

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇANAKKALE İLİ GELİBOLU İLÇESİ KÖYLERİ AĞIZ İNCELEMESİ
(BURHANLI, CEVİZLİ, CUMALI, GÜNEYLİ, ILGARDERE,
KARAINEBEYLİ, KOCAÇEŞME, PAZARLI KÖYLERİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYÇA ÇAY

1900006293

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan YENİ

HAZİRAN 2024

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇANAKKALE İLİ GELİBOLU İLÇESİ KÖYLERİ AĞIZ İNCELEMESİ
(BURHANLI, CEVİZLİ, CUMALI, GÜNEYLİ, ILGARDERE,
KARAINEBEYLİ, KOCAÇEŞME, PAZARLI KÖYLERİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYÇA ÇAY
1900006293

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan YENİ

Jüri Üyeleri: Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan YENİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TÜRKMEN
Dr. Öğr. Üyesi Sıla GEN KAYA

HAZİRAN 2024

ÖN SÖZ

Ağızlar, dil bilimsel özellikleri bakımından olduğu kadar ait oldukları insan topluluklarının yaşayış ve inanışlarına, gelenek - göreneklerine, kültürel değerlerine ve tarihlerine ait verileri bünyelerinde barındırmaları açısından doyurucu bilgiler içermektedir. Sadece dil bilimi çalışmalarında değil farklı alanlarda da ağızlardan yararlanılır.

Bir bölgede yaşayan kaynak kişiler bir dilin köklülüğünün ve zenginliğinin canlı hazineleridirler. Hazine açısından bir derya niteliğinde olan memleketim Çanakkale ili Gelibolu ilçesi ve köylerinde kapsamlı bir çalışma bulunmamakta ve bölge ağız çalışılmaya muhtaçtır. İnsanın önce kendi doğduğu topraklara karşı bir hizmet borcu olmalı, işini en iyi şekilde yaparak ödeşmelidir. Bu anlamda hem memleketime olan vefa borcum hem de binlerce geçmiş yıla kök salmış dil ve kültür hazinesinin belgelenmesini sağlamak amacıyla bu çalışmaya başladım.

Tez konusu fikrinin ortaya çıkmasında beni yönlendiren sayın hocam Emekli Dr. Öğr. Üyesi Cemil GÜLSEREN'e; çalışma süresince beni cesaretlendiren, ilgisini esirgemeyen, bilgisiyle bana yol gösteren, danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan YENİ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Pandemi dönemine rağmen evlerini açan, sofralarına davet eden gönlü zengin kaynak kişilerim, memleketlilerime; yüksek lisans öğreniminin bana kazandırdığı, beraber çıktığımız bu yolda ilk günden beri yüreklendiren bana can yoldaşı olan dostum Ganimet Didem DOLANBAY GÜNEŞ'e; hayatım boyunca haklarını ödeyemeyeceğim, tezimin her aşamasında desteklerini esirgemeyen biricik ailem Deniz ve Mustafa ÖZTÜRK'e; bu yola girmemi sağlayan sonsuz sevgi, anlayışı ve desteği ile bana benden çok inanan sevgili eşim Emil ÇAY'a ve oyun zamanlarından feragat ederek olgunluğu kendisinden öğrendiğim canım oğlum Erdem ÇAY'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayça ÇAY

Haziran 2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
TABLolar.....	v
SEMBOLLER.....	vi
ÇEVİRİYAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ.....	vii
KISALTMALAR	ix
ÖZET	x
ABSTRACT.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. GELİBOLU'NUN KURULUŞ VE TARİHSEL GELİŞİMİ	1
II. GELİBOLU'NUN NÜFUS VE İDARİ YAPISI	2
III. GELİBOLU'NUN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	4
IV. ETNİK YAPI	5
İNCELEME	8
1. SES BİLGİSİ	8
1.1. ÜNLÜLER.....	8
1.1.1. YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN (ALAFON) ÜNLÜLER	8
1.1.2. UZUN ÜNLÜLER.....	12
1.1.3. KISA ÜNLÜLER.....	15
1.1.4. İKİZ ÜNLÜLER	16
1.2. ÜNSÜZLER.....	16
1.3. ÜNLÜLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI	20
1.3.1. Ünlü Uyumları.....	20
1.3.1.1. Kalinlık- İncelik Uyumu (Damak Uyumu)	20
1.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Uyumu).....	22
1.3.2. Ünlü Değişimleri	23
1.3.2.1. Kalin Ünlülerin İncelmesi:	23
1.3.2.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	24
1.3.2.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	24
1.3.2.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi:	24
1.3.2.5. Geniş Ünlülerin Darlaşması	25
1.3.2.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	26
1.3.3. Ünlü Türemeleri	27
1.3.4. Ünlü Düşmeleri.....	29
1.4. ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI	30
1.4.1. Ünsüz Türemeleri	30
1.4.2. Ünsüz Düşmesi	32
1.4.3. Ünsüz Değişimleri	36
1.4.3.1. Önses Ünsüz Değişimleri.....	36
1.4.3.2. İç Seste Ünsüz Değişimleri.....	38
1.4.3.3. Son Seste Ünsüz Değişimleri	40
1.4.4. Ünsüz Benzeşmesi.....	41
1.4.5. Ünsüz ikizleşmesi	42
1.4.6. Ünsüz Tekleşmesi	42
1.4.7. Hece Kaynaşması (Contraction).....	43
2. ŞEKİL BİLGİSİ.....	43
2.1 ADLAR	43
2.1.1. İsim Yapım Ekleri.....	44
2.1.2. İsim Çekim Ekleri.....	51
2.1.2.1. Çokluk Eki.....	51
2.1.2.2. İyelik Ekleri.....	52
2.1.2.3. Aitlik Eki (+kı, +ki)	55
2.1.2.4. Durum (Hâl) Ekleri.....	55

2.1.2.4. Soru Eki	61
2.2. ZAMİRLER	61
2.2.1. Şahıs Zamirleri	62
2.2.2. Dönüşlülük Zamiri	62
2.2.3. İşaret Zamirleri	63
2.2.4. Soru Zamirleri	63
2.2.5. Belirsizlik Zamirleri	64
2.3. SIFATLAR	65
2.3.1. Niteleme Sıfatları	65
2.3.2. Belirtme Sıfatları	66
2.3.2.1. İşaret Sıfatları	66
2.3.2.2. Sayı Sıfatları	66
2.3.3. Soru Sıfatları	67
2.3.4. Belirsizlik Sıfatları	68
2.4. ZARFLAR	68
2.4.1. Yer ve Yön Zarfları	68
2.4.2. Zaman Zarfları	69
2.4.3. Niteleme ve Durum Zarfları	70
2.4.4. Azlık- Çokluk Zarflar	72
2.4.5. Soru Zarfları	73
2.5. FİİLLER (EYLEMLER)	73
2.5.1. Fiil Yapım Ekleri	74
2.5.1.1. Fiilden Fiil yapım Ekleri	74
2.5.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri	78
2.5.2. Fiil Çekim Ekleri	80
2.5.2.1. Şahıs Ekleri	80
2.5.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri	81
2.5.2.2.1. Bildirme Kipleri	81
2.5.2.2.2. Tasarlama Kipleri	88
2.5.2.3. Fiillerin Birleşik Çekimleri	92
2.5.2.3.1. Hikâye Birleşik Çekimleri	93
2.5.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi	97
2.5.2.3.3. Şart Birleşik Çekimi	99
2.5.3. Birleşik Fiiller	101
2.5.3.1. Fiil + Fiil Yapısında Olanlar	101
2.5.3.2. İsim + Fiil Yapısında Olanlar	103
2.5.4. Ek Eylem (Cevher Fiili)	105
2.5.4.1. Ek Fiilin Geniş Zaman Şekli	106
2.5.4.2. Ek Fiilin Bilinen Geçmiş Zaman Şekli	106
2.5.4.3. Ek Fiilin Duyulan Geçmiş Zaman Şekli	107
2.5.4.4. Ek Fiilin Şart Şekli	108
2.5.4.5. Ek Fiilin Olumsuzu	108
2.5.5. Fiilimsiler (Eylemsiler)	109
2.5.5.1. İsim-Fiiller (Ad Eylem) – Mastarlar	109
2.5.5.2. Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)	112
2.5.5.3. Zarf-Fiiller (Bağ-Fiiller)	114
2.6. EDATLAR	120
2.6.1. Ünlem Edatları	121
2.6.1.1. Ünlemler	121
2.6.1.2. Seslenme Edatları	122
2.6.1.3. Cevap Edatları	123
2.6.1.4. Sorma Edatları	123
2.6.1.5. Gösterme Edatları	124
2.6.2. Bağlama Edatları	124
2.6.2.1. Sıralama Edatları	124
2.6.2.2. Denkleştirme Edatları	125
2.6.2.3. Karşılaştırma Edatları	125
2.6.2.4. Cümle Başı Edatları	126
2.6.2.5. Sona Gelen Edatlar	127

TARTIŞMA VE SONUÇ	134
--------------------------------	------------

METİNLER.....	144
SÖZLÜK.....	176
KAYNAKÇA.....	187

TABLÖLAR

Tablo 1. Gelibolu Köy Nüfus Sayıları	3
Tablo 2. 1877-1878 Yıllarında Gelibolu'ya yerleştirilen göçmenler	6
Tablo 3. Balkan Savaşları Sırasında Gelibolu'ya Gelen Göçmenler	6
Tablo 4. İyelik Ekleri.....	52
Tablo 5. Şahıs Zamirlerinin Kullanış Özelliklerinin Çizelgesi	62
Tablo 6. İşaret Zamirlerinin Kullanış Özelliklerinin Çizelgesi.....	63
Tablo 7. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	81
Tablo 8. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	81

SEMBOLLER

- : Eylemlere gelen ekleri gösterir.
- + : Adlara gelen ekleri gösterir.
- () : Şekil bilgisinde sesin bazen görülüp bazen görülmediğini gösterir.
- > : Okun içi önceki biçimi gösterir.
- / : veya
- // : ses birim, fonem parantezi.

ÇEVRIYAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ

a. İşaretler

- ˘ : kısa ünlü işareti
- ˉ : uzun ünlü işareti
- ˘ : erimek üzere olan ünsüz işareti
- ˘ : ulama işareti

b. Ünlüler

á: /a/-/e/ arası ünlü

â : /a/-/ı/ arası ünlü

ã : /a/-/o/ arası ünlü

ê : /e/-/i/ arası ünlü

ä : açık /e/ ünlüsü

ë : /e/-/ö/ arası ünlü

í: /ı/-/i/ arası ünlü

ó: /o/-/ö/ arası ünlü

ı: /ı/-/u/ arası ünlü

ô : /o/-/u/ arası ünlü

ú: /u/-/ü/ arası ünlü

ö: /ö/-/ü/ arası ünlü

ă: kısa /a/ ünlüsü

ě: kısa /e/ ünlüsü

ĩ: kısa /ı/ ünlüsü

ũ: kısa /u/ ünlüsü

ő: kısa /ö/ ünlüsü

c. Ünsüzler

Ç: /c/-/ç/ arası

ğ: art damak /g/ ünsüzü

h: erimek üzere olan /h/ ünsüzü

ḥ: art damak /h/ ünsüzü

ḳ: art damak /k/ ünsüzü

K: /k/-/g/ arası

ñ: geniz 'n'si

P: /p/-/b/ arası ünsüz

r: erimek üzere olan /r/ ünsüzü

S: /s/-/z/ arası ünsüz

T: /t/-/d/ arası ünsüz

KISALTMALAR

b. : baskı

bkz. : Bakınız.

C. : cilt

Çev. : çeviren

E.T. : eski Türkçe

E.O. : eski Osmanlıca

Osm.: Osmanlıca

S. : sayı

ss. : sayfadan sayfaya

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türk Diyanet Vakfı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

Yay. haz. : Yayına hazırlayan

Y.T. : yeni Türkçe

ÖZET
**ÇANAKKALE İLİ GELİBOLU İLÇESİ KÖYLERİ AĞIZ İNCELEMESİ (BURHANLI,
CEVİZLİ, CUMALI, GÜNEYLİ, ILGARDERE, KARAINEBEYLİ, KOCAÇEŞME,
PAZARLI KÖYLERİ)**

Ayça Çay

Bir dilin tarih sürecinde yaşadığı değişikliklerin daha net bir biçimde anlaşılmasına önemli katkılar sunan ağız araştırmaları, ölçünlü dilin dışında kalıp unutulmaya yüz tutmuş, kaybolma tehlikesi yaşayan dil ve kültür unsurlarının adeta bir fotoğrafını çekerek bunların kayıt altına alınmalarını sağlamaktadır. Son dönemlerde Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan derleme çalışmalarına ilgi artarak devam etmektedir. Geline nokta son derece kıymetli çalışmalar yapılsa da bazı bölgelerde halen kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır. Çanakkale ilinin Gelibolu ilçesi ve köyleri de bu bölgelerden biridir.

Gelibolu ilçesi 1877-1950 yılları arasında iskân edilen göçmenlerin en çok yerleştirildiği bölgelerden biridir. Bu durum derleme yapmayı zor ve zahmetli bir hale getirmektedir. Bu sebeple bölgede yapılan kapsamlı araştırmalar nadirdir. Mübadil olarak iskân edilenlerin Gelibolu'daki yerleşim birimlerine göre dağılımı: Gelibolu merkeze 323, Evreşe'ye 310, Galata'ya 290, Bayırköy'e 415, Burgaz'a 224, Tayfur'a 183, Fındıklı'ya 232, Yeniköy'e 359, Bolayır'a 373 ve toplamda 2709 kişidir. Resmi kaynaklar ve yöre halkından edinilen bilgilerden hareketle çalışmada yerli köyleri (Burhanlı, Cevizli, Cumalı, Güneyli, Ilgardere, Karainabeyli, Kocaçeşme, Pazarlı) ağız özellikleri incelenmiştir. 8 bölgede 15 kaynak kişiyle konuşma imkânına sahip olunmuştur. Çalışmamız, derleme bölgesinin özelliklerini içeren “Giriş” kısmının ardından “İnceleme, Metinler ve Sözlük” olmak üzere üç ana bölümden meydana gelmektedir. İnceleme kısmı kendi içinde *Ses Bilgisi* ve *Şekil Bilgisi* olarak iki ayrı bölümden oluşmaktadır.

Ağızlar, gün geçtikçe teknolojik gelişmeler, kültürel etkileşim ve göçlerin etkisiyle günümüzde eskiye nazaran daha hızlı bir şekilde değişerek kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu durum değişmekte ve yitime uğramakta olan ağızların hem değişme esnasında gösterdikleri eğilimlerini takip edebilmek hem de bu eğilimlerden hareketle geriye doğru düşünerek dilin tarihi ile ilgili birtakım fikirler edinebilmek açısından titizlikle incelenmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Çanakkale ili Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarının içinde sakladığı tarihi dil değerlerini kaybetmeden dil özelliklerinin ortaya çıkarılması çalışmamızda amaçlanmıştır. Çalışmanın, Türkiye

Türkçesi ağızlarıyla ilgili çalışmalar başta olmak üzere dil ile ilgili yapılacak olan her türlü çalışmaya ve Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ağız İncelemesi, Gelibolu, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi

ABSTRACT

DIALECTAL STUDY OF THE VILLAGES OF GELİBOLU DISTRICT OF ÇANAKKALE PROVINCE (BURHANLI, CEVİZLİ, CUMALI, GÜNEYLİ, ILGARDERE, KARAINEBEYLİ, KOCAÇEŞME, PAZARLI VILLAGES)

Ayça Çay

Dialect research, which makes significant contributions to a clearer understanding of the changes a language has experienced throughout history, enables them to be recorded by taking a photograph of the language and cultural elements that are outside the standard language and are in danger of being forgotten and are in danger of disappearing. Recently, interest in compilation studies on Türkiye Turkish dialects continues to increase. Although extremely valuable studies have been carried out at this point, comprehensive studies have still not been carried out in some regions. Gelibolu district and villages of Çanakkale province are one of these regions.

Gallipoli district is one of the regions where the most immigrants settled between 1877-1950 were settled. This makes compilation difficult and troublesome. For this reason, comprehensive studies in the region are rare. Distribution of those settled as exchanges according to the settlements in Gallipoli: 323 in Gelibolu center, 310 in Evreşe, 290 in Galata, 415 in Bayırköy, 224 in Burgaz, 183 in Tayfur, 232 in Fındıklı, 359 in Yeniköy. , 373 to Bolayır and 2709 in total. Based on the information obtained from official sources and local people, the dialect characteristics of the local villages (Burhanlı, Cevizli, Cumalı, Güneyli, Ilgardere, Karainabeyli, Kocaçeşme, Pazarlı) were examined in the study. We had the opportunity to talk to 15 resource persons in 8 regions. Our study consists of three main sections: "Introduction", which includes the characteristics of the compilation region, and then "Review, Texts and Dictionary". The review section consists of two separate sections: Phonology and Shape Information.

Dialects are in danger of changing and disappearing more rapidly than ever before, due to the influence of technological developments, cultural interaction and migration. This situation reveals the need to examine the dialects that are changing and disappearing meticulously in order to be able to follow the trends they show during the change and to get some ideas about the history of the language by thinking backwards based on these trends. The aim of our study was to reveal its characteristics. It is aimed that the study will contribute to all kinds of studies on the

language, especially studies on Turkey Turkish dialects, and to the Compilation Dictionary.

Keywords: Dialect research, Gelibolu, Phonetics, Morphology

ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM

Çanakkale İli Gelibolu İlçesi Köyleri Ağız İncelemesi (Burhanlı, Cevizli, Cumalı, Güneyli, Ilgardere, Karainebeyli, Kocaçeşme, Pazarlı köyleri) adlı çalışmaya yerli köyler tespit edilerek başlanmıştır. Gerek resmi kaynaklar gerek yöre halkından edinilen bilgilerden hareketle yerleşik 8 köyde görüşmeler yapılmıştır. Köylerde, yörenin ağız özelliklerini yansıtabilecek yaşta, cinsiyette, etnik yapıda veya eğitim seviyesinde kişilerin kaynak kişi olarak belirlenmesine dikkat edilmiştir. Derlemelerimizdeki kaynak kişiler genellikle yaşlı kadınlardan oluşmaktadır. 13 kadın 2 erkek kaynak kişinin ses kayıtları yazıya geçirilmiştir. Kayıtlardaki seslerin çoğu metinleştirilmiş ve doğallık bozulmamaya çalışılmıştır. İçinde uygun olmayan sözlerin geçtiği, siyasi içerikli ve tekrara düşülen bölümler metin kısmına alınmamıştır. Konuşmacının tekrara düştüğü veya sessizlik olduğu bölümler parantez içinde üç nokta (...) ile gösterilmiştir.

Çalışmanın ses bilgisi ve şekil bilgisi bölümleri, çeviri yazıya aktarılan 15 adet metinden hareketle fişleme tekniği ile oluşturulmuştur. Bu bölümlerde kullanılan örneklerin ölçünlü dildeki karşılıkları tırnak işareti ile karşısına belirtilmiştir. Sözlük kısmında, Gelibolu'nun söz varlığını yansıttığı düşünülen sözcükler ile ölçünlü dilde bulunmayan veya ölçünlü dilden farklı anlam ve şekilde olan sözcüklere yer verilmiş, anlamı derleme esnasında kaynak kişilerden öğrenilen veya konuşmacının cümlelerinden hareketle tahminen sözlüğe alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca Derleme Sözlüğü'nden de yararlanılmıştır.

Çalışma bölgesinde tespit edilen sesler tanıtılarak her fonem ve ses olayları için beş örnek verilmiştir. Örnek sayısının beşten az olması metinlerde tespit edilen örnek durumların yetersizliğinden, beşten fazla olması ise bölgenin karakteristik ağız özelliklerini yansıttığı düşünülmektedir. Kaynaklanmaktadır. Cümle düzleminde görevi olan sözcük ve sözcük gruplarının örnekleri bağlamdan kopmaması adına kelime grubu veya cümle düzeyinde gösterilmiştir.

Derlemelerin yazıya geçirildiği metin bölümünde metin numarasını gösteren işaretler gösterilmiş, her metnin satır numaraları beş ve katları şeklinde düzenlenerek metnin sol tarafında parantez içinde gösterilmiştir. Derlenen metinlerin üst kısmında, kaynak kişinin doğum yeri, yaş, eğitim düzeyi vb. özellikleri kısaca aktarılmıştır. Kaynak kişilerin adları aslına sadık kalınarak gösterilmiş, soyad kısmında lakap ve hitaplardan yardım alınmıştır.

Derlemecinin konuştuğu kısımlar azami tutularak koyu italik yazı karakteri ile gösterilmiştir.

GİRİŞ

Tarihsel süreç içinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, hepsinin de kendine ait izler bıraktığı bir yerleşim yeri olan Gelibolu, Çanakkale Boğazı'nın Kuzeybatı ucunda Lapseki ilçesinin hemen karşısında yer alan Çanakkale iline bağlı bir liman şehirdir. Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan kendi adını verdiği Gelibolu yarımadasının kuzeydoğu kıyısında kalan ilçe, Asya ile Avrupa arasında önemli bir geçiş üssü özelliğine sahiptir. Gelibolu yarımadasında yer alan iki ilçeden biri Gelibolu ve diğeri ise Eceabat'tır. Bölge; Kuzey Ege, Trakya bölgesi ve Güney Marmara kültürel özelliklerinin bir kaynaşma noktası olarak nitelendirilebilir.

I. GELİBOLU'NUN KURULUŞ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Çanakkale Boğazı'nın kuzey tarafında yer alan ilçenin adının "Gemi şehri" ve "güzel şehir" anlamına gelen "Kallipolis" veya "Gallipolis"ten geldiği söylenmektedir (Önder, 1997:132). İlçenin ismiyle ilgili bir başka görüşe göre bölgenin karakteristik olarak rüzgarlı iklim özelliğindendir "Yelibol" sözcüğünden türediği yönündedir (İrdesel, 1998:16). Eskiden "Trasya" adı verilen bu coğrafya parçası, Büyük Filipus döneminde Makedonyalıların saldırısına dayanmakla ünlendiğine göre kuruluşu Milattan dört yüz beş yüz sene öncesine dayanmaktadır. Bu topraklar bazen Makedonyalıların bazen de Latinlerin eline geçmiştir (Kazancıgil, Gökçe, 2005: 139).

İstanbul'un fethine kadar önemli bir askeri deniz üssü olma özelliğini koruyan Gelibolu, Fatih Sultan Mehmet döneminde esaslı bir savuma üssü haline gelmiş bu özelliğini Haliç Tersanesi açılana kadar da korumuştur. 1515 yılında İstanbul'da Haliç Tersanesi'nin faaliyete girmesiyle deniz üssü olma özelliğini (Emecan, 1996:1) zamanla yitirmiştir. Coğrafi konumundan dolayı Gelibolu, tarihsel süreçte gerek Rumeli'ye geçişlerde üs noktası olarak gerek istila etmek veya savaşmak amacıyla akınlarda uğrak noktalarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti hakim olduğu topraklarını Akdeniz bölgesine doğru ilerlettikçe karşısındaki en büyük deniz gücü Venedik olmuştur. 17. yüzyılda çeyrek asır süren Girit Savaşı esnasında Venedikliler Osmanlı'nın Girit'teki kuşatmasını kırmak için bütün ulaşım yollarını kesmeye çalışmış, aynı zamanda Çanakkale Boğazı'nı defalarca ablukaya almıştır.

Stratejik konumu itibarıyla şehre yönelik tehdit unsurları tarihin hiçbir döneminde bitmemiş, şehir I. Dünya Savaşı'nın en önemli askerî faaliyetlerinden olan Çanakkale harekatında itilaf devletlerinin hedefi olmuştur. Yarımada'daki Eceabat ve Gelibolu ilçeleri ile köylerinin de o dönem tehdit altında olduğunu Emecan şöyle aktarır:

“Asıl büyük tehlike Çanakkale Muharebeleri sırasında meydana geldi. Müttefik kuvvetlerin çıkarma harekâtı esnasında bombalandı ve yer yer tahribata uğradı. Bunun ardından 4 Ağustos 1920’de Yunanlılar tarafından işgal edildiye de 3 Ekim 1922’de terk edildi. Cumhuriyet döneminin başlarında vilayet merkezi oldu. Bu durum, 1926 yılında 877 sayılı kanunla ilçe merkezi haline dönüştürülmesine kadar sürdü.”¹

Dünya savaş tarihine altın harflerle yazılan Çanakkale Savaşları, birçok milletten askerin göğüs göğüse çarpışarak milletlerin ortak hafızasında asırlar boyu silinmeyecek izler bırakmıştır. Gelibolu Yarımadası'nda yapılan çalışmalarda, aradan bir asırdan fazla süre geçmesine rağmen savaşın izlerine halen şahit olunmaktadır.

Şehir huzura bu büyük savaşın ardından kavuşmuştur. Kavşak noktası olması sebebiyle cumhuriyetin ilk yıllarında il statüsünü kazanmıştır ancak 1926 yılında Çanakkale'ye bağlı bir ilçeye dönüştürülmüştür.

II. GELİBOLU’NUN NÜFUS VE İDARİ YAPISI

Gelibolu; göç faaliyetlerine ve iktisadi faaliyetlere, savaşlara, kültür etkileşimlerine tanıklık etmiş önemli bir şehirdir. Şehir bugünkü sınırlarına ulaşırken de aynı belirleyici faktörlerin etkisi altında kalmıştır. Bazı şehirler hem göç alan hem de göç veren bir yapıya sahiptir. İlk olarak Rum yerleşmesi olduğu bilinen ilçenin, Türk hakimiyetinden sonra nüfus yapısı değişmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında ilk ele geçirdiği yer olması sebebiyle Gelibolu önemli bir yere sahiptir. Osmanlılar hiç zaman kaybetmeden iskan politikasına girişmiştir. Bölgeye hızla Türk boyları yerleştirilmiş bölgenin eski yaşayanları ise zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Böylece günümüze kadar sürecek olan Türk hakimiyeti kalıcı hale getirilmiştir.

XV. asrın son çeyreği ile XVI. asır boyunca başka şehirlerden, bölgelerden ve hatta ülkelerden gelip Gelibolu'ya yerleşmiş insanların mevcudiyeti, Gelibolu'nun nüfusu hakkında en ayrıntılı bilgileri tahrir defterlerindeki şerhlerden (Sezgin, 1998:32) bulunmak mümkündür.

Gelibolu ilçesinin ve köylerinin günümüz nüfusu TÜİK 31 Aralık 2021 tarihli adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre ilçe toplam nüfusu 44,598'dir.

¹ Feridun Emecan, T.D.V. İslam Ans. , “**Gelibolu**” maddesi, 14.Cilt, İstanbul, 1996 s:1

ADILHAN	449	DEMİRTEPE	219	OCAKLI	122
BAYIRKÖY	548	FINDIKLI	202	PAZARLI	144
BAYRAMIÇ	601	GÜNEYLİ	732	SÜLEYMANIYE	354
BOLAYIR	1.053	ILGARDERE	253	SÜTLÜCE	513
BURHANLI	226	KALEALTI	126	ŞADILLI	198
CEVİZLİ	91	KARAINEBEYLİ	300	TAYFURKÖY	462
CUMALI	71	KAVAKLI	121	YENİKÖY	549
ÇOKAL	159	KOCAÇEŞME	164	YÜLÜCE	426
DEĞİRMENDÜZÜ	360	KORUKÖY	410		

Tablo 1. Gelibolu Köy Nüfus Sayıları

Gelibolu ilçesi, idari bölüm bakımından Merkez, Evreşe, Kavakköy Beldesi ve 26 köye bölünmüştür. İlçe merkezi olmak üzere her iki kasabada belediye teşkilatı vardır. Köylere bağlı mezra, oba ve mahalle bulunmamaktadır. İlçe merkezi ve kasabalara bağlı 10 mahalle bulunmaktadır. ²

Şekil 1. Gelibolu'nun Köyleri³

İlçe merkezinin ekonomik ve ticari yönden gelişmekte oluşu, kırsal kesimden ilçe merkezine nüfus hareketini hızlandırmaktadır. Bölge hem tarihi dokusu hem de doğal güzellikleri sebebiyle ilgi gören turistik merkezlerden biri haline gelmiştir. Böylece dönemsel nüfus artışı yaşandığı zamanlar olmaktadır.

² Gelibolu İlçesi Stratejik Planı (2022-2026). s. 18

³https://www.trakyanet.com/rumeli/index.php?option=com_content&view=article&id=712:gelibolu-koyleri&catid=39&Itemid=191&=1

III. GELİBOLU'NUN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ⁴

Gelibolu, kendi adı ile anılan yarımadaının üzerinde Marmara Bölgesinin Güney Marmara bölümünde kurulmuş, Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Yüzölçümü 806 km²'dir. Kuzeyinde Keşan, Malkara, Şarköy İlçeleri, Güneyinde Eceabat İlçesi ile komşu olup, Doğuda Çanakkale Boğazı ve Batıda Saros Körfezi ile çevrilmiştir. Çanakkale Boğazı'nda ve Ege Denizi'nin Saros Körfezi'nde kıyıları bulunması sebebiyle kıyılarında doğal limanlar, körfez ve plajlar mevcuttur. İlçenin en yüksek yeri 371 m ile Gelibolu-Keşan arasındaki Korudağ'dır. En önemli akarsuları Kavak ve Cumalı çaylarıdır.

Ovaları ise Kavak ve Cumalı çaylarının aktığı yerlerde oluşmuştur. En önemli barajı Tayfur Barajı olup, bu baraj sayesinde Gelibolu'nun içme suyu ile Tayfur Ovasının sulanması temin edilmektedir. Gelibolu'nun had safhada olan içme suyu sorunu ile tüm yarımadaının sulama suyu sorununun çözümü için ilçenin Çokal köyü altında, Çokal Deresi üzerinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğüne yörenin en büyük barajı planlanmış olup, 27 Nisan 1994'de temeli dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL tarafından atılmıştır. 2016 yılı Temmuz ayında faaliyete geçen Çokal (Gökbüet) Barajı Gelibolu, Evreşe ve Kavakköy ile birlikte Eceabat İlçesine de içme suyu temini sağlamaktadır.

Kıyılarının uzunluğu 100 Km'nin biraz üzerindedir. Yarımadayı Çanakkale Boğazı ile Ege'nin bir uzantısı olan Saros Körfezi çevreler. Kentin deniz kıyıları Marmara Denzinin, ilçenin Saros kıyıları ise Ege Denzinin özelliklerini taşır. Yarımadaının en dar yeri 5 km olup Gelibolu-Bolayır arasındadır. Gerek Saros, gerekse Çanakkale boğazında birçok doğal liman ve plajlar bulunmaktadır. İlçedeki bitki örtüsü çam, zeytin ağaçları, meşe fundalıkları, palamut ve ahlâttır.

Gelibolu iklimi, Trakya ve Ege iklim bölgeleri arasında bir geçit sağlar. Gelibolu yine de kuzey ikliminin sert etkileri altında kalmaktadır. Yaz ayları az yağmurlu, kışları soğuk hava akımlarının etkisi altındadır. Hava akımlarının çokluğundan İlkbahar kısa sürmektedir. Kışın kuzeyden gelen sert hava iklimini yaşayan Gelibolu, Yaz ve Sonbaharda Akdeniz iklimi özelliğini taşır.

Gelibolu Yarımadası, dünya tarihinde benzerine az rastlanan kara ve deniz savaşlarının yaşanması sebebiyle tarihi ve kültürel değerleri açısından önemli bir konumdadır.

⁴ Bu bölümün hazırlanışında Çanakkale Valiliğinin resmi internet adresindeki bilgilerden yararlanılmıştır. <http://www.canakkale.gov.tr/gelibolu>

Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Gelibolu adını taşısa da Eceabat sınırları içindedir. Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda, Eceabat ilçesinin hemen hemen tamamını kapsayan ve Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında 33.000 hektar üzerine 1973 yılında kurulmuş olan büyük bir parktır. Birleşmiş Milletler Milli Parklar ve Koruma Alanları listesinde yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Deniz ve Kara Muharebelerinin yapıldığı yerler Gelibolu Yarımadası içerisinde. Batık gemiler, topraklar, siperler, kaleler ve burçlardan ve savaşla ilgili yüzlerce başka kalıntıdan oluşan geniş bir yelpazenin yanı sıra 60.000'i aşan Türk şehidinin ve yine 250.000'i aşan Avustralya, Yeni Zelanda, İngiliz ve Fransız askerlerinin savaş mezarları ve anıtları buradadır. Muharebe alanları, savaş mezarları, anıtlar ve savaşla ilgili kalıntılar "Tarihi Sit Alanı" ve "Kültürel Varlık" olarak tescil edilmiştir. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı en iyi şekilde gezebilmek için Eceabat İlçesi'ni başlangıç kabul etmemiz gerekir.

Gelibolu'da Osmanlı Dönemine ait pek çok mimari yapı bulunmaktadır. Türbe ve yatırıların yanı sıra hamamlar da oldukça fazla sayıdadır. Gelibolu'da Osmanlı Kültürü'nü yansıtan önemli eserlerden günümüze kadar ulaşan eserler vardır. Bunların bazıları şunlardır: I.Murad döneminde yaptırılan Ulu Cami (Cami-i Kebir), Bolayır'daki Gazi Süleyman Paşa Camii ve Türbesi, Çimpe Kalesi, Baruthane, İç Liman, Fransız Mezarlığı, Fener Kayalığındaki Azaplar Namazgâhı, Yazıcızade Camii ve Türbesi, Saruca Paşa Türbesi ve Hamamı, Sofuca Halil Mescidi, Ahmed-i Bican Türbesi, Kasapoğlu Hamamı, Namık Kemal'in Mezarı, Sinan Paşa Türbesi, Emir Ali Baba Türbesi, Bayraklı Baba, Çilehane, Kalafat Mehmet Paşa Mezarı, Hallacı Mansur Türbesi. Dünyanın en büyük Mevlevihanesi yine Gelibolu'da bulunmaktadır. Gelibolu Mevlevihanesinin kullanım ve denetimi Gelibolu İlçe Kaymakamlığınca sürdürülmektedir.

IV. ETNİK YAPI

Kıtaları birbirine bağlayan Anadolu toprakları Çanakkale ve İstanbul gibi iki önemli boğaza sahip olması sebebiyle de tarihin her döneminde birçok topluma ev sahipliği yapmıştır. Başta savaşlar olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, dinî vb. sebepler dolayısıyla bir göç ülkesi olarak Osmanlı toprakları cazibe merkezi haline gelmiştir. Öte yandan, ana yurdu Anadolu olan toplumlar, farklı coğrafyalara göç etmiş olsalar da farklı nedenlerle de olsa bir gün mutlaka Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Bölgedeki insan hareketliliği hiç bitmemiştir.

19. yüzyıldan günümüze Türkiye'ye yapılan göçlere bakıldığında Osmanlı Devleti'ne en çok Kafkasya ve Balkan coğrafyasından göçlerin olduğu görülmektedir. 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Çıldır ve Ahıska'nın Rusya'ya bırakılması sonucunda Kafkasya'dan Osmanlı ülkesine yapılan göçler, siyasi ve dinî nedenlerle Kırım Savaşı ile artış göstermiş (Saydam, 2010:87); halk arasında 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda yoğun olarak Rumeli'den Anadolu'ya ilk büyük göç dalgası gerçekleşmiştir. 20 Ocak 1878 tarihinde Edirne'nin Rusların eline geçmesiyle işgale uğrayan bölgelerde yaşayan Türklerin yaşam alanlara müdahale edildiği için Türk halkı göç etmek zorunda kalmıştır. Türk göçmenlerin akınına uğrayan Çanakkale de Müslüman köylerin harap edilmesi Rum nüfusunun artması sebebiyle bölgenin Türkleştirilmesi ve boğazın stratejik önemi nedeniyle devlet politikası olarak Gelibolu bölgesinde göçmenlerin iskân edilmesine karar verilmiştir. (Atabay, 2005: 93,94).

Yılı	Geldiği Yer	Yerleşme Yeri	Aile Sayısı	Nüfus Sayısı
1878	Bulgaristan	Gelibolu/Süleymaniye	1	3
1878	Bulgaristan	Gelibolu/Evreşe	75	500
1878	Bulgaristan	Gelibolu/Kalealtı	14	56
1878	Bulgaristan	Gelibolu/Sadıllı	50	195

Tablo 2. 1877-1878 Yıllarında Gelibolu'ya yerleştirilen göçmenler

1912-1913 yıllarında Balkan Savaşlarının başlamasıyla göç hareketliliği yeniden başlamıştır. Türk halkının yaşadığı toprakların düşman tehdidi ve işgaline maruz kalması ve bu coğrafyada kaybedilen topraklar yoğun göç hareketine sebep olmuştur. Balkan savaşları sonrasında Gelibolu'ya yerleşen göçmenler şu şekildedir:

Yılı	Geldiği Yer	Yerleşme Yeri	Aile Sayısı	Nüfus Sayısı
1912	Bulgaristan	Gelibolu/Bolayır	16	137
1912	Bulgaristan	Gelibolu/Bayramiç	44	242
1912	Bulgaristan	Gelibolu/Adilhan	4	19
1912	Sırbistan	Gelibolu/Bayramiç	1	5

Tablo 3. Balkan Savaşları Sırasında Gelibolu'ya Gelen Göçmenler

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda toprak kaybetmesinin getirdiği sorunlardan birisi de çekildiği bölgelerde epey Türk ve Müslüman nüfusun kalmasıdır. Milli Mücadele döneminin başarıya ulaşmasıyla İsviçre'de toplanan Lozan Barış Konferansı'nda bu durum karara bağlanmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus değişimi için Konferansın birinci aşamasında 30 Ocak 1923 tarihinde Mübadele Protokolü imzalanmıştır. Konferansa katılan diğer ülkelerin de desteklediği mübadele

kararı uygulanmaya başlanmıştır. Gelibolu'ya ilk mübadiller 5 Ocak 1924 tarihinde Selânik limanından hareket ettiler. 372 kişiden oluşan bu mübadiller, Temah vapuruyla Gelibolu'ya getirildiler. Yerleştirmeler 1928 yılının başlarına kadar devam etmiştir (Atabay, 2018: 105,106).

Bulgaristan ve Yunanistan'dan Gelibolu'ya gelen zorunlu göçler incelendiğinde; Gelibolu merkeze 323, Evreşe'ye 310, Galata'ya 290, Bayırköy'e 415, Burgaz'a 224, Tayfur'a 183, Fındıklı'ya 232, Yeniköy'e 359, Bolayır'a 373 ve toplamda 2709 kişi yerleştirilmiştir (Atabay, 2018: 107).

Yöre halkıyla yapılan görüşmelerde eski adıyla Burgaz, yeni adıyla Değirmendüzü köyü sakinleri eskiden Rum Köyü olduğunu söylemektedirler. Köy halkı 1924 yılında burada yaşayan Rumlarla, Yunanistan'ın Selanik Karacaabat bölgesindeki köylerde yaşayan Türk halkının değiştirildiğini iletmiştir. Köyde o dönemden kalan kilise kalıntılarının varlığı da bu durumu destekler niteliktedir.

Eskiden Galata olarak kullanılan daha sonra isminin Rumca kökenli olduğu için Türkçeleştirilerek Sütlüce olarak kayıtlarda yer alan bu köyde de Rumlar zamanından kalan kilisenin çanı halen köy odasında saklanmaktadır.

Yerli köy halkı kendilerine yerli, gacal veya manav gibi tabirler kullanmaktadır. Derleme metinlerimizde bu tabirlere sıkça rastlanmaktadır.

İNCELEME

Bu bölümde Çanakkale ili Gelibolu ilçesinin Burhanlı, Cevizli, Cumalı, Güneyli, Ilgardere, Karainebeyli, Kocaçeşme, Pazarlı köylerindeki kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden derlenen deşifre metinlerdeki ses özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. SES BİLGİSİ

1.1. ÜNLÜLER

Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında, yazı dilindeki sekiz ünlü fonem /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ dışında, çeşitli komşu ses etkileşimleri neticesinde farklı bir boğumlanma noktasında meydana gelen ünlüler bulunmaktadır.

1.1.1. YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN (ALAFON) ÜNLÜLER

á ünlüsü

/a/ ünlüsünün /e/ ünlüsüne yaklaşmasıyla ortaya çıkar. /ş/, /l/, /t/, /n/ ünsüzlerinin sesi inceltici etkisi bulunmaktadır. Bölgede sıkça rastlanan bu ünlü a > e değişiminin bir ara evresidir (Gülensoy,1988:20).

aşá_hanım “aişe hanım” (1/78)

felán “falan” (4/3)

záten “zaten” (4/24)

táne “tane” (6/32)

ánnenen “anneannen” (11/51)

nápalım “ne yapalım” (14/27)

â ünlüsü

/a/ ünlüsüyle /ı/ ünlüsünün boğumlanma noktaları arasında meydana gelir, yarı açık ve düz bir ön ve orta ünlüsüdür. Meydana gelişinde daraltma etkisi gösteren önceki ve sonraki hecelerin dar ünlüleri (Korkmaz, 1994:9) etkindir. Bölge ağızlarında kullanımı nadirdir.

kalabálıkız “kalabalıkız” (1/3)

yánına “yanına” (1/38)

aḵṣāmına “akşamına” (8/12)

â ünlüsü

/a/ ünlüsü ile /o/ ünlüsü arasında yarı yuvarlak bir /a/ ünlüsüdür. Dudak ve dil hareketi bakımından /a/ ünlüsüne daha yakındır.

ordâ “orda” (6/34)

sōrân “sonra” (10/38)

boylâna “boylarına” (10/56)

on_âraba “on araba” (11/20)

mââpet “muhabbet” (11/22)

ê ünlüsü

/e/ ünlüsü ile /i/ ünlüsünün boğumlanma noktalarının arasında /i/ ye yakın kapalı, yarı dar bir ünlüdür. Anadolu ağızlarının çoğunda rastlanan eski dönemlerden beri varlığı bilinen bir ünlüdür. Daraltma etkisi olan bazı ünsüzlerin yanında yer alan /e/ ünlüsünde de kullanıldığı görülmektedir. Genellikle sözcüklerin ilk hecelerinde bulunmaktadır.

nêrdêse “neredeysel” (1/25)

yênge “yenge” (3/2)

benê “bana” (4/16)

êrkeklere “erkeklerle” (5/6)

abênin “ağabeyin” (11/27)

hêrkes “herkes” (14/11)

ä ünlüsü

“Açık e” olarak adlandırılan bu ünlü, /e/ ünlüsünün daha açık ve dudakların daha geniş hareketiyle seslendirilmesiyle oluşur (İlker, 2017:70). Söylenişi ağzın ön kısmında telaffuz noktası öndedir. Bölge ağzında örneği çok görülmemektedir.

älli_dört “elli dört” (6/29)

älli “elli” (9/1)

ê ünlüsü

/e/ ünlüsünün boğumlanma noktasıyla /ö/ ünlüsünün boğumlanma noktası arasında oluşan yuvarlaklaşmış bir ünlüdür. e > ö değişimini temsil etmektedir. Gelibolu yerli köyleri ağzında örneği çok görülmemektedir.

ênce “önce” (8/12)

êle “öyle” (9/32)

í ünlüsü

/ı/ ünlüsünün boğumlanma noktasıyla /i/ ünlüsünün boğumlanma noktası arasında oluşan incelmış /i/ ye yakın yarı kalın yarı ince bir ünlüdür. Çoğunlukla, inceltici ünsüzlerin özellikle de /y/ ünsüzünün etkisiyle komşuluğunu yapan /ı/ ünlüsünün yarı incelmesiyle ortaya çıkar.

vakîtleri “vakitleri” (1/65)

çıkabilir “çıkabilir” (2/40)

yaşıyoz “yaşıyoruz” (12/12)

gelinlími “gelinliğimi” (12/42)

yapíyoz “yapıyoruz” (13/20)

î ünlüsü

/ı/ ile /u/ ünlüsü arasında telaffuz edilirken dudakların hafif yuvarlaklaştığı bir “ı” türüdür. Yarı yuvarlaklaşma söz konusudur.

evîñ “evin” (5/27)

dışından “dışında” (5/28)

ususi “hususî” (5/32)

ó ünlüsü

/o/ ünlüsünün boğumlanma noktasıyla /ö/ ünlüsünün boğumlanma noktası arasında ön damakta oluşan incelmış bir /o/ ünlüsüdür. Örneklerde genellikle “-yo” ve “-yor” şimdiki zaman eklerindeki kalın ünlülerin /y/ ünsüzünün inceltici etkisi ve ünlü benzeşmeleri yoluyla yarı incelmesi sonucu oluşur.

órda “orda” (1/21)

alıyó “alıyor” (1/30)

óğramamış “uğramamış” (1/49)

ne ólur “ne olur” (1/63)

bóre “buraya” (1/71)

bilmeyóduk “bilemiyorduk” (2/10)

bóyle “böyle” (12/57)

yapíyós “yapıyoruz” (15/25)

ö ünlüsü

/o/ ünlüsüyle /u/ ünlüsünün arasında daha çok /o/ ünlüsüne yakın dar art bir ünlüdür. Ünlüleri daraltma eğiliminde olan ünsüzlerin yanındaki /o/ ünlüleri bu şekilde duyulur. Bölge ağzında bazı zamir, sıfat ve zarflarda herhangi bir etki olmaksızın darlaştığının olduğu örneklerde mevcuttur.

bórda “burda” (1/4)

ónu “onu” (1/39)

ó zamanla “o zamanlar” (1/107)

óre “oraya” (1/118)

bórladayız “buralıyız” (15/2)

ú ünlüsü

/u/ - /ü/ arası telaffuz edilen “ü” fonemine daha yakın kalınlaşmış bir “ü”, incelmış bir “u” ünlüsüdür.

búyük “büyük” (6/45)

gúzel “güzel” (6/46)

dúğününe “düğününe” (11/11)

1.1.2. UZUN ÜNLÜLER

Bir ünlünün normal boğumlanma süresinden uzun veya kısa sürede gerçekleşmesi o ünlünün “uzun” veya “kısa” olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Uzun ünlülüler; söylenişi, ses süresi uzun olan veya normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlülerdir (Korkmaz, 2003:221). Bölge ağızlarında da uzun ünlülü söyleyiş özelliğine oldukça sık rastlamaktayız. Bu uzunlukların büyük bir kısmının sebebi çeşitli ses olaylardır. Herhangi bir ses değişikliği olmaksızın bazı kelimelerde de uzun ünlüler mevcuttur.

Birincil Uzun Ünlüler

Türkçede asli uzun ünlülerin varlığı bir asra yakındır Türkologların incelemesindedir. Türk lehçelerinde uzun ünlülerin varlığını kabullenme bakımından Türkologlar çeşitli görüşlere ayrılmışlardır (Korkmaz, 1953:198). Görüş ayrılıklarına rağmen Yakutça, Özbekçe, Çuvaşça gibi Türk lehçe ve ağızlarının hemen hemen hepsinde az veya çok birincil uzun ünlüler mevcuttur. Bir kısım Türkmençe ve Yakutçada sistemli olarak karşımıza çıkan birincil uzun ünlüler gibi, birincil uzun ünlülerin en çok tespit edildiği yer olarak Batı Anadolu dikkat çekmektedir (Erdem, 2008:553). Nitekim Gelibolu ilçesi köylerinde derlenen metinlerde de çok sayıda kurallı ve düzenli olamamakla birlikte birincil uzun ünlü tespit edilmiştir. Bazı örnek kelimelerin normal süreli ünlüyle telaffuz edilen şekillerinin de bulunduğunu söylemek gerekir.

būtün “bütün” (1/37)

çōrap “çorap” (1/66)

hālā “hala” (1/80)

dōšekde “döşekte” (2/6)

çōcuk “çocuk” (3/17)

bōreklē “börekler” (9/15)

Ünsüz Düşmesi Yoluyla Oluşan Uzunluklar

Bölge ağızlarında, özellikle hece sonundaki /ğ/, /h/, /k/, /l/, /r/, /v/, /y/ ünsüzlerinin düşmesi sonucu ünlü uzunluklarına neden olmaktadır. Bölge ağızlarında ünlü uzunluklarının çoğu bu gruba girmektedir.

/ğ/ Düşmesi Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

aşādayım “aşağıdayım” (3/15)

āzından “ağzından” (4/15)

ōlan “oğlan” (4/20)

āaçtan “ağaçtan” (5/12)

sādıca “sağdıva” (8/8)

hacılīa “hacılığa” (10/85)

dōduk “doğduk” (15/1)

/h/ Düşmesi Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

rāmetli “rahmetli” (4/11)

dāā “daha” (4/15)

kāveye “kahveye” (4/20)

sabā “sabah” (4/29)

baāçede “bahçede” (4/30)

bōçamdan “bohçamdan” (11/91)

/k/, /k/ Düşmesi Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

çocūmuza “çocuğumuza” (1/36)

yoksuzlū “yoksulluk” (1/57)

āṣam “akşam” (8/6)

/II/ Düşmesi Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

gēdi “geldi” (4/23)

ātmış “altmış” (5/17)

gēdimen “geldiğinde” (11/116)

kākarım “kalkarım” (12/71)

gözē “güzel” (12/83)

/r/ Düşmesi Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

insanlā “insanlar” (3/3)

saçlāmızı “saçlarımızı” (8/5)

gezelēdi “gezerlerdi” (8/8)

olū “olur” (8/15)

vādı “vardı” (12/8)

/y/ Düşmesi Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

būūk “büyük” (1/5)

bōle “böyle” (1/114)

ōle “öyle” (11/5)

/v/ Düşmesi Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

toūk “tavuk” (1/165)

Hece Kaynaşması Sonucu Oluşan Ünlü Uzunlukları

Türlü fonetik etkiler altında, genellikle vurgusuz olan orta hece ünlülerinin düştüğü görülür. En az enerji harcamak düşüncesi yanında çabuk konuşma gibi etkenler de ünlüleri düşüren sebeplerdendir.

ununkulānı “onunkilerini” (1/86)

nerē “nereye” (2/41)

kendiliklēnden “kendiliklerinden” (2/33)

fırlāverdi “fırlayıverdi” (3/9)

dōullā “davullar” (11/31)

giycēmizi “giyeceğimizi” (11/68)

1.1.3. KISA ÜNLÜLER

Bu ünlülerin telaffuz süreleri normalden göre daha kısa süre içinde gerçekleşmektedir. Yalın veya eklerle uzatılmış bir veya birden çok heceli kelimelerin bazı durumlarda söyleyiş süresinden daha kısa sürede boğumlandığı görülmektedir (Korkmaz, 1994:23,24). Bölge ağızında kısaltmalar /a/, /e/, /ı/, /i/, /u/ ünlüleri üzerinde görülür. İç seslerde kısalma daha sık karşılaştığımız bir durumdur.

napıcez “ne yapacağız” (3/2)

yapāsa “yaparsa” (3/5)

kariştirısın “karıştırırsın” (3/13)

durūmuyum “dururmuyum” (4/13)

sölēdim “söyledim” (4/18)

olcēk “olacak” (11/1)

inanmāsın “inanmazsın” (12/51)

zātēn “zaten” (12/80)

1.1.4. İKİZ ÜNLÜLER

Yalın halde veya ek almış durumdaki kelimelerin, aynı nefes baskısı altında telaffuz edilen iki ayrı ünlünün birbiriyle sıkı sıkıya birleşmesi sonucunda oluştukları iç sesteki /ğ/, /h/, /v/, /y/ gibi ünsüzlerin eriyip düşmesiyle komşu hecelerdeki ünlüler de ikiz ünlü oluştururlar.

kövlüē “köylüler” (1/37)

āāğlā “ağla” (1/64)

toūna “tavuğuna” (1/88)

vāama “aman” (3/11)

çocūu “çocuğu” (3/22)

dāā “daha” (4/15)

baāçede “bahçede” (4/30)

1.2. ÜNSÜZLER

Zeynep Korkmaz’a göre: “Güney – batı Anadolu ağızları ünsüz sistemi bakımından birkaç değişik fonem dışında pek farklı özellikler göstermez.” (1994:56). Gelibolu ilçesi köyleri yerli ağızlarında, ölçünlü dilde kullanılan ünsüzlerden bir miktar farklılaşarak ortaya çıkan ünsüzler de bulunmaktadır. Farklı ses özelliği gösteren ünsüzler şu şekildedir:

Ç ünsüzü

/c/ ile /ç/ arası yarı ötümlü bir ünsüzdür. Bölge ağızında, /c/ sesinin yarı ötümsüz söylenmesi sonucu ortaya çıktığı görülür

penÇereden “pencereden” (4/31)

Çarşamba “Çarşamba” (8/1)

Çengi “çengi” (9/23)

gitÇen “gideceksin” (10/56)

bi_buÇuk “bir buçuk” (10/86)

aÇık “azcık” (11/10)

oynetÇem “oynatacağım” (11/41)

ğ ünsüzü

Ötümlü art damak /g/ ünsüzüdür. Bu sesin oluşumu sırasında dilin ortası orta damağa iyice temas etmektedir (Coşkun, 2015:68). Batı Türkçesinin ikinci döneminden itibaren sözcük başındaki /k/ ünsüzü ötümlüleşerek bazı sözcüklerde /ğ/ ünsüzüne dönüşmüştür (İlker, 2017:103). Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında da /ğ/’lı biçimler görülmektedir.

ğavur “gavur” (1/101)

ğız “kız” (5/13)

ğünde “günde” (9/23)

gak gak galkmaz “kalk kalk kalkmaz” (10/3)

gomşuya “komşuya” (10/30)

ğaynanalāmızda “kaynanalarımız da” (14/6)

h ünsüzü

Hırıltılı, ötümsüz ve sızıcı bir art damak ünsüzüdür. Kalın ünlülerle kullanılan /h/ ünsüzünün yörede karşılaşılan örnekleri şu şekildedir:

daħa “daha” (1/127)

ħuni “huni” (2/27)

sabaħ “sabah” (12/41)

ħatıra “hatıra” (13/16)

ħacıdan “hacıdan” (14/19)

h ünsüzü

Erimek üzere olan /h/ ünsüzüdür. Bölge ağızında metinlerinde fazlaca örnekleri mevcuttur.

ħep “hep” (1/44)

allaħtan “Allahtan” (2/42)

ħiç “hiç” (4/27)

h rhalde “herhalde” (7/6)

hepimiz “hepimiz” (9/31)

ihsan “İhsan” (12/85)

  ünsüzü

Art damak /k/ ünsüzüdür.  t ms z, süreksiz bir ünsüzüdür. Bölge ağzında sadece kalın ünlülerle hece kurar.

kavurduktan “kavurduktan” (6/37)

kuru “kuru” (8/12)

ak am “ak am” (9/25)

ni anlıkan “ni anlıyken” (11/72)

duru an “duruken” (12/95)

g pk rmızı “k pk rmızı” (14/14)

K ünsüzü

/k/ - /g/ arasında telaffuz edilen, yarı ötümlü bir  n damak ünsüzüdür.

Kalab k “kalabalık” (3/10)

Kuyumuzda “kuyumuzda” (12/55)

  ünsüzü

Kalın  nl lerin kurduğu hecelerde ince telaffuz edilen bir /n/ sesidir. Damak /n/ ünsüzünün bo umlanmasında burun yolu da devreye girdiği için bu  ns z, geniz n’si adını da alır. Gelibolu ilçesi köy ağızlarında sadece birkaç örnekte görülmektedir.

u la ada “uçlarına da” (5/9)

an annenin “anneannenin” (6/9)

yal ızım “yalnızım” (14/8)

se elik “senelik” (15/3)

sobañın “sobanın” (15/17)

P ünsüzü

/p/ - /b/ arası telaffuz edilen ünsüzdür. Birkaç örnek dışında inceleme metinlerinde kullanımına rastlanmamıştır.

gahPe “kahpe” (1/129)

Pişirdi “pişirdi”(10/4)

r ünsüzü

Erimek üzere olan /r/ ünsüzüdür. Genel olarak bölge ağızlarında düşme durumunda olan /r/ ünsüzünden bir önceki durumdur. Kelime sonunda ve hece sonlarında yer alan /r/ ünsüzünde görülmektedir. Bölge ağızlarında kelime ve hece sonlarında sık görülür.

kurtarır “kurtarır” (1/13)

liğenler “leğenleri” (1/18)

hayvanlara “hayvanlara” (1/19)

sefer “sefer” (6/11)

şeker “şeker” (6/37)

musakövlüler “Musaköylüler” (7/6)

kör_olasılara “kör olasılara” (11/102)

S ünsüzü

/s/ - /z/ arası telaffuz edilen ünsüzdür.

keSmedisem “kesmediysem” (1/70)

hırS “hırs” (1/100)

herSaman “her zaman” (11/18)

T ünsüzü

/t/ - /d/ arası telaffuz edilen yarı ötümlü bir ünsüzdür.

gitTi “gitti” (1/123)

örtTüm “örttüm” (3/8)

1.3. ÜNLÜLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

1.3.1. Ünlü Uyumları

Türkçenin önemli ses özelliklerinden biri de ünlü uyumudur. Bir kelimedeki ünlülerin önlük – artılık (kalınlık-incelik) ve düzlük - yuvarlaklık bakımlarından birbirine uygun olmasına ünlü uyumu denir (Gülensoy, 1988:31). Bölge ağızlarında hem kelime tabanlarında hem de onlara gelen eklerde uyum yazı diline göre daha ileride ve kurallıdır Gelibolu ilçesi köylerinde de ünlü uyumu kuvvetlidir.

1.3.1.1. Kalınlık- İncelik Uyumu (Damak Uyumu)

Büyük ünlü uyumu olarak adlandırılan bu ses uyumu, Türkçe’nin genel bir dil kuralıdır. Bu dil benzeşmesinde ölçünlü dilde ünlü uyumuna girmeyen bazı ekler, edatlar ve yabancı kökenli kelimelerde bile uyuma girdiği gözlemlenmiştir.

İlerleyici Benzeşmeyle

bununkısı “bununkisi” (1/106)

mācırmış “muhacirmiş” (1/117)

habarımız “haberimiz” (4/20)

kıymatlıdı “kıymetliydi” (11/5)

Gerileyici Benzeşmeyle

tene “tane” (1/101)

nışanlandı “nişanlandı” (12/67)

İki Yönlü Benzeşmeyle

gündüzün “gündüzleyin” (5/6)

bığırdım “bağırdım” (6/10)

fetme “Fatma” (11/53)

Ek ve Edatlarda Ünlü Uyumu

Yazı dilinde ünlü uyumu dışında kalan bazı ekler ve ekleşme eğiliminde olan bazı edatların bölge ağızlarında önlülük-artlılık uyumuna girme eğiliminde olduğu görülmüştür. Bölge ağızında; *-ken* zarf-fiil ekinde, *+ki* aitlik ekinde, *ile* edatında ve ek fiilin çekimli hallerinde ünlü uyumunun örneklerine rastlanmıştır. Yazı dilinde tek şekilli olan *-ken* zarf-fiil eki, bölge ağızlarında art ünlülü kelimelerden sonra uyuma girerek *-kan*, *-kana* şekline dönüşmüştür.

ununkulānı “onunkilerini” (1/86)

oyınarkan “oyınarken” (1/155)

annananlan “annen ile” (4/21)

koşarkan “koşarken” (5/12)

oluırkan “olurken” (8/5)

çıkarkana “çıkarken” (10/67)

çıkacákmış “çıkacak imiş” (10/5)

vāmiş “var imiş” (10/22)

tacinnan “tacı ile” (11/6)

vāsa “var ise” (13/22)

istanbullulāmiş “İstanbullular imiş” (13/23)

yokkana “yokken” (13/22)

yankı “yandaki” (12/28)

çocuklan “çocuk ile” (12/95)

tacinnan “tacı ile” (11/6)

Kalınlık- İncelik Uyumunun Bozulması (Aykırılaşması)

Bölge ağızlarında kuvvetli bir damak uyumuna rağmen inceltici etkiye sahip ünsüzlerinde etkisiyle kalın ünlülerin incelidiğı ve bu uyumun bozulduğıu metinlerde çokça görölmektedir.

çıkartıcem “çıkartacağıım” (1/30)

sokulcen “sokulacaksın” (1/131)

olcemiş “olacakmış” (2/12)

alcem “alacağıım” (2/18)

napicez “ne yapacağıız” (3/2)

bore “bura” (4/25)

ehpap “ahbap” (4/31)

bakem “bakayım” (8/25)

buydey “buğday” (9/4)

bureye “buraya” (10/33)

olcem “olacağıım” (12/5)

yıkılcekde “yıkılacak da” (12/24)

yabıcem “yapacağıım” (12/69)

1.3.1.2. Düzölük-Yuvarlaklık Uyumı (Dudak Uyumı)

Düzölük yuvarlaklık uyumu Batı Türkçesinin son devirlerinde karşımıza çıkar. Günümüzde ise Türkiye Türkçesinde belirli bir şekilde hüküm sürmektedir (Ergin, 2006:72). Dudak uyumunda düz ünlülerden sonra sadece düz ünlüler, yuvarlak ünlülerden sonra ise sadece düz-geniş ile dar-yuvarlak ünlüler gelebilir (Ercilasun, 2002: 77). Bölge ağızında örneklerinin olması bu dudak uyumunun yazı diline göre ileri durumda olduğunu göstermektedir.

hamır “hamur” (1/20)

pontul “pantolon” (1/67)

savır “savur” (1/87)

pamık “pamuk” (1/108)

havız “havuz” (2/21)

1.3.2. Ünlü Değişmeleri

1.3.2.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi:

a > e değişmesi: Bölge ağzında çok sık örneklerine rastlanmaktadır.

bıydey “buğday” (1/88)

felen “falan” (1/90)

bene “bana” (3/19)

ehpap “ahbap” (4/31)

koncekti “kanacaktı” (7/3)

nişanlıkan “nişanlıyken” (11/72)

bureye “buraya” (10/33)

meşela “meşale” (8/12)

olcēse “olacaksa” (9/16)

remazanda “ranazanda” (12/56)

ı > i, í değişmesi:

koycēdim “koyacaktım” (11/63)

çingıllı_böcek “çingilli” (11/49)

yaşıyoz “yaşıyoruz” (12/12)

çíktí “çıktı” (12/35)

napiyon “ne yapıyorsun” (12/1)

o > ö değişmesi:

şöför “şoför” (11/27)

1.3.2.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e > a değişmesi:

oğlanlan “oğul(+an) ile” (11/26)

annananlan “anneannen ile” (4/21)

i > ı değişmesi:

mari “mari” (3/2)

katiyen “katiyen” (11/90)

1.3.2.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a > u, o, ö değişmesi

Bilhassa dudak ünsüzlerin etkisiyle ve benzeştirme yoluyla meydana gelmiştir.

ordo “orada” (11/25)

dōullā “davullar” (11/31)

touklā “tavuklar” (11/73)

bubamız “babamız” (6/5)

oğustos “ağustos” (13/15)

1.3.2.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi:

u > a değişmesi:

bulunmayoz “bulunmuyoruz” (12/18)

mappetlē “muhabbetler” (12/64)

u > ı değişmesi: Bölge ağzında çok sık örneklerine rastlanmaktadır.

çabık “çabuk” (13/4)

mıstafa “mustafa” (11/60)

avıç “avuç” (4/28)

savır “savur” (1/87)

bıydey “buğday” (1/88)

pamık “pamuk” (1/108)

barıt “barut” (1/106)

ü > e değişmesi:

özleyoz “özlüyoruz” (11/76)

ü > ı, i değişmesi:

tecavız “tecavüz” (2/36)

alimiyum “alüminyum” (11/105)

1.3.2.5. Geniş Ünlülerin Darlaşması

/y/, /ş/, /ç/, /s/, /l/, /m/, /n/, /r/, /t/, /z/ gibi ünsüzlerin yanlarındaki ünlüleri inceltme etkisinin yanında daraltma etkisi de bulunmaktadır. Bu daralma olayı, sözcüklerin ilk ve iç hecelerinde yaygın olarak görülmektedir. Metinlerimizdeki kelime kök ve gövdeleri dışında bazı eklerde görülen ünlü daralmalarına ait örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a > ı değişmesi:

yabıcēni “yapacağı” (12/14)

pazıra “pazara” (14/6)

e > i değişmesi:

iniştenle “eniştenler” (1/85)

patatis “patates” (4/29)

domatis “domates” (13/13)

a > u değişmesi:

u_kuda “o kadar” (12/15)

o > u değişmesi:

Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarının tipik özelliklerinden biri, sıfat ve zamirlerde sıkça görülen /o/ geniş ünlüsünün daralarak /u/ ünlüsüne dönüşmesidir. Genellikle ilk seste bulunan yuvarlak geniş ünlüleri darlaşma eğilimindedir. Metinlerde “o > u değişmesi” örnekleri bir hayli çoktur.

unla “onlar” (1/14)

unlarada “onlara da” (11/35)

undan “ondan”(11/52)

u zaman “o zaman”(11/50)

urda “o arada > orada” (11/54)

o > ó değişmesi:

deyóm “diyorum” (1/77)

o (zaman) > ó (zaman) (11/103)

1.3.2.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

ı > a,â değişmesi:

yapamayola “yapamıyorlar”(11/55)

çıkamâyodu “çıkarmıyordu” (11/111)

yapamayom “yapamıyorum” (12/30)

i > e,ê değişmesi :

bene “beni”(4/33)

deyó “diyor” (11/29)

bilmēyo “bilmiyor” (11/86)

hēc “hiç” (12/47)

sepetleyō “sepetliyor”(12/74)

u > o değişmesi:

óğramamış “uğramamış” (1/49)

móapet “muhabbet”(11/26)

bordan “burdan”(10/42)

bōra “buraya” (11/117)

borlāma “burlarıma” (12/3)

boramda “buramda” (12/28)

bo yankı “bu yandaki” (12/28)

ü> ö değişmesi:

hökümet “hükümet” (1/60)

göler “güler” (5/10)

güzel “göze” (12/55)

güzeldi “gözeldi” (12/81)

1.3.3. Ünlü Türemeleri

Anadolu ağızlarında da görülen ünlü türemeleri bölge ağızlarında da kelimenin başında, ortasında ve sonunda görülen bir ses olayıdır. Bölge ağızlarında bu ses olayının örnekleri mevcuttur.

Başta Ünlü Türemesi

Çanakkale ili Gelibolu ilçesi Köyleri ağızlarında, sözcük başındaki //, /r/ ünsüzlerinin önünde zaman zaman ünlü türemesi olayı görülür. Anadolu’nun diğer bütün ağızlarında da olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da buna gösterilen tepkiden ve onları kurallı bir ses yapısına uydurma gayretinden “ön türeme” adını verdiğimiz dil olayı ortaya çıkmaktadır.

ıravak “ravak” (1/126)

ileş “leş” (1/61)

ileğen “leğen” (1/76)

arāmetli “rahmetli” (4/11)

itiren “tren” (10/80)

İçte Ünlü Türemesi

Türkçede vurgusuz olan orta hece ünlüleri genellikle düşme eğilimindedir. Bölge ağızlarında bu durumun aksine iç seste akıcı ünsüzlerin yanında bazen dar bir ünlü türediği tespit edilmiştir.

amıcam “amcam” (2/24)

yokudur “yoktur” (5/15)

yapmazdık “yapmazdık” (7/12)

hemide “hem de” (9/33)

afıyondan “afyondan” (12/48)

filimimi “filmimi” (12/50)

Sonda Ünlü Türemesi

Bölge ağızında sonda ünlü türemesi Türkçe de tek şekilli olan *-ken* zarf-fiil ekinin, bölge ağızlarında art ünlülü kelimelerden sonra uyuma girerek *-kan* şekline dönüştüğü “*Ek ve Edatlarda Ünlü Uyumu*” başlığında belirtilmişti. Dolayısıyla ünlü türemesiyle genişleyen bu ek *-kana*, *-kene* şekilleriyle de kullanılmaktadır.

çıkarkana “çıkarken” (10/67)

yokkana “yokken” (15/22)

küçükkene “küçükken” (10/16)

bu gadana “bu kadar” (4/10)

Bir kısım seslenme ünlemlerinde de ünlü türemesinin örneklerine metinlerde denk gelmekteyiz.

dedeē “dede” (1/29)

saliheē “Saliha” (6/4)

1.3.4. Ünlü Düşmeleri

Vurgusuz Orta Hece Dar Ünlüsünün Düşmesi

Türkçede yaygın olan ses olaylarından biri de vurgusuz orta hece dar ünlülerinin düşmesidir. Orta hecenin vurgusuzluğu nedeniyle ortaya çıkan ünlünün düşmesi olayı, başka ağızlarda görüldüğü gibi Gelibolu ilçesi köy ağızlarında da çokça görülür. Bölge ağızlarında en az enerji harcamak düşüncesi yanında çabuk konuşma gibi etkenler de ünlüleri düşüren sebeplerdendir.

karları “karılar” (1/98)

ziratçı “ziraatçı” (11/53)

giycēmizi “giyeceğimizi” (11/68)

giyilcek giyilecek (11/94)

borlāma “buralarıma” (12/3)

yukarsı “yukarısı” (12/83)

Bölge ağızlarında gelecek zaman ekinin ilk ünlüsü de kurallı bir şekilde düşmektedir.

yapcēklemiş “yapacaklarmış” (5/3)

olcese “olacaksa” (9/16)

oynetÇem oynatacağım (11/41)

söylēcek “söyleyecek” (11/68)

ölçek “ölecek” (12/24)

Bölgemizde genellikle kelime tabanına eklenme sırasında, yer anlamlı işaret zamirlerinin hal eklerini aldığı örneklerde ve /a/ geniş ünlüsünün vurgusuzluğu sebebiyle düşme gerçekleşmektedir.

ordan “o aradan > oradan” (6/40)

urda “orada” (12/91)

burlanda “buralarında” (11/57)

Bölge ağızlarında, akıcı ünsüzlerin yanlarındaki ünlülerin bazen darlaştırdığı daha sonra da bu ünsüzlerin düşmeye sebep olduğu görülmektedir

berebē “beraber” (10/72)

nerden “nereden” (1/20)

burlā “buraları” (8/27)

Bağlantı ile bağlanan iki kelimedenden birincisinin son sesi, ikincisinin de ilk sesi ünlüyse, söylenişte Türkçenin çift ünlülere dayanıksızlığı yüzünden ünlü çarpışmasını önlemek için ünlülerden biri düşebilir (Korkmaz, 1994:49).

bi_ra “bir >bi ara” (11/110)

sebā_gökçen “Sabiha Gökçen” (10/83)

havāJanından “hava alanından” (10/84)

cenaz_ēvinde “cenaze evinde” (14/21)

1.4. ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

1.4.1. Ünsüz Türemeleri

Başta Ünsüz Türemesi

Kelime başında ünsüz türemesi, eski dönemlerden beri Türk dilinin önemli meselelerinden biridir. Bölge ağızlarında, sözcük başında zaman zaman /h/ ünsüzünün türediği tespit edilmiştir.

haşı “aşı” (6/3)

hal “al” (15/22)

İçte Ünsüz Türemesi

Çoğunlukla iki ünlünün yan yana bulunduğu yabancı kökenli sözcüklerin söylenişinde ünlü çarpışmasını önlemek için iki ünlü arasında ortaya çıkar.

vesayetle “vesait” (1/97)

üzgüntüleri “üzüntüleri” (12/70)

hepsimiz “hepimiz” (12/84)

taşımacılık “taşımacılık” (9/2)

kocca “koca” (2/23)

gettirib “getirip” (10/8)

sürrü “sürü” (1/130)

ikki “iki” (1/151)

tabbak “tabak” (8/17)

sennedir “senedir” (8/27)

kapınsının “kapısının” (13/7)

Sonda Ünsüz Türemesi

Kelimenin son seslerinde aslında olmayan bir ünsüzün türemesi ses olayına özellikle ağızlarda rastlanmaktadır. Bölge ağızlarında kelime sonunda türetilen ünsüzler /m/, /n/ ve /k/’dir. “*Türkiye Türkçesi Ağızlarında ve bazı Çağdaş Türk Lehçelerinde /m/ türemesi genellikle bağlaç, edat ve zarf cinsinden kelimelerin sonunda görülmektedir.*” (Koç, 2010:49). Bölge ağızlarında bağlaç ve zarf görevindeki *ille*, *belki*, *keşke* kelimelerinin sonunda /m/ ünsüzünün türediği görülmektedir.

Metinlerimizde genellikle “şimdi” zarfının sonunda /k/ ünsüzünün türediği tespit edilmiştir. Bunun, *ok/ök* kuvvetlendirme edatının bir kalıntısı olduğuna dair bir kanaat bulunmakla birlikte bu konuda kesinlik söz konusu değildir (Koç, 2010:57).

/n/ türemesi örneklerde görüldüğü üzere *ile* edatının vasıta hâli ekiyle genişlemiş biçimidir.

bilmeyomkun “bilmiyorum ki” (3/22)

bubanlan “babanla >baban ile” (6/4)

yövmiyenen “yevmiyeyle” (6/27)

keşkem “keşke” (6/35)

kerem “kere” (7/13)

şimdik “şimdi” (6/39)

illen “ille” (9/11)

belkim “belki” (10/15)

ilkin “ilk” (11/43)

1.4.2. Ünsüz Düşmesi

Çanakkale Gelibolu ilçesi köylerinin ağızlarında ünsüz düşmesi çok sık rastlanan ses olaylarından biridir. Bazı ünsüzlerin iki ünlü arasında erime durumunda olması veya söyleniş güçlülüğünden dolayı, sızıcı ünsüzlerin etkisi, benzeşme ve “en az çaba” harcama eğilimine dayanma durumları başlıca sebeplerindendir. Bu ses olayı daha çok son ses durumundaki ünsüzlerde görülür. Düşen ünsüz çoğu zaman fonksiyonunu yanındaki ünlüye devrettiğinden o ünlünün uzun telaffuz edilmesine neden olmaktadır (Korkmaz, 1994:77).

Başta Ünsüz Düşmesi

Genellikle /h/ ünsüzünün düşmesi sebebiyle bu ses olayı görülür. Gırtlak ünsüzü olan /h/ sesinin boğumlanma nitelikleri bakımından ünlülere yakın olması bu ses olayının gerçekleşmesinde önemli bir etkidir. Çoğunlukla /h/ ünsüzünün düştüğünü gözlemlediğimiz inceleme metinlerinde /y/ ünsüzünün de düştüğü birkaç örnek tespit edilmiştir.

anım “hanım” (1/132)

organlāmız “yorganlarımız” (7/12)

ususı “hususı” (5/32)

asan “hasan” (9/25)

üseyin “Hüseyin” (9/25)

epsi “hepsi” (11/37)

ērkeS “herkes” (11/50)

er_gün “her gün” (11/52)

ē_epimiz “hepimiz” (11/76)

napiyonuz “ne yapıyorsunuz” (6/4)

napaladı “ne yaparlardı” (11/69)

İçte Ünsüz Düşmesi

Anadolu ağızlarında ünsüz düşmesi olayları daha çok iç seste gerçekleşmektedir. Akıcı-sızıcı /r/, /y/ ünsüzleri ile katı-sızıcı /g/, /h/ ünsüzleri iç seste en çok düşen ünsüzlerdir (Sağır, 2002:7). İki ünlü arasında /ğ/, /h/, /n/ seslerinin eriyip düşmesi Anadolu'nun diğer ağızlarında olduğu gibi bölge ağızında da yaygın görülen ses olaylarındandır. İç seste bir ünlü ile ünsüz arasında kalma durumunda /k/, /l/, /r/, /y/, /v/ ünsüzlerinin düştüğü bölgemizde en çok görülen ünsüz düşmeleridir.

/f/ Düşmesi

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

/ğ/ Düşmesi

örtmenmiş “öğretmenmiş” (1/29)
dermeninde “değirmeninde” (1/62)
geldine “geldiğinde” (1/81)
āzını “ağzını” (3/9)
fotoraf “fotoğraf” (4/2)
ayānızı “ayağınızı” (11/36)
sokaā “sokağa” (11/90)
kucanda “kucağında” (12/73)

/h/ Düşmesi

rāmetli “rahmetli” (1/44)
daā “daha” (4/19)
bāçecilik “bahçecilik” (6/23)
sabalēin “sabahleyin” (7/7)
kāve “kahve” (11/25)
bōçamdan “bohçamdan” (11/91)
āmet “Ahmet” (12/92)

/k/ (> /ğ/ > /ğ/), /k/ (> /g/ > /ğ/) Düşmesi

aşam “akşam” (1/107)
koycēdim “koyacaktım” (11/63)

decēdim “diyecektim” (11/63)

kaktı “kalktı” (11/108)

çocum “çocuk + um” (13/9)

/l/ Düşmesi

giysilen “giysilerinle” (11/63)

māele “mahalle” (11/80)

gemedi gelmedi (12/41)

/r/ Düşmesi

vādır “vardır” (4/4)

tepelende “tepelerinde” (11/37)

anafartalada “anafartalarda” (11/48)

ineklerimiz “ineklēmiz” (11/98)

bunlādan “bunlardan” (13/15)

adetlēmiz “adetlerimiz” (14/18)

/t/ Düşmesi

üssünü “üstünü” (1/27)

çifçilikte “çiftçilik” (9/7)

/v/ Düşmesi

dōullā “davulla” (11/31)

touklā “tavuklar”(11/73)

/y/ Düşmesi

tēze “teyze” (3/16)

sölēdim “söyledim” (4/17)

köydeken “köydeyken” (5/4)

deē “diye” (11/70)

bōle “böyle” (15/23)

Son Seste Ünsüz Düşmesi

Son seste ünsüz düşmesi; Batı Anadolu ağızlarının karakteristik özelliklerinden biridir. Kelimenin başında ve iç ses ünsüz düşmelerine nazaran daha düzenli görülen ses olaylarından biridir. Uzun ünlüler bölümünde de bahsettiğimiz üzere çoğunlukla düşmenin etkisiyle, düşen ünsüzden önceki ünlüler uzun telaffuz edilir.

/h/ Düşmesi

alla “Allah” (1/57)

zebella “zebellah” (11/41)

/k/ Düşmesi

duvā “duvak” (1/135)

/l/ Düşmesi

nası “nasıl” (2/37)

gūze “güzel” (13/21)

/r/ Düşmesi

Bölge ağızlarında son seste /r/ ünsüzünün düşmesi en sık görülen ses olayıdır. Bu karakteristik durum nedeniyle örneklem kısmı geniş tutulmuştur.

sadiyelē “Sadiyeler” (1/2)

nedi “nedir” (1/2)

nele nele “neler neler” (1/39)

yumuşayo “yumuşuyor” (1/109)

aza aza “azar azar” (1/143)

bakā “bakar” (7/3)

gidē “gider” (8/2)

çıkarılā “çıkarırlar” (8/5)

sarālā “sararlar” (8/5)

u zamanlā “o zamanlar” (9/10)

bili “bilir” (9/21)

eskidilē “eskidiler” (11/103)

bitince_gada “bitinceye kadar” (12/70)

/y/ Düşmesi

üve “üvey” (1/53)

bi_şe “bir şey” (5/7)

1.4.3. Ünsüz Değişmeleri

1.4.3.1. Önses Ünsüz Değişimleri

Kelimelerin Başında (Tonlulaşma)

Bölgemizde kelime başında ve yaygın olarak görülen tonlulaşma olayları “k- > g-, k- > g, t- > d-, s- > z-, p- > b-” değişimleridir. Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserinde, Türkiye Türkçesi ağızlarını Batı Grubu, Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubu olmak üzere üç ana ağız grubuna ayırmış, ayrıca bunlara ait alt ağız grupları belirlemiştir. Bu sınıflandırmada belirleyici ses özellikleri hususunda Batı grubu ağızlarında diğer Anadolu ağızlarından farklı olarak /k/- > /g/-, /k/- > /ğ/- ve /t/- > /d/- değişimlerinin yoğun olduğunu söyler. (2014:116) Dolayısıyla Çanakkale ili Gelibolu ilçesi Köy ağızlarında da bu değişim yoğun olarak görülür.

/k/ > /ğ/ , /k/

ğadana “kadar” (4/10)

ğız “kız” (5/13)

ğalkmaz “kalkmaz” (10/3)

gomşuda “komşudan” (10/30)

ğafalandan “kafalarından” (11/86)

ğaynanalāmızda “kaynanalarımızda” (14/6)

/k/ > /g/ , /K/

gahpe “kahpe” (1/129)

gendini “kendini” (9/9)

greb “krep” (11/158)

guyu “kuyu” (12/88)

gıpkırmızı “kıp kırmızı” (14/14)

/t/ > /d/ , /T/

datlı “tatlı” (5/16)

/p/ > /b/ , /P/

bınarcı “pınarcı” (11/59)

bek “pek” (13/18)

batlıcan “patlıcan” (14/10)

/ç/ > /c/

cocuyu “çocuğu” (10/67)

/ç/ > /ş/

şarşıya > “çarşıya” (10/74)

Süreksizleşme

/j/ > /c/

candarma “jandarma” (10/62)

1.4.3.2. İç Seste Ünsüz Değişmeleri

Bölge ağzında kelime kökünde ve ekleşme sırasında sözcük içi ötümlüleşme/yarı ötümlüleşme olayına çokça rastlanır.

Kelime İçinde Tonlulaşma

Oldukça sık görülen ses olaylarından biridir. İç seste iki ünlü arasında bulunan /ç/, /k/, /p/, /t/ ünsüzleri, tonlulaşarak /c/, /b/, /ğ/, /d/ ünsüzlerine dönüşmektedir. Son ses durumundaki tonsuz ünsüzlerine ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde tonlulaşma durumu oluşmaktadır.

/ç/ > /c/

çokca “çokça” (10/65)

/p/ > /b/

ahbaptık “ahbaptık” (4/21)

yabıcēni “yapacağını” (12/14),

yabarım “yaparım” (12/77)

yabilırdı “yapılırdı” (8/9)

/k/ > /ğ/

asgerle “askerle” (10/73)

akçagaraya “Akçakara’ya” (10/80)

/t/ > /d/

yokdu “yoktu” (6/20)

inditdiri “indittirir” (7/4)

oldudu “olmuştu” (7/5)

yuducu “yutucu” (12/3)

taşdır “taşır” (12/57)

/s/ > /z/

herSaman “ her zaman” (11/18)

Akıcılaşma

/ğ/ > /y/

*artliyi*de “ahretliği” (8/19)

buydey “buğday” (9/8)

deyil “değil” (12/29)

Tonsuzlaşma

/c/ > /ç/

pençereden “pencereden” (3/24) (12/83)

oynetÇem “oynatacağım” (11/41)

gitçen “gideceksin” (10/33)

ölÇek “ölecek”(12/24)

denişçim “Denizcim” (12/57)

/d/ > /d/

şimci “şimdi” (13/22)

/d/ > /t/

bağırtı “bağırdı”(5/7)

Dudaklılaşma

/ğ/ > /v/

İki ünlü arasında veya hece sonunda oluşan /ğ/ > /v/ değişmesi, bölge ağızlarında görülen ünsüz değişmelerinden biridir. Genellikle bünyesinde yuvarlak ünlünün yanındaki /ğ/ ünsüzünde görülen bu ses değişikliği, Anadolu ağızlarıyla ilgili Gürer Gülsevin'in, "*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1: (G > V Değişmesi)*" adlı çalışmasında Kıpçak grubu lehçelerine ait bir ses özelliği olarak kabul görmüştür. Çalışmasında /g/, /ğ/ > /v/ değişikliğinin Kıpçak grubu lehçelerinde düz ünlüler yanında meydana gelen düzenli bir ses olayı olmadığını dile getirmiştir (2009: 253-254). Bölge ağızlarında bu ses değişikliğinin düz ünlüler yanında meydana geldiği örnekler bulunmaktadır.

düvünümüz "düğünümüz" (1/134)

sovuk "soğuk" (3/7)

yavış "yağış" (13/15)

Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/m/ > /n/

şimdi > *şindi* (2/55)

Sızıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/h/ > /v/

yavut "yahut" (1/51)

1.4.3.3. Son Seste Ünsüz Değişmeleri

/s/ > /z/

herkez "herkes" (1/146)

/p/ > /b/

harb "harp" (1/12)

gettirib “getirip” (10/8)

/yl/ > /vl/

kumköv “Kumköy” (1/32)

kövün “köyün” (8/19)

1.4.4. Ünsüz Benzeşmesi

Bir ünsüzün komşuluğunda veya yakınında bulunan bir başka ünsüzü kendine benzetmesidir. Anadolu ağızları ünsüz benzeşmesi örnekleri açısından zengin bir malzemeye sahiptir (Caferoğlu, 1958:2). Benzeşmenin yönüne göre ilerleyici ve gerileyici benzeşme olarak iki grupta incelenir.

İlerleyici Ünsüz Benzeşmesi

/lyl/ > /lll/

fasille “fasulye” (14/10)

/ml/ > /mnl/

ibramnan “ibrahimle” (1/128)

/nl/ > /nnl/

Son sesinde /n/ ünsüzü bulunan kelimeye /l/ ünsüzüyle başlayan bir ek geldiğinde, kelime sonundaki /n/ ünsüzü çoğu zaman ekin ilk ünsüzünü kendine benzetir. Bölge ağızlarındaki en yaygın olan benzeşmedir.

yörgannan “yorganların” (7/8)

setennēn “satenle” (11/66)

dayinna “dayınla” (12/20)

unnā “onlar” (15/6)

Gerileyici Ünsüz Benzeşmesi

/yn/ - /yl/ > /nn/ - /nl/

Bölge ağızında üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra *+lnAn* araç hâli eki eklendiğinde, araç hâli ekinin ilk ünlüsü, önce */y/* sesine sonrasında */n/* ünsüzünün etkisiyle */n/* sesine dönüşmektedir.

arabasınan “arabasıyla” (9/36)

tacınnan “tacıyla” (11/6)

sadıcınlā “sağdıciyla” (12/59)

/zsl/ > /ssl/

hatırlamassın “hatırlamazsın” (12/8)

inanmāsın “inanmazsın” (12/51)

1.4.5. Ünsüz ikizleşmesi

Bölge ağızlarında çok rastlanmayan ses değişimlerinden biri olan ünsüz ikizleşmesi; bazen kuvvetli vurgulamalara, bazen de sebebi tam anlaşılmayan fonetik değişimlere bağlı olarak kelimenin içindeki bir ünsüzün ikiz ünsüz hâline gelmesidir.

akkıllı “akıllı” (1/26)

koçça “koca” (1/74)

öncekki “önceki” (8/1)

tabbak “tabak” (8/17)

gettirib “getirip” (10/8)

ikki_tāne “iki tane” (11/113)

1.4.6. Ünsüz Tekleşmesi

Bölge ağızında ünsüz tekleşmesi ikizleşme kadar yaygın değildir.

setilbayırdan “Seddülbahir” (1/42)

mālede “mahallede” (11/38)

1.4.7. Hece Kaynaşması (Contraction)

Kelime içinde ve sonunda rastlanılan, birden fazla sesin düşmesiyle ortaya çıkan hece kaynaşması, aşınmaya ve düşmeye elverişli ünsüzlerin yanlarındaki ünlülerle birlikte düşmesi ve sözcükteki hece sayısının azalmasıdır (Ercilasun, 2002: 142). Meydana gelen kaynaşma, çoğu zaman ünlülerin uzun telaffuz edilmesine neden olur. Bu ses olayı, Gelibolu köy ağızlarında yaygın olarak görülür.

el_dermeni “el değirmeni” (1/79)

aşā “aşağı” (1/106)

şöre “şuraya” (1/135)

korlādı “koyarlardı” (1/138)

lōsalara “lohusalara” (1/148)

Kalabık “kalabalık” (3/10)

kapayem “kapayayım” (6/3)

kaynā “kaynağı” (9/6)

önlēne “önlerine” (11/25)

abēnin “ağabeyinin” (11/27)

kucanda “kucağında” (12/73)

mutfam “mutfağım” (12/85)

2. ŞEKİL BİLGİSİ

2.1 ADLAR

Zeynep Korkmaz’a göre: “Adlar, evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözlerdir (2002:229). Bir başka tabire göre isimler, nesneleri karşılayan kelimelerdir. Canlı cansız tüm varlıklar, durumlar, şahıslar, bütün maddi ve manevi varlıkların karşılığıdır. İsimler tüm bu nesnelerin dilimizde karşılığı olan kelimelerdir (Ergin, 2006:217).

2.1.1. İsim Yapım Ekleri

İsimden İsim yapan Ekler:

Türkçede yeni kavramları karşılamak üzere kök ve gövdelere türetme ekleri getirilerek yeni gövde kelimeler oluşturulur. Bölge ağızında da pek çok ekin kullanıldığını görüyoruz. Bunların bazıları yazı dilimizdeki şekilleriyle kullanılmakta, büyük bir kısmı bazı fonetik hadiseler sonucunda kısmi ses değişmelerine uğrayarak bölgenin ağız özelliğini oluşturmuşlardır.

+CA Eki:

+ca, +ce, +ça, +çe eki aslında bir çekim eki görevindeyken klişeleşerek veya fonksiyon değiştirilerek yapım eki halinde kullanılmaktadır (Ergin, 2006:167).

yörüce “Yülüce” (8/33) ⁵

filanca (1/156)

büyükçe (1/158)

+CI Eki:

Türkçenin eskiden beri kullanılan ve işlevliğini kaybetmemiş isimden isim yapma eklerinden biridir (Ergin, 2006:157). Kullanış sahası ve işlevlik derecesi yüksek olan bu ek bölge ağızında da sıkça kullanılmıştır. Meslek, uğraşı ve alışkanlıklarla ilgili isimler türeten bu işlek ek bölgemizde şu şekillerde görülür: +cu/+cū, +çu/+çū, +cı/+ci

dozerci “dozerci” (1/2)

pilavci “pilavcı” (3/5)

dōulcula “davulcular” (11/35)

ziratçi “ziraatçi” (11/53)

bınarcı “pınarcı”(11/59)

balıkçı (11/60)

devecilen “devecilerin” (11/61)

keçicilē “keçiciler” (12/60)

⁵ Köy, 1519 yılı kayıtlarında **Yüklüce** adıyla geçmekte olup, 1901 yılından beri Yülüce adını taşımaktadır. (75 no. Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri)

+Cık Eki:

Günümüz Türkçesinde işlek halde kullanılan isimden küçültme ve sevgi fonksiyonlu kelimeler türeten bu ekin kullanışı şöyledir:

encik “az azcık” (1/146)

acık “azcık” (2/2)

aÇık “azcık” (11/10)

kıssacık (11/57)

incecik (11/117)

insancıkla “insancıklar” (14/13)

+DAş Eki:

arkadaş “arkadaş” (10/69)

kardeşim (5/13)

+İl Eki:

+lı eki +lı/+lı, +lu/+lü olarak görülür. Bir nesnede bir nesnenin bulunduğunu, bir nesnenin başka bir nesneye sahip olduğunu göstermektedir. Bu ek kendinde bulundurma, sahiplik veya bağlılık ifade eder. Yer, millet ve haneden isimlerinden ise bağlılık isimleri meydana getirir (Ergin, 2006:159). Ünlü uyumuna uyarak kullanıldığı görülür.

bindallı (1/141)

arāmetli “rahmetli” (4/11)

tellilē “telliler” (9/31)

kıymatlıdı “kıymetliydi” (11/5)

bağlı (11/17)

Kumköylüdüm (11/29)

çingıllı_böcek “çingıllı böcek” (11/49)

doulluluyu “davulluluyu” (11/62)

nişanlıkan “nişanlıyken” (11/72)

bóralıyım “buralıyım” (14/3)

+İlk Eki:

Bir nesnenin vasfını bildirerek sıfat gibi kullanılan isimler yaptığı gibi nesne adı gibi kalıcı isimler de oluşturur. Kullanış bakımından soyut - somut kavramları karşıladığı gibi ayrıca yer, meslek veya eşya ismi de türetir (Ergin, 2006:155). Eklendiği kökün ünlülerine uyarak uyuma girer.

şalvarlık (1/61)

yoksuzluk “yoksulluk” (1/77)

nankörlük (1/83)

artlık “ahretlik” (8/21)

çifçilikte “çiftçilik” (9/7)

urbalık (11/107)

gelinlími (gelinliğimi) (12/42)

fazlalıkları (13/8)

gışlık “kışlık” (15/20)

+sız Eki:

kuruşsuz (1/89)

sigortasız (9/8)

gamsızdır (10/3)

+ncl Eki:

ikinci (8/8)

üçüncü (8/8)

yedinci (14/22)

+Ar Eki:

bire_bire “birer birer” (10/58)

+la Eki:

kışlasına (1/25)

+IAyIn Eki:

geceleyin (2/7)

sabalēin “sabahleyin” (7/7)

Fiilden İsim Türetme Ekleri

Fiilden isim yapma ekleri fiil kök ve gövdelerine eklenerek onların isim görevinde kullanılmasını sağlar. Türkçedeki isimlerin büyük çoğunluğu fiilden yapılmış isimlerden meydana gelmektedir. Yapım ekleri içinde sayıca en çok olan eklerdir (Ergin, 2006:185). Ağız bölgemizde kullanılan fiilden isim yapma eklerinin çoğunluğu ses değişimlerine uğramıştır. Fonetik olaylar bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

-mAk Eki:

Fiil tabanlarına gelerek fiilin bildirdiği hareket ismini yapar. Bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek eskiden beri kullanılan eklerin başında gelir. Görevi fiillerin hareket isimlerini yapmaktır. Zamanla kalıplaşarak nesne isimleri haline gelmiştir.

ekmek (1/33)

yimē “yemeği” (1/64)

çakmānı “çakmağını” (1/71)

bal_kaymak “kaymak” (8/6)

-mA Eki:

Fonksiyonu, fiil tabanlarına gelerek fiilin bildirdiği harekete bağlı iş isimleri türetmektir. Bu ek, -mAk ekine nispetle kalıcı isim türetmeye daha uygundur. Hareket ve iş ismi yanında eşya ismi olarak isim ve sıfat şeklinde kullanılabilir.

dayamalāmıza (1/89)

giyinmele (7/10)

basma (8/17)

dolmaları (9/18)

işlemeli (11/113)

-İş Eki:

Fiil tabanlarına gelerek fiilin bildirdiği harekete bağlı iş isimleri türeten ektir. Bunun yanı sıra nesne isimleri yapmak için de kullanılır fakat asıl görevi varlık, eşya gibi nesne isimleri yapmak değil, hareket ve iş isimleri yapmaktır (Ergin, 2006:187).

alışveriş (10/74)

-k Eki:

Yer, durum ve nitelik bildiren bir ektir.

döşek “döşek” (2/6)

bulaşınlan “bulaşıyla” (11/101)

yıkık (12/81)

dökük (12/81)

-(İ)m Eki:

takım (1/60)

geçim (9/6)

bakıma (10/10)

doğumlu (10/26)

-Ak Eki:

Çeşitli örnekleri bulunan bu ek fiilin gösterdiği hareketi yapan, hareketin yapıldığı yeri gösteren, fiilin etkisinden kalan çeşitli nesneleri karşılar (Ergin, 2006:188).

bıçānı (bıçağını) (1/71)

ōrak (1/84)

yataḵ (9/28)

uḵak (10/19)

-n Eki:

bütūn (1/66)

takınırlar (1/151)

düḡūn (1/157)

oyun (2/4)

-GI Eki:

sergim (8/26)

ḡalgı (9/22)

örgü (10/82)

saygı (11/91)

sevgi (12/9)

-GIn Eki:

Eski Anadolu Türkçesinde –ḡun, -gün şeklinde görülen bu ek günümüzde fiil kök veya gövdelerine eklenince büyültme, aşırılık anlamı vermektedir. Teşkil ettiği isimler çok yapan, olan veya yapılan işi karşılarlar (Ergin, 2006:189).

alışkındılā (1/78)

kızgın (6/42)

düzgün (7/9)

düşgündür “düşkündür” (14/5)

-GAn Eki:

yörgannan “yorganların” (7/8)

-Icl Eki:

yuducu (12/3)

-I Eki:

Eski Türkçedeki -g -ğ fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesi sonucu yardımcı sesin fiilden isim yapma eki haline gelmesiyle oluşmuştur (Ergin, 2006:192). Bölge ağızında -i, -u / -ü kullanımları bulunmaktadır.

sürü (1/50)

dürü (/152)

dolu (4/23)

koku (9/18)

örtülēmizi (11/113)

-AcAk Eki:

yicëk “yiyecek” (1/7)

giycēmizi “giyeceğimizi” (11/68)

-(I)ntı Eki:

yayıntım (12/29)

-An eki:

Bu ek partisip ekleri kategorisine girmektedir. Partisip eklerinin yaptığı geçici isimler bazen kalıplaşır ve fiilden isim yapma eki durumunda bulunabilir.

oynayan (11/31)

geçen (9/25)

gaçan (*gız*) “kaçan kız” (12/37)

gelenlê gidenlê “gelenler gidenler” (12/72)

Küçültme Ekleri

İsim veya isim soylu olan kelimeler, üzerlerine yapım eki olarak yeni kelimeler, yeni isimler oluştururlar. Küçültme ekleri ise bu eklerden biri sayılmaktadır. Küçültme ekleri, isimlere küçültme, azaltma veya küçümsenme anlamıyla beraber -yerine göre acıma, sevmeye anlamlarını da kazandırır (Zabetı Mıandoab, 2018:214,215).

encik encik (1/146)

kızcāzım “kızcağızım” (14/26)

2.1.2. İsim Çekim Ekleri

Diğer bir adıyla işletme ekleri, kök ve gövdelere eklenerek bazı anlam bağlantıları katarak sözcükleri birbiriyle ilişkiye geçiren, onlarla kelime grupları ve cümlelerin diğer öğeleri arasında geçici anlam örgüsü kuran eklerdir. Yapım eklerine göre daha kapsamlı olmalarının sebebi kök ve gövdelere işleklik kazandırmalarıdır (Korkmaz, 2022:111).

2.1.2.1. Çokluk Eki

Çokluk eklerinin işlevi, yazı dilindekinden farklı değildir. Türkçede çokluk ifadesini sağlayan ek +/Ar eki, tekil isimlerin iki veya daha fazla sayıda olduğunu gösterir. Bunun yanında bazen topluluk, grup veya bir zümreyi ifade etmek için de kullanılır. Bölge ağzında +/Ar çokluk ekinin ilk ünsüzü /l/ eklendiği kelimenin son ünlüsüne göre benzeşip değişmekte, sondaki ünsüz /r/ sesi ise karakteristik bir şekilde düşmektedir. Ekin son ünsüzü /r/ düştüğü için ünlü genel olarak uzun (+/ā /

+l̄e) söylenmektedir. /l/ ünsüzü benzeşme sonucu /n/ ünsüzüne dönüşerek +nAr, +na/ +nā / +nē şeklinde kullanıldığı durumlarda mevcuttur.

bunna “bunlar”(1/21)

unna “onların” (7/7)

unnā “onlar” (15/6)

cemillē “cemiller” (11/38)

battaniyelē “battaniyeler” (11/107)

kaynālāmızdan “kaynanalarımızdan” (11/89)

ğaynanālāmızda “kaynanalarımızda” (14/6)

2.1.2.2. İyelik Ekleri

İsmin karşıladığı nesnenin bir şahsa ya da nesneye ait olduğunu belirtir. Sahiplik gösteren ve adlar arası bağlantı kuran eklerdir. İnceleme yapılan ağız bölgesinde örnekleri şöyledir:

Kişi	Ekler
1. Tekil Şahıs	-(l)m
2. Tekil Şahıs	-(l)n
3. Tekil Şahıs	-l / -sl
1. Çoğul Şahıs	(l)mlz
2. Çoğul Şahıs	-(l)nlz
3. Çoğul Şahıs	-lArI, -la, -le, -lē

Tablo 4. İyelik Ekleri

1. Tekil Şahıs: (+m, +ım, +im, +um, +üm)

çocūma “çocuğuma” (9/12)

düğünümde (9/25)

bōçamdan “bohçamdan” (11/91)

boramda “buramda” (12/28)

gelinlime “gelinliğime” (12/41)

evlêmin “evlerimin” (12/81)

mutfam (12/85)

gaynatam “kaynatam” (12/90)

2. Tekil Şahıs: (+n, +ın, +in, +un, +ün)

annananlan (4/21)

dayınlā (11/24)

ekmeğini (11/28)

tezen “teyzen” (11/68)

halan (11/87)

3. Tekil Şahıs: (+ı, +u, +ü, +sın, +sin, +sün, +sı, +si)

sünedinde (1/18)

arkasına (1/70)

oğlu (6/30)

kimisi (6/42)

başını (8/3)

borasına (10/17)

kızı (12/9)

1. Çoğul Şahıs: (+mız, +miz, +muz, +müz, +ımız, +imiz)

eşēmiz “eşeğimiz” (1/90)

kaynālāmızdan (1/70)

saçlāmızı (8/5)

kövümüzze (8/24)

mantımızı (9/20)

ineklēmiz (11/98)

örtülēmizi (11/113)

toprāmız “toprağımız” (14/11)

2. Çoğul Şahıs: (+ınız, +iniz, +ünüz, +ız, +iz, +uz, +üz)

aklınıza (4/12)

ayānızı “ayağınızı” (11/36)

borcunuz (10/39)

3. Çoğul Şahıs: (+ları, +leri)

Üçüncü çoğul şahıs iyelik ekinden sonra hâl eki geldiğinde de iyelik eki hece kaynaşmasına uğrayarak *+lā / +lā̄ / +lē* şeklinde görülmektedir.

urbalān “urbalarını” (2/1)

ellende “ellerinde” (4/1)

kāve önlēne “kahve önlerine” (11/25)

üzgüntüleri “üzüntüleri” (12/70)

evlēnde “evlerinde” (12/91)

çiçeklēnin “çiçeklerinin” (13/5)

Birinci, ikinci ve üçüncü şahıs iyelik eklerinden önce kelimede çokluk ekinin bulunduğu durumlarda çokluk ekinin sonundaki /r/ ünsüzü eriyerek düşer ve hece kaynaşmasına sebep olur. Bu durum karakteristik bir ses olayıdır.

sayalamız “sayalarımız” (1/164)

bacaklam “bacaklarım” (11/57)

haplam “haplarım” (12/3)

çiçekleni “çiçeklerini” (13/1)

2.1.2.3. Aitlik Eki (+kı, +ki)

İyelik veya aitlik bildiren eklerden biri olan *+ki* eki isim kök veya gövdelerine gelerek kelimelere iyelik, aitlik anlamı verir. Bulunma hâli ve ilgi hâli eklerinden sonra da gelebilen aitlik eki, çoğunlukla ismin sıfat görevinde kullanılmasını sağlar. Aitlik ekinden sonra gelen herhangi bir isim çekim ekleri arasına koruyucu ünsüz zamir n'si dediğimiz yardımcı bir ses gelmektedir. Bölge ağızlarında ses uyumuna uymaktadır.

ununkulān “onunkilerini” (1/86)

bununkısı “bununkisi” (1/106)

şimdiki (11/18)

açākaledeki “Çanakkale'deki” (12/2)

yankı oda “yandaki oda” (12/28)

önceki moāpetlē “önceki muhabbetler” (12/62)

2.1.2.4. Durum (Hâl) Ekleri

İsimler bu eklerin sayesinde başka kelimelerle veya kelime gruplarıyla ilgiye girerler. Bu ilgiden ismin yalın olarak veya ek alarak bulunduğu durum ortaya çıkar.

Yalın Durum

Ad durumuna girip de bir unsura bağlı olmayan, durum eki almayan, yüzey yapıda bir ek taşımayan adların bulunduğu durumdur.

ninem **abla** **abla** *deye seslenmiş* (1/45)

“Ninem abla abla diye seslenmiş.”

birē **şalvar** *birē* **iç takım** (1/60)

“Birer şalvar birer iç takım.”

çocuklan böyle **döşek** *yaparız* (2/6)

“Çocuklara böyle döşek yaparız.”

aslında satılık yerlēmiz çok (15/7)

“Aslında satılık yerlerimiz çok.”

Belirtme Durumu

Geçişli fiil taşıyan bir cümlede fiilin doğrudan doğruya etkilediği isimin içinde bulunduğu haldir. Belirtme hal eki, fiilin bildirdiği hareketin tesir ettiği nesneyi belirgin hâle getirir. Görülme şekilleri şöyledir: (+ı, +i, +u, +ü, +yı, +yu+ya)

geline ikinci āşamı, üçüncü āşamı bindallı giydirilēdi. (8/8)

“Geline ikinci akşamı, üçüncü akşamı bindallı giydirirlerdi.”

ben senin ekmeğini az mı yedim, deyó (11/28)

“Ben senin ekmeğini az mı yedim diyor.”

görmüyoız sizin ayânızı nasıl çalalım dēledi (11/36)

“Görmüyoruz sizin ayağınızı nasıl çalalım derlerdi.”

koyduk kazanı ondan sonracime yaptık bi kazan pilav (3/4)

“Koyduk kazanı, ondan sonracığıma yaptık bir kazan pilav”

Bölge ağzında belirtme durum ekinin, eklendiği sözcüğün son ünlüsüyle kaynaşıp erimesine ve hece kaynaşmasına sebep olduğuna zaman zaman rastlanır.

fındık dalının kabunu böyle soyadı (3/21)

“Fındık dalının kabuğunu böyle soyardı.”

yer yatağ yapmışık hērhalde (7/5)

“Yer yatağı(nı) yapmıştık herhalde”

yemēmi yaptım olsun (9/12)

“Yemeğimi yaptım olsun.”

Yönelme Durumu

İsimin belirttiği kavrama yöneliş, dönüş bildiren; yaklaşma, yönelme bakımlarından isimin karşıladığı nesneyi fiile bağlayan hal ekidir. Eylemin yönünü gösteren ektir. +(y)A ve +A şeklinde görülür.

atāsın kırmızı yorganı sazlan icine ō bākāsın yıldızlara (10/87)

“Atarsın kırmızı yorganı sazların içine, o bakarsın yıldızlara”

oturladı kāve önlene (11/25)

“Otururlardı kahve önlerine”

sokaā gidelim katıyen bū içeri böyle haldır huldur girmezdik (11/90)

“Sokağa gidelim katıyen içeri böyle haldır huldur girmezdik.”

dün sordum āmete gene (12/53)

“Dün sordum Ahmet’e yine”

Yönelme hâli eki, sonu düz dar ünlüyle biten kelimedenden sonra geldiğinde arada türeyen /y/ ünsüzü, iki ünlü arasında kaldığı için düşer böylelikle hece kaynaşması oluşur.

ama üç yaşından gelibolā gelmişle (8/33)

“Ama üç yaşında Gelibolu’ya gelmişler.”

bununkisi aşā (1/106)

“Bununkisi aşağıya”

Bulunma Durumu

+DA eki ile karşılanan bulunma durumu, genellikle fiillerdeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur. Fiildeki harekete sahne olan her türlü somut ve soyut kavramları karşılayan adlar bulunma durumuna girebilir (Korkmaz, 2022:299).

dışarlāda hep gençle (9/7)

“Dışarılarda hep gençler”

iterde şey çıkmış (10/6)

“İçerde şey çıkmış.”

kendi **çocuklāmızada** çok üzülyom deyō (12/75)

“Kendi çocuklarımıza da çok üzülyorum diyor.”

dübek **Taşında** döveriz_unu sōna sūtlen pişirilē **ocakta** (15/23)

“Dibek taşında döveriz onu sonra sütle pişirirler ocakta.”

Ayrılma Hâli Eki

İsimin uzaklaşma, çıkma halini gösterir. Ayrılma dışında yer, zaman, neden, parça-bütün ilişkisi gibi farklı görevlerde kullanımı mevcuttur. Bu ek, yazı dilinde olduğu gibi adlara +DAn şeklinde eklenir.

şimdi **bordan** harb bitmiş (1/12)

“Şimdi buradan harp bitmiş.” (yön)

Camdan teneke oyādı (1/75)

“Çamdan teneke oyardı” (imalat maddesi)

hē eski **zamandan** unla öle vādı (11/4)

“he eski zamanlardan onlar öyle vardı.” (zaman)

e bilmēyo bekar evli değil kendi **gafalandan** görmüşle kız deē (11/86)

“E bilmiyor bekar evli değil kendi kafalarından görmüşler kız diye.” (neden)

İlgi Durumu

İlgi durumu eklendiği ad ile diğer ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurmaktadır. Diğer çekim eklerinden farklı olarak adı fiile değil isme bağlamaktadır. İlgi hâli eki

+*(n)In*, isimlere gelerek gösterdiği anlatımın başka bir anlama bağlanmasını, tanımlanmasını sağlar. Genellikle kalınlık- incelik, düz- yuvarlaklık uyumuna girer.

borda ülviye yengenin bubasında bi kilo dariya bi gün çalışırdı (1/56)

“Burada Ülviye yengenin baabsında bir kilo dariya bir gün çalışırdı.”

sonra unu heral yānenin taşına döküyoladı (2/26)

“Sonra onu herhalde yağhanenin taşına döküyorlardı.”

kazanın āzını açtım (3/9)

“Kazanın ağzını açtım.”

he ibraimin keçisi vā (12/61)

“He İbrahim’in keçisi var.”

Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında kelime sonundaki /r/ ünsüzü genellikle düşme eğilimindedir. Çokluk ekindeki /r/ ünsüzü de son ses durumundayken eriyerek düşer. Çokluk ekini almış isimlerden sonra ilgi eki geldiğinde, /r/ ünsüzünün erimesiyle hece kaynaşması meydana gelir.

gırmızılan keçisi vā (12/61)

“Kırmızların keçisi var”

ü_düştü mü çocuklan yaralana (13/4)

“Düştü mü çocukların yaralarına”

Eşitlik Durumu Eki

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

Araç Durumu Eki

Fiilin zamanını, ne ile, nasıl yapıldığını ifade eden hal durumudur. Araç durum ekleri, isim kök ve gövdelerine gelerek onları bir fiile bağlar ve fiilin bildirdiği işin gerçekleşmesinde kullanılan aracı veya fiildeki işi özneye birlikte yapan kişiyi göstermek amacıyla kullanılır. Türkçede araç durum eki +*n*’dir. Zamanla bu ek işlevini

kaybetmiştir. Batı Türkçesinde işlevini kaybeden bu ek birkaç örnekte klişeleşerek görülmektedir. Yerini *ile* edatına bırakmıştır ve artık çekim ekinen çok isimden isim türetme eki görünümündedir. *ile* edatı zamanla *-la*, *-le* biçiminde eklenerek yeni bir vasıta durumuna geçmiştir (Ergin, 2006: 237,238). Bölge ağzında *+IIA*, *+IIAn*, *+InAn* şekilleriyle çift heceli olması yönünden yazı dilinden ayrılmaktadır. Metinlerde yer alan bazı örneklerde, *+IIA* araç hâli ekinin işlevini kaybeden eski araç hâli eki *+n* ile genişleyerek *+IIAn* biçiminde karşımıza çıktığı görülmektedir. Ek yığılması sonucu meydana gelen bu yeni yapı ve ekin *+IAn* şeklini alarak ekleşme sürecine girdiğini göstermektedir.

bu bağ bıçağılan hiç kesmedisem yüz tane asker kesmişimdir dedi (1/101)

“Bu bağ bıçağıyla hiç kesmediysem yüz tane asker kesmişimdir, dedi.”

unları giyeledi tacinnan (11/6)

“Onları giyerlerdi tacıyla”

heē lüküs yokkan çıra, maşalālan gezelēdi işte öle (11/10)

“Hee lüks yokken çıra, meşalelerle gezerlerdi işte öyle.”

ben kumköylüdüm geliyodum ya hakkılan deyó (11/29)

“Ben Kumköylüydüm geliyordum ya hakkıyla, diyor.”

denizde çalkala marı bulaşınlan gettirdi. (11/101)

“Denizde çalkala marı, bulaşığıyla getirirdi.”

u kız analānla küsüştü (12/36)

“O kız annenleriyle (annesiyle) küsüştü, kaçtı.”

sadıcınlā gēmiş (12/59)

“Sağdııcıyla gelmiş.”

Türkçede +n araç durum eki özelliğini zamanla kaybederek isimden isim türeten bir yapım eki durumuna gelmiştir.

gündüzün hemen ezeledi böle her şey yidiriledi (2/30)

kışın akşamlā, burda otudukça öriyom (13/10)

yazın kuruturlā tanelenmiş mısırı (15/15)

2.1.2.4. Soru Eki

İsimler fiile soru şeklinde bağlanabilmek için daima sonuna soru eki alır. Hangi kelime soru şeklinde belirtilmek isteniyorsa sonuna soru eki getirilir (Ergin, 2006:243). Bölge ağızlarında, yazı dilinde olduğu gibi ses uyumlarına uyarak “-mı, -mi, -mu, -mü” şeklinde eklenir ve soru cümleleri oluşturur.

bınarcı aḫmet yok **mu** ? (11/59)

tanır tamız **mı** ? (12/2)

valla şunu bunu gave mave yaptım **mı** bilemiyom? (12/44)

aldın **mı** marı ? (12/47)

şimdi buzdolapları bilen vā **mıdı** marı önceden yavrum? (12/58)

2.2. ZAMİRLER

Şahıs, soru, işaret ve belirsizlik kavramlarıyla, isimlerin yerini tutan kelimelere zamir denir. Zamirler, nesnelerin dildeki gerçek karşılıkları olmayan gerekli hallerde onları temsil eden kelimelerdir. Zamirler temsil ettikleri nesnelerin gerçek karşılıkları olamadıkları için bu isimlerin yerini geçici olarak tuttuklarından tek başlarına bir şey ifade edemezler (Ergin, 2006:263). Nesnelerin adı durumunda değil temsilcileri oldukları ve geçici olarak adların yerini aldıkları için, ancak isimlerin anlam bağlantıları ile mana kazanırlar (Korkmaz, 2022:387).

Zamirler kelime olarak anlam bakımından belirsiz olabilmelerine karşın kapsamları oldukça geniştir. Ad soylu sözcükler içinde kullanım sıklığı açısından en çok kullanılan dil birimleridir.

2.2.1. Şahıs Zamirleri

Kişi adlarının yerine kullanılan zamirlerdir. Yıldız Kocasavaş, “*Türkçede Şahıs Zamirleri*” isimli kitabında şahıs zamirlerini: “Konuşan, konuşulan, hitap edilen, gaip gibi varlıkları şahıslar halinde, temsili olarak karşılayan kelimler” (2004:31) olarak izah etmektedir. Türkçede teklik ve çokluk biçimleriyle birlikte altı şahıs zamiri vardır. Bölge ağızlarında kullanılan şahıs zamirleri, bazı fonetik değişiklikler haricinde yazı dilindeki şekilleriyle aynıdır. Şahıs zamirlerinin çekimi aşağıdaki tablodaki gibidir.

	Yalın Durum	İlgi Durumu	Belirtme Durumu	Yönelme Durumu	Bulunma Durumu	Ayrılma Durumu	Araç Durumu
1.Tekil Şahıs	ben (1/32) bēn (13/9)	benim (13/7) benin (11/97)	beni (8/24) bene > beni (2/40)	bene(1/31) beni > bana (12/96) bane (7/4)	bende (1/76)	-	-
2.Tekil Şahıs	sen (1/30) sēn (10/52)	senin (12/52) senin (11/28)	seni (12/42)	sana (6/44) sene (1/46) sena (1/30)	sende (10/36)	-	senlen (12/46)
3.Tekil Şahıs	o u (1/20) ō (10/4)	unun (1/38)	ōnu (4/9) unu (5/8) onu (1/81)	ona (2/7) una (3/23)	unda (6/34)	undan (6/1)	ununlan (1/80) ununla (1/2) unlan (3/10) unlada (4/23)
1.Çoğul Şahıs	biz (61/27)	bizim (1/164)	bizi (3/18)	bize (6/26)	bizde (6/16)	bizden (11/65)	-
2.Çoğul Şahıs	siz	sizin (1/85)	-	size (13/9)	sizde (6/4)	-	-
3.Çoğul Şahıs	onlar unla (1/2) onla	unnan (7/18)	unları (1/60) unları (11/40)	unlara (1/66)	unlada (3/20)	unlardan (1/21)	-

Tablo 5. Şahıs Zamirlerinin Kullanış Özelliklerinin Çizelgesi

2.2.2. Dönüşlülük Zamiri

Dönüşlülük zamirleri, şahıs zamirlerine göre daha kuvvetli bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir. Bu isimle adlandırılmalarının sebebi ise zaminin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlevde olmalarıdır (Korkmaz, 2022:398). Çanakkale ili Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında *kendi / gendi* sözcüğüne iyelik eklerinin eklenmesiyle oluşmuştur.

kendi (1/13) “1. Tekil Şahıs”

kendiliklenden (2/33) “3. Çoğul Şahıs”

kendi kendine (2/43) “3. Tekil Şahıs”

gendini (9/9) “2. Tekil Şahıs”

kendimiz (14/8) “1. Çoğul Şahıs”

2.2.3. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret ederek adlarını belirtmeden göstererek karşılayan zamirlerdir. Bölge ağzında yazı dilinden küçük değişikliklerle ayrılan işaret zamirleri aşağıdaki gibidir:

Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yükleme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma ve Ayrılma Hâli	Yön eki almış gibi görülen i.z.
u(1/91), ó (6/36)	unun (1/62)	unları(1/60) ónu (1/39) unu (1/38)	ore (1/25), ora (11/104), ó> ona (11/117) óreya (13/13) unlara(5/9), urasını (1/1)	ordan(1/30), ordo(11/25), undan(10/1), urda(11/54), urdan (1/47) unlādan (11/81), orda (1/167), orlāda(12/68),	unlālā(11/100), oraya >orā (12/88),
bū (11/60) bunla(12/36)		bunu (12/44)	buraya > bure (1/151), bōra(11/117), borlāma(12/3), bora(6/22),	burlanda(11/57), borda (11/110), bordan(10/20), boramda(12/28), bunlādan (12/63),	bunları(12/1), bununla(12/94),
		şunu (12/44),	şurası (9/2) şöre (1/135)		

Tablo 6. İşaret Zamirlerinin Kullanış Özelliklerinin Çizelgesi

2.2.4. Soru Zamirleri

Nesneleri soru yoluyla karşılayan, onların soru şeklindeki karşılıkları olan zamirlerdir.

geç mi kaldıdı nedir kim bili (12/49)

“Geç mi kalmıştı nedir kim bilir?”

bunla kim böyle (5/1)

“bunlar kim böyle ?”

romanyalıymış nemiş onlā (1/116)

“Romanyalıymış neymiş onlar?”

seninkini bi_ra buldumdu ama nere koydum bilmeyom (11/110)

“Seninkini bi ara bulmuştum ama nereye koyum bilmiyorum.”

gidiyoz ama nere gitçez bilmiyom gari (12/11)

“gidiyoruz ama nereye gideceğiz bilmiyorum artık.”

hangisini istiyosan verem (13/11)

“Hangisini istiyorsan vereyim?”

2.2.5. Belirsizlik Zamirleri

Belirsiz bir ismi veya nesneyi temsil eden zamirlere belirsizlik zamirleri denir. Belirsiz olarak temsil etme durumu daha çok belirsizlik zamiri gibi kullanılan iyelik ekleri ile yapılmaktadır. Ama zamirler yerine kullanıldıkları için bu iyelik şekillerini asıl zamir saymamak gerekmektedir (Ergin, 2006:279).

herkez (1/146)

hepsimiz “hepimiz” (10/18)

hepsi (11/41)

epsi “hepsi” (12/96)

epimiz “hepimiz” (11/76)

herkes (13/7)

ērkeS “herkes” (11/50)

biri (2/37)

birinin (3/12)

biribirl nden “birbirlerinden” (11/4)

biribirine “birbirine” (14/5)

biribirl ne “birbirlerine” (15/13)

kimisi (6/42)

kiml  “kimler” (12/50)

kiminin (12/72)

hiç kimsen “hiç kimseden” (3/5)

2.3. SIFATLAR

Ergin: “Sıfatların vasıf ve belirti ismi olduklarını, çeşit çeşit vasıf ve belirtilere sahip olan nesnelerin bu özelliklerini ortaya koyan isimlere sıfat adı verildiğini belirtmiş, sıfatların tek ba larına ortak isimlerden başka bir şey olmadığını ortaya koymuştur. Sıfatlar isimlerin başına gelerek isimleri vasıflandıran veya belirten sözcüklerdir.” (2006:244). Bu yüzden isimler tek ba larına var olabilirler ancak sıfatlar, bir varlığın nitelendi i durumlarda var olurlar.

2.3.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları nesnelerin vasıflarını bildiren sıfatlardır. Canlı ve cansız varlıkları niteleyen, yani varlıkların durumlarını, biçimlerini, renklerini, özelliklerini bir başka deyişle nasıl olduklarını gösteren sözcüklerdir (Gencan, 1971:147). Niteleme sıfatları inceleme bölgesi ağzında bazı fonetik değişiklikler dışında yazı dilindekilerden çok da farklı değildir.

akıllı  lan insan “akıllı olan insan” (1/26)

koca koca g zl le “koca koca g zl ler” (2/44)

b  k kına gecesi “b  k kına gecesi” (9/23)

güzel bal_kaymakl  “güzel bal kaymaklar” (11/2)

eski düşünle “eski düşünler” (11/7)

siyah terliklēmiz “siyah terliklerimiz” (11/79)

kıpkırmızı olmuş yüzle “kıpkırmızı olmuş yüzle” (14/14)

2.3.2. Belirtme Sıfatları

Varlıkların niteliklerini bildirmeyen, onları belirtme işlevi yüklenmiş olan sıfatlardır. Bu işlev işaret etme, gösterme; ya sayısını miktarını bildirme, ya sorma veya belirsizlik biçiminde karşılanmaktadır. Bundan hareketle belirtme sıfatları kendi içinde, işaret (gösterme), sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere gruplandırılmaktadır (Korkmaz, 2022:375).

2.3.2.1. İşaret Sıfatları

Varlıkları tanıtmak, göstermek için en kesin yollardan biri jestlerdir. Jestler yazılıp söylenmediklerinden sözcük olarak kabul edilmemektedirler. O sebeple söylerken sözcüklerle birlikte kullanırız. İşaret sıfatlarının belirttikleri isimlere, kavramlara duygu değerini katmak amacıyla kullanıldıkları da olmaktadır (Gencan, 1971:149).

su balkonun kapısını (6/8)

ô āşam “o akşam” (11/2)

u āşam “o akşam” (11/3)

bu köydenim (15/1)

bu herefin “bu herifin” (1/52)

bū içeri (11/90)

bu gün (12/66)

bo yankı “bu yanki” (12/78)

2.3.2.2. Sayı Sıfatları

Varlıkları sayı ile ilgili belirten kelimelerdir. Tek başlarına sayı isimleri olarak ifade edilebilirler.

Sayı sıfatları, nesneleri sayı bakımından ya yalnız adet olarak, ya dereceli olarak, ya bölük bölük, ya parça halinde veya topluluk şeklinde belirtirler. Bu özelliklerinden sayı sıfatları asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, topluluk sayı sıfatları olarak beşe ayrılır (Ergin, 2006:249).

İnceleme metinlerinde kesir sayı ve topluluk sayı sıfatlarının örneklerine rastlanmamıştır.

Asıl Sayı Sıfatları:

ikki saçları “iki saçları” (1/151)

altmış altı altmış yedi temmus ayı (10/48)

yirmi yedi mevcudu (10/64)

bi tene araba “bir tane araba” (11/24)

iki bōça urba “iki bohça urba” (11/96)

yirmi yaşındadım (12/21)

Sıralama Sayı Sıfatları:

ikinci āşamı “ikinci akşamı” (8/8)

yedinci gecesi (14/22)

Üleştirme Sayı Sıfatları:

birē şalvar birē iç takım “birer şalvar birer iç takım” (1/60)

2.3.3. Soru Sıfatları

nasıdı bu yol “nasıldı bu yol?” (11/21)

ne güzeldi (11/74)

kaç sene (11/103)

2.3.4. Belirsizlik Sıfatları

her düğünde (1/156)

biraz şeke “biraz şeker” (6/41)

herSaman “her zaman” (11/18)

bazı yaşlılā “bazı yaşlılar” (11/80)

başka hayvan (12/60)

her āşam (14/22)

2.4. ZARFLAR

Bir eylemin, sıfatın veya kendisi gibi başka bir zarfın anlamını zaman, yer – yön, miktar, nitelik ve soru kavramları bakımından etkileyen kelimelere zarf denilmektedir. Mana değişikliği daha çok sıfatlar ve diğer zarfların üzerinde etkili olsa da zarfların asıl kullanım sahası fiillerdir (Kalay, 1998:74).

Zarflar, sıfatlardan daha az müstakil kavramlar ve bir kılışı veya bir vasfı değiştirme ve açıklama işleyişinde kelimeler olduklarından söz içinde çoğu zaman bu iki kelime ile birlikte görülürler. Zarflar bir varlığın hareketlerinde görülen bir özelliktir (Banguoğlu, 1974:371). Genel bir deyişle özellik adlarıdır. Sıfatlar gibi tek başına değil bir varlığın hareketine ihtiyaçları vardır.

2.4.1. Yer ve Yön Zarfları

Fiillerin yönünü ve yerini gösteren belirleyen zarflardır. Bir oluş veya kılışın mekan içinde yerini ve yönünü belirleyen bu zarflar; *Nerede, Nereye, Nereden* sorularının cevaplamaya yararlar (Banguoğlu, 1974:373).

barıt şeyinden bu gözkapakları yukarı kıvrılmıştı, bununkisi aşā (1/106)

“Barut şeyinden bu gözkapakları kıvrılmıştı, bununkisi aşağı (kıvrılmıştı).”

āşam da yukarı giderim (12/77)

“Akşam da yukarı giderim.”

hiç geri ileri gitmezdik hiç (11/91)

“Hiç ileri geri gitmezdik.”

ordan geri geldik (10/84)

“Ordan geri geldik.”

az kaldı üç sene dört sene öte bi_direk olcem (12/5)

“Az kaldı üç sene dört sene öte bir direk olacağım.”

sokaā gidelim katıyen bū içeri böyle haldır huldur girmezdik (11/90)

“Sokağa gidelim katıyen içeri böyle haldır huldur girmezdik.”

2.4.2. Zaman Zarfları

Eylemlerin zaman içindeki yerini bildiren fillerin anlamını zaman açısından belirten sözcükler ve sözcük gruplarıdır.

sabalēin bunlala kalkmış geziniyolamış (7/7)

“Sabahleyin bunlarla kalkmış, geziniyorlarmış.”

ē sona ertesi āşam da şey yapādıla taka dēdik ya. (11/5)

“ E sonra ertesi akşam şey yapardılar, taka derdik ya.”

yani böyle herSaman şimdiki gibi yaz yapılmıyordu (11/18)

“Yani böyle her zaman şimdiki gibi yazın yapılmıyordu.”

nişanlıkan *felan öle yapadı*(11/72)

“Nişanlıyken filan öyle yapardı.”

gene *gē* (14/28)

“Yine gel”

Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında Arapça kökenli *gayri* kelimesinin zaman zarfı olarak kullanıldığı tespit edilen *gari* kelimesini karşılamaktadır. Bölge ağzında, kelimenin ilk hecesindeki /y/ ünsüzünün düşerek önündeki ünlünün uzun telaffuz edildiği örnekler mevcuttur. “Artık, bundan sonra” anlamlarına gelen “***kari, kārīm ve karīm***” sözcükleri de zarf görevindedir.

kārīm *ablamı, anamın, bubamın ep rüyalāmda* (4/34)

“Artık ablamı, anamı, babamı hep rüyalarımda (görürüm)

gāri *benim bi güzellim kalmadı her tarafım yamalı ḥasan gibi* (12/51)

“Artık benim bir güzelliğim kalmadı, her tarafım yamalı Hasan gibi.”

kendimiz dikemiyoz **kari** (14/8)

“Kendimiz dikemiyoruz artık.”

karīm *yaşlandık artık* (14/16)

“Artık yaşlandık (artık)”

2.4.3. Niteleme ve Durum Zarfları

Nitelik zarfları, bir işin oluşma biçimini ve niteliğini bildiren adlar veya nitelik sıfatlarının zarf olarak kullanılmasıyla meydana gelirler. Niteleme bildiren bir sözcük bir adı niteliyorsa sıfat, bir sıfat veya fiili niteliyorsa zarf görevindedir (Korkmaz, 2022:464). Durum zarfları fiildeki oluş ve kılışın durumunu, halini belirtmektedirler.

Özetleyecek olursak hal ve tavır ifade eden zarflardır. Bir fiilin, bir sıfatın ya da başka zarfın anlamını nitelik bakımından etkileyen bu zarfların bölge ağzında örnekleri sayılamayacak kadar çoktur.

öle savaşımış unla (1/14)

“Öyle savaşımış onlar.”

döne döne saradı. (1/70)

“Döne döne sarardı.

ó kızgın fırına attımın onu **hiç durmadan** karıştırdın (2/25)

“O kızgın fırına attığında onu hiç durmadan karıştırdın.”

ablana gidem haşı olamecez ya ordan pazara ineriz bubanlan berabe **usul usul** gideriz (6/3)

“Ablana gideyim aşı olamayacağız ya ordan pazara ineriz babanla beraber usul usul gideriz.”

unlara bi **düzgün** çıkışmış (7/9)

“Onlara bir düzgün (iyi, sağlam, güzel) çıkışmış.

sıra sıra beklēsın orda oyun yerinde çömesin (11/32)

“Sıra sıra beklersin, orada oyun yerinde çömersin.”

pek şey yapamayola bize **iyi** **kötü** olmalıım gibileden (11/55)

Pek şey yapamıyorlar bize iyi kötü olamayalım gibilerinden”

ben **hālā daā** severim (11/114)

“Ben hala daha severim.”

pek yavuz olūdu (15/12)

“Pek güzel olurdu.”

önce deym masal yaşlılara hadi bunlā yoktu bunlādan şimdi tan tan dinleyoz (12/63)

“Önceden diyorum masal hadi yaşlılara bunlar yoktu bunlardan şimdi tan tan dinliyoruz.”

2.4.4. Azlık- Çokluk Zarflar

Miktar ve derece bildiren, azlık – çokluk ifade eden zarflardır. Bir kılış, oluşun veya bir vasfın miktarını, derecesini belirlemeye yarayan bu zarflar kendi türünden kelimelere gelerek onları derecelendirir (Banguoğlu, 1974:373). “Ne kadar” sorusunun cevabı olan zarflardır. Örnekleri şu şekildedir.

māfişte çok yabarız bilirsın (6/41)

“Mafişte çok yaparız bilirisin.”

hem unu yakālā, hem ó bi parça korlā, dūrūde korlā, para da korlādı (11/22)

“Hem onu yarlar hem bir parça koyarlar; dūrūde koyarlar, parada koyarlardı.”

çok gelilēdi (11/30)

“Çok gelirlerdi.”

pek yavuz olūdu (15/12)

“Pek güzel olurdu.”

öndan_sona bu sölēdim şeyleri felen hepsini daā çok bi_şeylē (4/19)

“Ondan sonra bu söylediğim şeyleri falan hepsini daha çok bişeyleri (yazmışlar).”

2.4.5. Soru Zarfları

Soru Zarfları, eylemleri ve eylemsileri soru yoluyla belirtirler. Zarfları bulmak için sorulan tüm soruları kapsamaktadır.

nasıl olc k (1/0)

nasıl kıymetliydi > *ne kıymatlıdı* (1/4)

n  istesen “ne istersen” (1/15)

nasıdı bu yol “nasıldı bu yol” (1/18)

nasıl çalalım (1/31)

ne g zeldi (1/78)

nere koydum (1/87)

nere gitçez (2/10)

nel  geçti “*neler geçti*” (2/19)

nası (*yas tutmaya bak*) (2/20)

ne_mi in (*der*) “*neymi im*” (2/47)

2.5. F İLLER (EYLEMLER)

İ  ve hareket bildiren; somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü olu , kılı , kılıç ve durumları karşılayan  ekil bilgisinde isimden sonra gelen en önem önemli ögedir fiiller (Korkmaz, 2022:487).

Tahir Nejat Gencan’a göre ise: “Eylem varlıkların yaptığı i leri, devimleri, kılıçları ya da onlarla ilgili oluşları, yargıları zamana ve kişiye ba layarak anlatan sözcüktür.” (1971:229).

Banguoğlu; bir kılıç, bir durum veya olu , toplu bir deyimle olup biteni anlatan kelimelere fiil adını vermektedir (1990:408).

Çeşitli görüşlerden hareketle dil bilimcilerin birle ti i nokta fiilin hareket, i , olu  ve durum bildiren kelimeler olduğudur. Fiiller dilimizin temel unsurlarından biridir. Fiillerin Çanakkale ili Gelibolu ilçesi köyleri a ızlarındaki kullanımı, Türkiye Türkçesi

yazı dilinde olduğu gibidir. Ancak, bölgenin fonetik özelliklerine bağlı olarak fiil kök veya gövdelerinde bazı farklılıklar görülmektedir.

2.5.1. Fiil Yapım Ekleri

Fiiller yapısı bakımından üç gruba ayrılmaktadır:

- a) Basit fiiller
- b) Türemiş fiiller ve
- c) Birleşik fiillerdir.

Türemiş fiiller, isimlere veya fiil kök ve gövdelerine türetme eklerinin getirilmesiyle oluşan fiillerdir.

2.5.1.1. Fiilden Fiil yapım Ekleri

Fiil kök veya gövdelerinden yeni eylemler türetmek için kullanılan eklerdir. Türkçede kullanılan fiil yapım eklerinin bazıları fonetik hadiselerle uğramıştır. Kullanılan şekilleri aşağıdaki örnekler gibidir.

-n- Eki:

Batı Grubu dillerinde en çok kullanılan asli dönüşlülük ekidir. Uzun bir kullanım sürecinden sonra mana olarak da genişlemiş, esas Dönüşlülük işlevinden başka bir de pasiflik ve meçhullük (edilgenlik) işlevi kazanmıştır (İlker, 1997:67). Fiil tabanlarını edilgen veya dönüşlü hâle getiren bu ek bölge ağızlarında, fiil tabanlarına yardımcı ünlülerden herhangi biri (-ı /-i / -u/ -ü) ile bağlanmaktadır.

Ekin dönüşlülük işleviyle kullanımı

*grep bağlala başına, saç **takınırlā** (1/152)*

“Krep bağlarlar başına, saç takınırlar.”

*sabalēin bunlala kakmış **geziniyolamış** (7/7)*

“Sabahleyin bunlarla kalkmış geziniyorlarmış”

*herkez **giyinir**, **kuşanır** (11/8)*

“Herkes giyinir, kuşanır.”

Ekin edilgenlik işleviyle kullanımı

bişi alınmayo hala be yama yama dolduruduk (2/9)

“Bir şey alınmıyor hala be yama yama doldururduk.”

gelinin başı yıkancek ó āşam giyilcek (11/94)

“Gelinin başı yıkanacak o akşam giyilecek.”

yesine gadan her āşam tebāreke okunūr (14/22)

“Yedisine kadar her akşam tebareke okunur.”

dede arāmetli bene ağlama be kızım kızım, bulunur bi çare dedi (4/11)

“Rahmetli dede bana: Ağlama be kızım bulnur bir çare, dedi.”

-I- Eki:

Edilgenlik eki olarak bilinen bir ektir. Kullanım örnekleri şu şekildedir:

gelin düğünü ise dürü yapılır ağdetle ağdetle (1/152)

“Gelin düğünü ise dürü yapılır adetler adetler.”

ben azcık yetiştimdi de salı pazarı açılmış (2/11)

“Ben azcık yetiştimdi de, salı pazarı açılmış.”

okulumuz şurası zaten ama yıkıldı (9/2)

“Okulumuz şurası zaten ama yıkıldı.”

ema takılıyodu u zaman (11/48)

“Ama takılıyordu o zamanç”

gelinin başı yıkancek ó āşam giyilcek (11/94)

“Gelinin başı yıkanacak, o akşam giyilecek.”

-ş- Eki:

Asli işteşlik ekidir. En işlek fiilden fiil yapan yapım eklerinden biridir. Bölge ağızlarında hem işteşlik hem de oluş bildirme anlamında kullanılmaktadır.

askere nerde yetişecek (10/23)

“Askere nerde yetişecek.”

acık unlā şey étti ama iyi de görüşüyoz (11/55)

“Azıcık onlar şey etti ama iyi de görüşüyoruz.”

ánnennen bi tutuştı anlamış (11/88)

“Anneannen bir tutuştı, anlamış.”

u gız analānla küsüstü kaçtı ya (12/36)

“O kız analarınla küsüstü kaçtı ya.”

-r- Eki:

Bu ek geçişli ve geçişsiz eylemlere gelerek ettirgenlik göreviyle kullanılır.

o da sūr, savır ne çıkacak (1/87)

“O da sür, savur ne çıkacak.”

kimi erkek olu kimi gelin oyun yapakan ādi kızları kaçırıla (2/4)

“Kimi erkek olur, kimi gelin oyun yaparken hadi kızları kaçırlar.”

Komşulā yemek deġin pişirile (14/21)

“Komşular yemek falan pişirirler.”

-t- Eki:

En eski ettirgen eklerinden biri olan –it- fiil çatı eki olarak erkenden birçok kullanışta yerini anlatımlarıyla birlikte birleştiği ve daha geniş rakibi –dir- ekine bırakmış, dilimizde yalnız, çok heceli sesliyle biten ve başlıca akıcılarla kapanan tabanlara geldiği belirtilir (Banguoğlu, 1974:291). Fiilin bildirdiği hareketin başkasına yaptırıldığı anlamını bildiren bu ek ünsüzle biten köklere gelmesi *durumunda –ı, -i, -u, -ü* yardımcı ünlülerinden birini alarak köke eklenir.

*alla_rāmet eylesin sabā ezanı okunuyo anacınlan **kızarttık** patatis (4/29)*

“Allah rahmet eylesin sabah ezanı okunuyor anacığınla kızarttık patates.”

*gelin **oynetÇem** dedi (11/41)*

“Gelin oynatacağım dedi.”

*annem **oturttu** beni (11/42)*

*bene bure geldimen boydan_boya ikki_tāne işlemeli örtü **işlettidi** (11/113)*

“Bana buraya geldiğimde boydan boya iki tane işlemeli örtü işlettiydi.”

*haydi çocukları **okudulā** (12/72)*

“Haydi çocukları okuturlar.”

-Dır- Eki:

Fiilin bildirdiği hareketin başkasına yaptırıldığını ifade eden –Dır- eki, çoğu zaman, ettirgenlik işleviyle geçişli ve geçişsiz eylemlere gelerek onları geçişli eylemler yapar.

*u saç borladan cezvenin sapını **kızdırdı**, acık **bastırdı** (1/144)*

“O saç buralarda cezvenin sapını kızdırdı, azıcık bastırdı.”

dedem ille ekmek yidircek (2/28)

“Deden ille ekmek yedirecek”

kaç kere inditdiri binditTiridi bane (7/4)

“Kaç kere indirtirdi bindirttirirdi bana.

heē ne giydirceklē deē (11/68)

“Hee ne giydirecekler diye.”

heē ne güze ovdurudu bene ónlā (11/112)

“hee ne güzel ovdururdu bana onlar.

-Ar- Eki:

Belli fillerde kullanılan bölge ağızlarında işlek olmayan bu ek, geçişsiz eylemlere gelerek geçişli eylemler yapar.

sena dedi, ordan aylık çıkarticem dedi (1/30)

“Sana dedi, ordan aylık çıkaracağım dedi.”

2.5.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri

İsim köklerine gelerek o ismin anlamına bağlı bir hareketi karşılamak üzere yeni bir fiil türeten eklere isimden fiil yapım ekleri denir.

+IA- Eki:

Türkçenin en çok isimden fiil türetme eklerinden biridir. İsim soylu kelimelerin hepsine gelebilir. İşlev olarak isimin temel anlamı ile ilgili kılış, hareket ve oluşu, ya da nesnelerin belli bir duruma girmesini veya başka bir şekle dönüşmesini sağlar (İlker, 1997:29).

bizde dedim anneme gel böyle yapalım da hazırlalım geline (11/75)

“Bizde dedim anneme gel böyle yapalım da hazırlayalım geline”

tellēdik böle (11/112)

“Tellerdik böyle.”

onbeşte **nişanladılā**, onaltıda gelin oldum (12/22)

“On beşte nişanladılar, on altıda gelin oldum.”

ikisini bi yere **bālayıverdim** (13/25)

“İkisini de bi yere bağlayıverdim.”

işte yıkalā, **paklāla** ölüyü (14/20)

“İşte yıkarlar, paklarlar ölüyü.”

+I- / +AI- Eki:

kapatmazdı uçlānı onun arasından u çocūu geçiridi **dūzelidi** (3/22)

“Kapatmazdı uçlarını onun arasından o çocuğu geçirirdi, düzelirdi.”

köyün nüfusu çok **azaldı** (15/7)

“Köyün nüfusu çok azaldı.”

+IAş- Eki:

ıravak yapādında ö pekmezi acık biraz daħa kaynadırdın, **koyulaşır** (1/127)

“(ı)razavak yapardın da o pekmezi azcık biraz daha kaynatırdın koyulaşır.”

bora gelince iş **fazlalaştı** (10/22)

“Buraya gelince fazlalaştı.”

ü_düştü mü çocukları yaralana çabık ileştiriyö (13/4)

“Düştü mü çocukların yaralarını çabuk iyileştiriyor.”

+IAn- Eki :

nası şey yaptıysa bizimkilenden biri işkillenmiş unu (2/38)

“Nasıl şey yaptıysa bizimkilerinden biri işkillenmiş ona.”

evlenmiş u çocuk (3/17)

“Evlenmiş o çocuk”

böle altının adamakıllı şeysi ufalanmış böle (12/79)

“Böyle altının adamakıllı şeyi ufalanmış.”

2.5.2. Fiil Çekim Ekleri

Fiilleri belli bir kip ve şahsa bağlı olarak çekimleyen ekler *fiil çekim ekleri* denir. Bu ekler şahıs ekleri ile şekil (kip) ve zaman eklerini kapsamaktadır.

2.5.2.1. Şahıs Ekleri

Çekimli eylemlerde işi, oluşu, kılışı, hareketi yapan varlığı veya olan kişiyi ifade eden eklerdir. Muharrem Ergin’e göre: “Şahıs, fiilin gösterdiği hareketin hangi şahıs tarafından yapıldığını ifade eden gramer kategorisidir.” (2006:282).

Fiil çekimlerinde kullanılan şahıs ekleri, iyelik kökenli olanlar ve zamir kaynaklı olanlar şeklinde iki bölüme ayrılır.

İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri

Fiil çekiminde kullanılan şahıs eklerinin bazıları da iyelik eklerinin etkisiyle meydana gelmiştir. İyelik kökenli şahıs ekleri *bilinen (görülen) geçmiş zaman* ve *şart* çekimlerinde kullanılır.

1. Teklik Şahıs	-m
2. Teklik Şahıs	-ñ, -n
3. Teklik Şahıs	-ø
1. Çokluk Şahıs	-k / -k
2. Çokluk Şahıs	-ñlz, -nlz
3. Çokluk Şahıs	-lAr, lā, -lē

Tablo 7. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Zamir Kaynaklı Şahıs Ekleri

Şahıs zamiri kökenli olup zamanla şahıs zamirlerinin ekleşmesi sonucu oluşmuş şahıs ekleridirler (Korkmaz, 2022:518). Şahıslara göre türleri tablodaki gibidir.

1. Teklik Şahıs	-lm / ln / -m / -n
2. Teklik Şahıs	-slñ / -sln
3. Teklik Şahıs	-ø
1. Çokluk Şahıs	-lz
2. Çokluk Şahıs	-slñlz / -slnlz
3. Çokluk Şahıs	-lAr, -lā, -lē

Tablo 8. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

2.5.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Filler, iş, oluş, hareketi ve aynı zamanda zaman ve şahıs kavramı taşıyan birer unsurdur. Fiillerin şahıs ve zamanıyla ilgili çeşitli çalışmalar ve görüşler ileri sürülse de incelememizi Zeynep Korkmaz'ın görüşlerinden hareketle ilerleteceğiz.

Filler, şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmeleri için belirli bir anlatım kalıplarına ihtiyaç duyarlar. Bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan ekler de kip ekleri olarak adlandırılmaktadır. Fiildeki kipler zaman ekleri ile birleşmeden kendi varlıklarını ortaya koyamazlar (Korkmaz, 2022:517). Türkiye Türkçesinde dokuz kip bulunmaktadır. Bunlardan beşi, fiildeki hareketin belli bir zaman dilimi içinde gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini bildirir, bu sebeple de *bildirme kipleri* denir. Diğer dört kip ise fiildeki hareketin henüz gerçekleşmediğini, gelecekteki bir zaman dilimi için tasarlandığını ifade ettiği için *tasarlama kipleri* denir (Ergin, 2006: 289)

2.5.2.2.1. Bildirme Kipleri

Yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hainde bildirme niteliğindeki kiplerdir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz kök ve gövde halindeki bütün filleri kapsamaktadır (Korkmaz, 2022:527). Bu kipler; *geniş zaman eki*, *bilinen geçmiş*

zaman eki, öğrenilen geçmiş zaman eki, şimdiki zaman eki, gelecek zaman eki adlarını alırlar.

Geniş Zaman

Fiildeki hareketin, geçmiş ve gelecek zamanları da kapsayan geniş bir zaman diliminde, yani zaman düzleminin tamamında gerçekleştiğini ve gerçekleşmeye devam ettiğini gösteren fiil kipidir. Bölge ağızlarında *-(l)r*, *-Ar* ve *-Ār* geniş zaman eki olarak kullanılır. Fiillerin geniş zaman çekimleri, standart Türkçenin ölçülerine uygun olarak, fiil tabanı + geniş zaman kip eki + şahıs eki kuruluşuna dayanır. Bölge ağızlarında, karakteristik bir özellik olarak hece sonlarındaki */r/* ünsüzünün genellikle düştüğü görülür. Düşme sonucu ünlü harfin uzaması söz konusudur. Bu durum geniş zaman kipinin kullanıldığı fillerde de gözlemlenmiştir.

1. Teklik Şahıs

söylērim “söylerim” (12/16)

kakarım “kalkarım” (12/70)

yabarım “yaparım” (12/77)

2. Teklik Şahıs

dēsin “dersin” (1/11)

inēsin “inersin” (1/104)

beklēsin “beklersin” (11/32)

çömēsin “çömersin” (11/33)

3. Teklik Şahıs

yapā “yapar” (6/40)

oturū “oturur” (8/15)

gidē “gider” (12/53)

1. Çoğul Şahıs

deriz (11/60)

yaparız (3/6)

yidirik “yediririz” (12/39)

2. Çoğul Şahıs

koyāsınız “koyarsınız” (13/16)

3. Çoğul Şahıs

çatalā “çatarlar” (1/58)

yapalā “yaparlar” (1/125)

gidēle “giderler” (14/25)

Olumsuz Çekimleri

hatırlamassın “hatırlamazsın” (12/8)

bilemesin “bilemezsin” (12/8)

inanmāsın “inanmazsın” (12/51)

Bilinen (Görülen) Geçmiş Zaman

Fiiideki oluş ve kılışın eylemin söylendiği andan içinde bulunulan zamandan daha önce bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini içine alır. Eylemin bitmişliğine konuşan ya tanık olmuştur ya da bitmişlik onun gözü önünde gerçekleşmiştir. Kesinlik olarak bilinme durumu bu kiple karşılanmaktadır (Korkmaz, 2022:527). Fiildeki Görülen geçmiş zamanın şahıs ekleri iyelik eki kökenlidir. Bölgemizde şahıslara göre çekimleri şöyledir.

1. Teklik Şahıs

bığırdım “bağırdım” (6/10)

gitdim “gittim” (8/23)

ayrıldım (12/23)

2. Teklik Şahıs

geldin (4/2)

dedin (4/10)

3. Teklik Şahıs

çıktı (3/23)

gēdi (7/7)

gitti (9/7)

1. Çoğul Şahıs

yirdik “yerdik” (1/14)

ayrıldık (1/122)

gēdik “geldik” (10/80)

2. Çoğul Şahıs

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

3. Çoğul Şahıs

buldulā “buldular” (9/7)

gittilē “gittiler” (9/7)

büyüdülē “büyüdüler” (12/37)

Olumsuz Çekimleri

getimedin “getirmedin” (1/150)

görmedik (1/169)

yapmadık (10/85)

galdırmadım “kaldırmadım” (12/26)

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen (duyulan) geçmiş zaman kipi; fillin söylendiği zamandan daha önce gerçekleştiğini söyleyen kişinin eylemi bizzat görmediği başkasından duyduğu, öğrendiği veya sonradan farkına vardığını bildirmektedir. Bölge ağızlarında fiillerin öğrenilen geçmiş zaman çekimleri, Türkçenin kullanımına uygun olarak, *fiil tabanı* + *öğrenilen geçmiş zaman eki* + *şahıs eki* kuruluşuna dayanır. Öğrenilen geçmiş zaman fiil çekiminde kullanılan şahıslar; zamir kökenli şahıs eklerini almakta ve çekime girmektedir.

1. Teklik Şahıs

etmişim (6/18)

yapmışım (6/17)

2. Teklik Şahıs

savaşmışın “savaşmışsın” (1/30)

3. Teklik Şahıs

gelmiş (1/17)

toplamaş (1/50)

gēmiş (4/21)

1. Çoğul Şahıs

yapmışık “Yapmışız” (7/6)

gelmişiz (15/5)

2. Çoğul Şahıs

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

3. Çoğul Şahıs

varmışlā “varmışlar” (1/25)

aramışla “aramışlar” (3/18)

gelmişle “gelmişler” (4/25)

Olumsuz Çekimleri

yanmamışım (6/17)

Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman kipi, fiilin içinde bulunulan zamanda hâlihazırda devam ettiğini bildirir veya fiilin söylendiği andaki halini bildirmektedir. Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipini karşılayan ekler şunlardır: *-(I)yor*, *-mAktA*, *-mAdA*.

-yor şimdiki zaman ekinin son ses /r/ ünsüzünü yitirmesiyle -yo şekli oluşmuştur. En yaygın kullanılan şimdiki zaman ekidir. İnceleme bölgemizde şimdiki zaman ekinde /r/ sesinin kelime sonunda düşme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

-yo

1. Teklik Şahıs

yapayom “yapıyorum” (1/47)

biliyom “biliyorum” (2/32)

oturuyom (6/1)

2. Teklik Şahıs

biliyon mudun? “biliyor musun” (1/6)

kalkıyosun “kalkıyorsun” (8/23)

istiyon “istiyor musun” (10/55)

3. Teklik Şahıs

bağrıyo (10/12)

yağıyō (12/73)

deyō (12/75)

1. Çoğul Şahıs

bekleyoz (1/113)

yıkıyoz (1/168)

görüşüyoz (11/55)

seviyola (12/40)

2. Çoğul Şahıs

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

3. Çoğul Şahıs

isteyolā “istiyorlar” (1/133)

deyola “diyorlar” (8/30)

gidiyolā (9/6)

Olumsuz Çekimleri

alınmayo “alınmıyor” (2/9)

kesemeyom (10/34)

yapamayola “yapmıyorlar” (11/55)

-yor

Örnekleri çok nadirdir.

geliyor 3. Teklik Şahıs (10/70)

yapmıyor 3. Teklik Şahıs (13/18)

Gelecek Zaman

Gelecek zaman çekimleri, Türkçenin yaygın kullanımına uygun olarak, *fiil tabanı* + *gelecek zaman eki* + *şahıs eki* kuruluşuna dayanır. Gelibolu ilçesi köyleri ağızları kullanımında bazı fonetik hadiselerle uğramıştır. Hece kaynaşması ve ünsüz düşmesi gibi ses olayları sonucunda bazen ünlü uzunluğu da ortaya çıkmaktadır. Son sesteki /k/ ünsüzünün düşmesiyle bu ek -cA şekline dönüşür.

1. Teklik Şahıs

yazıcem “yazacağım” (1/31)

oynetÇem “oynatacağım” (11/41)

yapıcem “yapacağım” (10/34)

2. Teklik Şahıs

yidircen “yedireceksin” (1/55)

atıcen “atacaksın” (1/156)

sorcen “soracaksın” (14/1)

3. Teklik Şahıs

olcē “olacak” (6/38)

yabıcēni “yapacağını” (12/14)

ö/Çek “ölecek” (12/24)

yıkılcek (12/24)

1. Çoğul Şahıs

yicez “yiyeceğiz” (1/54)

napicez “ne yapacağız” (3/1)

gelcez “geleceğiz” (5/2)

2. Çoğul Şahıs

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

3. Çoğul Şahıs

sökecekle (1/166)

giydirceklē (11/68)

gelceklē (12/60)

Olumsuz Çekimleri

bas mācen “basmayacaksın” (7/11)

görmecek “görmeyecek” (11/35)

2.5.2.2.2. Tasarlama Kipleri

Türkçede tasarlama kipleri, bildirme kiplerinden farklı olarak zaman ifadesi taşımazlar (Ergin, 2006:289). Fiillerin ifade ettiği kavramları istek, şart, gereklilik ve emir biçiminde anlatır. Tasarlama kiplerinde açık bir zaman anlamı bulunmamaktadır. Tasarlama kiplerinin henüz gerçekleşmemiş olan, tasarlanan, tasarıda olan, yapılması düşünülen, arzu edilen, bir şarta bağlanan veya olması istenilen durumları ifade etmek için kullanıldığını söyleyebiliriz (Türkyılmaz, 1999:10). Bu kiplerin kendi anlamları dışında farklı işlevleri de vardır.

Her bir kipin, adını aldığı temel işlevi dışında birtakım kiplik işlevleri bulunmaktadır. İfade edenin olay veya durum karşısındaki tutumunu, düşüncesini ve duygusunu yansıtmaktadırlar. Bu durum Türk dilinin ifade zenginliğinin de göstergesidir.

Emir Kipi

Emir kipinde eylemin gerçekleşmesi emir şeklinde söylenmektedir. Fiilin bildirdiği hareketin emirle yapılmasını işaret ederler. Emir kip eki aynı zamanda şahıs eki olarak da görev yapmaktadır. Emir ekleri eski dönemlerden beri tam bir fiil çekim eki durumunda bulunmuşlar, fiil karakterlerini bozmayıp partisip şeklinde kullanılmadıkları için isim havası taşımamışlardır (Ergin, 2006:304). Fillerin emir çekimi Türkçe yazı diline uygun olarak I. teklik ve çokluk şahısların dışında kullanılır.

2. Teklik Şahıs

bak (1/57)

otur (11/40)

bağlan (11/92)

çek (12/50)

3. Teklik Şahıs

yesin (6/44)

desin (11/62)

gezinsin (11/70)

bak (13/16)

2. Çoğul Şahıs

gelin (1/54)

gidin (1/167)

3. Çoğul Şahıs

vesinle “versinler” (1/66)

Olumsuz Çekimleri

çekmeyin (4/16)

Emir kipi, Türkçenin tarihi gelişimi seyrinde yalnızca emir maksatlı değil, farklı işlevlerde de kullanıldığı bilinmektedir. Türk yazı dilinin tarihi devirlerine ait örneklerde emir anlamıyla beraber, öğüt verme, yakarma, istek, gereklilik, dua, meydan okuma, yasaklama gibi işlevleri de karşıladığı görülmektedir (Türkyılmaz, 1999:18). İnceleme metinlerimizde emir eki, dua ve iyi dilek bildirme fonksiyonunda kullanılmıştır.

ham_dolsun “hamd olsun” (1/83)

alla_rāmet eylesin “Allah rahmet eylesin” (4/21)

alla_şükür “Allah’a şükürler olsun” (14/1)

allā_bereket versin “Allah bereket versin” (13/25)

İstek Kipi

Fiile istek, niyet, arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Eylemi gerçekleştirme isteği ve niyeti istek kipiyle ifade edilir (Korkmaz, 2022:578). Türkiye Türkçesinde istek kip eki –A ekidir. İstek kipi, birinci şahıs çekimlerinde tamamen emir ekleriyle karşılanırken üçüncü şahıs çekimleri de ağırlıklı olarak emir ekleriyle karşılanmakta ise de nadiren -A ekinin kullanıldığı görülmektedir. Sadece ikinci şahıs çekimlerinde sınırlı şekilde varlığını sürdürmektedir (Korkmaz, 2022: 580) Ünlü ile biten fiil gövdelerinden sonra “-y” koruyucu ünsüzü almaktadır. Bölge ağzında istek kip ve çekiminin şahıslara göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

1. Teklik Şahıs

bilem “bileyim” (1/89)

gidem “gideyim” (6/3)

bakem “bakayım” (8/25)

2. Teklik Şahıs

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

3. Teklik Şahıs

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

1. Çoğul Şahıs

çalalım (11/36)

hazırlālım “hazırlayalım” (11/75)

yapalım (11/75)

2. Çoğul Şahıs

Metinlerde örneği bulunmamaktadır.

3. Çoğul Şahıs

kör_olasılara (11/102)

Olumsuz Çekimi

uzetmayem “uzatmayayım” (12/37)

olmālım “olmayalım” (11/56)

Dilek-Şart Kipi

Şart kipinde hareketin gerçekleşmesi şarta bağlanırken diğer fiil kiplerinden farklı olarak bir hüküm bildiren bağımsız cümleler kurmak yerine ana cümleye bağlı cümleler kurmaktadır. Yardımcı, tamamlayıcı öge niteliği taşıması sebebiyle bir yargı bildirmediği için temel cümlenin zarfı konumundadır (Korkmaz, 2022:600). Şart kipi eki Türkiye Türkçesinde -sA ile belirtilmektedir. Eklendiği fillere de bazen şart bazen dilek anlamı ön plana çıkmaktadır.

1. Teklik Şahıs

gitsem (14/29)

2. Teklik Şahıs

alsan (13/16)

baksana (14/11)

3. Teklik Şahıs

olsa (9/31)

bitse (10/93)

1. Çoğul Şahıs

olsak (10/92)

gurtulsak (10/93)

2. Çoğul Şahıs

isteseniz (13/6)

alsanız (13/25)

3. Çoğul Şahıs

gelseler (14/30)

Gereklilik Kipi

Gereklilik kipinde tasarlanan eylemin yapılmasının gerekliliği ve zorunluluğu belirtilmektedir. Türkiye Türkçesi yazı dilinin gereklilik kip eki *-mAII* ekidir. Bölge ağızlarında kullanımı çok azdır.

İsim-fiil, sıfat-fiil ve şart ekleriyle “*gerek, lazım, şart, zorunda, lüzumlu*” gibi kelimelerin birleşmesiyle oluşan yapılar da gereklilik kipi işlevinde kullanılmaktadır (Demir, 2006:14). Bölge ağızlarında Demir’in görüşünden hareketle *Fiil tabanı -mA + şahıs eki + lazım, hareketle Fiil tabanı +mAk + şahıs eki + gerek* kalıbıyla oluşmuş örnekler mevcuttur.

olması lazımdı (8/6)

atman lazım (9/9)

ziyaret etmek gerekir “ziyaret etmek gerekir” (14/26)

1. Çoğul Şahıs

yapmalı (4/3)

2.5.2.3. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Fiiller; bir oluş, kılış veya durumu bildiren anlamı gramer birimidirler. Filler mastar şekilleriyle bulunurlar, tümce içinde yer alan sözcüklerle bir anlam ilişkisi kurabilmeleri için çekimli olarak kullanılmaları gerekmektedir. Çekimli bir fiil; fiil kök ve gövdelerine kip, zaman, şahıs ve sayı unsurlarının eklenerek anlam kazanmasıdır. Zaman unsuru açısından gruplandırıldığında çekimli fiiller, *Basit Zamanlı Fiiller* ve *Birleşik Zamanlı Fiiller* olarak ikiye ayrılır.

Birleşik Zamanlı fiiller, olumlu ya da olumsuz bir esas fiilin genellikle yalnız kip eki almış ve çekime girmemiş olan biçimine, *i-* ek-eylemin çekimli biçimlerinin eklenmesiyle oluşurlar (Korkmaz, 2022:644). İki fiilden birincisi esas fiil; ikincisi ise yardımcı fiildir. Bu durumda *i-* fiili yardımcı fiildir. Çekim sırasında *i-* ek-fiili eriyip kaybolabilir. Buna göre birleşik zamanlı bir fiil çekimi: *esas fiil + kip eki + i- ek-fiili + ikinci kip eki + şahıs eki* biçiminde oluşur (Korkmaz, 2022:644). Birleşik zamanlı fiiller

Hikâye Birleşik Çekimi, Rivayet Birleşik Çekimi ve Şart Birleşik çekimi olarak üç gruba ayrılır.

2.5.2.3.1. Hikâye Birleşik Çekimleri

Şekil ve zaman eki almış esas fiile bilinen geçmiş zaman çekimli (-DI / -Du geçmiş zaman kipi) *i-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle fiillerin hikâye birleşik çekimleri yapılır.

Bilinen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Bölge ağızlarında ise öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi de bilinen geçmiş zamanın hikâyesi durumunda kullanılabilmektedir. İnceleme metinlerinde bazı cümlelerde ayırımına varılabilmektedir, örnekleri öğrenilen geçmiş zaman başlığı altında verilmiştir.

*hakının düğünde nası alla_rāmet eylesin şeyin kocası kapıları **söktüdü** (1/161)*

“Hakkı’nın düğünde nasıl Allah rahmet eylesin şeyin kocası kapıları söktüydü.”

*anafartalada **çıktıdı** ilkin anafartalada. (11/43)*

“İlk önce Anafartalar’da da çıktıydı.”

*bi kere aldı unu kumköyüne **götüdüdü** (11/52)*

“Bir kere aldı onu, Kumköy’e götürdüydü.”

*heē gülayada **yaptımdı** (11/73)*

“He Gülay’a da yaptıydım.”

*çocukla benim adımı **yazdıladı** (13/12)*

“Çocuklar benim adımı yazdıydılar”

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Bu birleşik çekiminde asıl fiil öğrenilen geçmiş zaman eki alırken *i-* yardımcı fiili de bilinen geçmiş zaman eki alır. Bölge ağızlarında *-m/ş* (öğrenilen geçmiş zaman kip eki) ekiyle kurulan öğrenilen geçmiş zaman hikâye çekimi çok azdır. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi de bilinen geçmiş zamanın hikâyesiyle ifade edilebilmektedir.

bubam bore gelmişti dēsin (1/11)

“Babam buraya gelmişti dersin”

böle urda görmüştü u zamanlā unu (11/54)

“Böyle orda görmüştü o zamanlar onu”

toūk yaptımdı sene ya, pasta felan (11/74)

“Tavuk yapmıştım ya sana pasta falan”

fetme halanın kocası benim düğünde şey getmişti böle üç tane çini kova (11/98)

“Fatma halanın kocası benim düğünde şey getirmişti böyle üç tane çini kova.”

Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Bu birleşik fiil çekiminde *-lyor* ve *-mAktA* şimdiki zaman kipi ekleri içinde bulunulan zamanda sürmekte olan, devam eden bir oluş ve kılışı geçmişe aktararak anlatmaktadır (Korkmaz, 2022:650).

hayvanlara kaynım bakıyodu (6/25)

“Hayvanlara kaynım bakıyordu”

ema takılıyodu u zaman (11/43)

“Ama takılıyordu o zaman”

kalkmıyoduk bizde **kalkmıyoduk** (11/42)

“Kalkmıyorduk bizde”

ērkeS **takınıyōdu** u zaman (11/50)

“Herkes takınıyordu o zaman”

giyinmele valla çok güzel **oluyōdu** (11/56)

“Giyinmeler valla çok güzel oluyordu”

Geniş Zamanın Hikâyesi

Bölge ağızlarında çekimlenmesi yazı dilinden farklı değildir. Yalnız yaygın olan /r/ ünsüzü düşmesine bağlı olarak geniş zaman ek ünlüsünün uzun telaffuz edilmesi bakımından yazı dilinden ayrılmaktadır.

ununlan kâve **içelēdi** (1/80)

“Onunla kahve içerlerdi.”

cezvenin sapını **kızdırırlādi** böle saçımızı **bükelēdi** böle kırkma **yapaladı** (1/143)

“Cezvenin sapını kızdırırlardı, böyl saçımızı бүkerlerdi böylr kırkma yaparlardı.”

işte deyom sene insanla fındıklıya ali enişteme **gelirlēdi** (3/21)

“İşte diyorum sana insanlar Fındıklı'ya Ali enişteme gelirlerdi.”

çıkırınba **delēdi** (5/10)

Çıkırınba derlerdi”

düğün evine kuru **götürülēdi** (8/12)

“Düğün evine kuru götürürlerdi”

heē lüküs yokkan çıra, maşalālan gezelēdi işte öle (11/10)

“He lüks yokken çıra, meşalelerle gezerlerdi işte öyle.”

annecāzım çok güzē kokoroz yapādı (15/14)

“Anneciğim çok güzel kokoroz yapardı.”

Gelecek Zamanın Hikâyesi

-AcAktl ekiyle yapılan gelecek zaman kipinin hikayesi ileride gerçekleşecek olan bir oluş ve kılışı geçmişte gelecek niteliği oluşturan bir anlam taşır.

eski giysilen gelde çek unu dēcedim ben sana (11/63)

“Eski giysilerle gel de çok onu diyecektim ben sana”

şeyli böle doulluluyu bunu bi de koycēdim (11/63)

“Şeyli böyle davulluyu bunu bi de koyacaktım”

bakā şimdi gene u yastık en üste koncēdi (7/3)

“Bakar şimdi gene o yastık en üste konacaktı.”

İstek/Şart Kipinin Hikâyesi

Şart kipi ile istek kipinin anlam bakımından yakın olması, bu kiplerin birleşik çekimlerde de birbirlerinin yerine kullanıldığının örnekleri mevcuttur (Ergin, 2006:323).

bi evin bi oğlu sözde keşkem on tane oleydide ön eve gideydim (6/31)

“Bir evin bir oğlu sözde keşke on tane olaydı da on eve gideydim.”

gecmesedi keşke bu kadan hızlı (4/33)

“Geçmeseydi keşke bu kadar hızlı.”

Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

2.5.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi

Birleşik kipli fiillerin rivayeti esas fiil kiplerine *i-* fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının getirilmesiyle yapılan bir çekimdir. Bu birleşik çekimde *i-* fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı zaman ifade etmemektedir. *i-miş* şeklinin burada görevi zaman bildirmekten ziyade bir nakil, anlatma, sonradan farkına varış durumu ifade etmektedir (Ergin, 2006:323). Esas fiildeki hareketin geçmiş zamanda gerçekleştiğini anlatmakla beraber, başkasından öğrenildiğine veya sonradan farkına varıldığına rivayet eder. Aktarma durumunda bulunan bir ek olmanın yanında, kuşku ve küçümseme kullanımlarına da rastlanır.

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Bu Rivayet kipi hem asıl fiilin hem de *i-* yardımcı fiilinin öğrenilen geçmiş zaman eki eklenmesiyle oluşur. Açık bir zaman anlamın bulunmayıp başkasından öğrenilme veya sonradan farkına varılma ifadesi oluşur. Bölge ağızlarında kullanımı birkaç örnekle sınırlıdır.

bu köyleden tadıklar gelmişmişle hep (9/33)

“Bu köylerden hep tanıdıklar gelmişmişler”

çok sene evvelsi olmuş imiş böle (10/14)

“Çok sene evvelsi böyle olmuşmuş.”

Şimdiki Zamanın Rivayeti

Zeynep Korkmaz, şimdiki zamanın rivayetini halen sürmekte olan oluş ve kılış durumları, sonradan duyma ve fark etmeye dayandırma anlamını karşıladığını söyler. Çekim kalıbı *esas fiil + şimdiki zaman kipi + i- ek-fiil + rivayet eki + şahıs eki* biçimindedir (2022:663).

korkuyolamış bizden (2/46)

“Korkuyorlarmış bizden.”

rahmetli hafız dayım penÇereden bakıyomuş (4/31)

“Rahmetli Hafız dayım pencereden bakıyormuş.”

oğlunu almış getireömiş beni gösterme (11/85)

“Oğlunu almış getiriyormuş beni göstermeye.

Geniş Zamanın Rivayeti

Çekim kalıbı esas *fiil + kip eki + i- ek-fiili + rivayet eki + şahıs eki* biçimindedir. Geniş zamanın rivayetinin çekimlenmesinde *i- ek-fiili* tamamen eriyip kaybolur.

*askerle bûûk bi çukur **kazālāmiş** ya alla **örtelēmiş** (1/6)*

“Askerler büyük bir çukur kazarlarmış, ya Allah örterlermiş”

*camilere **doldürülamış** insanları **yakalamış** (1/97)*

“Camilere doldururlarmış insanları, yakarlarmış.”

*ondan sonrcime kızları öre tavanlara **saklalāmiş** (1/118)*

“Ondan sonra kızları oraya tavanlara saklarlarmış.”

***gelirlemiş** askerle “kuriş kuriş” kız **ararlāmiş** (1/119)*

“Gelirlermiş askerler kuriş kuriş kız ararlarmış.”

*atatürkün böyle böyle gözleri vā **dēlemiş** (2/46)*

“Atatürk’ün böyle böyle gözleri var, derlermiş.”

Gelecek Zamanın Rivayeti

Bu rivayet kipinin çekim kalıbı esas *fiil + gelecek zaman kip eki + i- ek-fiili + rivayet eki + şahıs eki* biçimindedir. Gelecek zamanın rivayetinin çekimi esnasında *i- ek-fiili* tamamen eriyip kaybolur.

*çaydan **geçiceklemiş** ordan (1/68)*

“Çaydan geçeceklermiş ordan”

*pazar açılmış **olcemiş** derdi (2/12)*

“Pazar açılmış olacakmış, derdi.”

*asker **çıkarcemiş** bayıra (2/37)*

“Asker çıkaracakmış bayıra.”

*tayfının düğüne **geleceklemiş** (4/25)*

“Tayfunun düğüne geleceklermiş”

*bayramda **götüceklemiş** beni ama istemeyom (14/31)*

“Bayramda götürceklermiş beni ama istemiyorum.”

2.5.2.3.3. Şart Birleşik Çekimi

Birleşik zamanların koşul anlamı taşıyanına denilmektedir. Türk dilinde şart birleşik zamanı, yalın zamanlı bir eyleme eklenmesi -se (*i* -se) biçimiyle oluşur. Yalın zamanlı bildirme kiplerinin tümü şart birleşik çekimine girerler (Atabay, Kutluk, Özel, 1983:237). Bu birleşik çekim, şarta bağlı oluş veya kılışı asıl fiille ilişkilendirerek asıl fiilin tamamlayıcısı görevindedir (Korkmaz, 2022:671).

Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı

Bölge ağızlarında çekim kalıbı, *Esas fiil + bilinen geçmiş zaman kipi + i- ek-fiili + şart kipi + şahıs eki* biçimindedir.

*hiç dēdi **keSmedisem** dēdi şeyi vadi böle kuşağı vādı (1/70)*

“Dedi: Hiç kesmediysem dedi, şeyi böyle kuşağı vardı.”

*ğavur nerde **kıstırdısa** şey **ettise** orda (1/102)*

“Gavur nerede kıstırdıysa şey ettiyse orda.”

*yapmayın bire oğlum **dedisez** de anladamadık (1/162)*

“Yapmayın bre oğlum dediysek de anlatamadık.”

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

Bölge ağızlarından derlenen metinlerde örneği bulunmamaktadır.

Geniş Zamanın Şartı

Bölge ağızlarında çekim kalıbı, *Esas fiil + geniş zaman kipi + i- ek-fiili + şart kipi + şahıs* eki biçimindedir.

yemene gidesen ayaklānı denize tık (1/10)

“Yemen’e gidersen ayaklarını denize tık.”

erkekke ne isterse verisin (1/163)

“Erkekler ne isterse verirsın”

işte nē istesen (11/17)

“İşte ne istersen.”

hanginden isteseniz (13/6)

“Hangisinden isterseniz.”

yağmur suyu ile yapāsan daha güzē olur (15/16)

“Yağmur suyu ile yaparsan daha güzel olur.”

Gelecek Zamanın Şartı

Bölge ağızlarında çekim kalıbı, *Esas fiil + gelecek zaman kipi + i- ek-fiili + şart kipi + şahıs* eki biçimindedir.

işte kövden köve nere gitceklerse (1/13)

“İşte köyden köye nereye gideceklerse.”

ne böreği olcēse yaz şimdi patlıcan böreğ olurdu (9/16)

“Ne böreği olacaksa yaz şimdi patlıcan böreği olurdu.”

Şimdiki Zamanın Şartı

Bölge ağızlarında çekim kalıbı, *Esas fiil + şimdiki zaman kipi + i- ek-fiili + şart kipi + şahıs* eki biçimindedir.

başka yere gidiyosa gelin: “kapıldım gidiyom bahtımın rüzgarına.” diye u şarkıyı söyle (8/13)

“Başka yere gidiyorsa gelin: ‘Kapıldım gidiyorum bahtımın rüzgarına’ diye o şarkıyı söyler.”

ne şey yapıyosan (13/3)

“Ne şey yapıyorsan.”

hangisini istiyosan verem (13/11)

“Hangisini istiyorsan vereyim.”

2.5.3. Birleşik Fiiller

Birleşik fiil, bir yardımcı fiil ile bir ismin veya fiil şeklinin birleştirilme yoluyla oluşan kelime gruplarıdır. Tek bir kavrama karşılık gelen fiil türleridir. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir (Ergin, 2006:386; Korkmaz, 2022:693). Yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre birleşik fiiller ikiye ayrılır. *Fiil + Fiil Yapısında Olanlar* ve *İsim + Fiil Yapısında Olanlar* olarak incelenecektir. Bölge ağızında oluşum türüne örnek birleşik fiil kullanımları mevcuttur.

2.5.3.1. Fiil + Fiil Yapısında Olanlar

Yeterlik [Eylem + -(y)A bil-]

İnceleme metinlerinde yeterlilik fiilinin olumsuz şekillerine daha çok rastlanmıştır.

olsak bi türlü olmasak bi türlü napcemizi bilemedik (10/93)

“Olsak bir türlü olmasak bir türlü ne yapacağımızı bilemedik.”

valla şunu bunu gave mave yaptım mı bilemiyom (12/44)

“Valla şunu bunu kahve mahve yaptım mı bilemiyorum.”

alabildin mi marı emne (12/46)

“Alabildin mi marı Emine?”

biz bunları yababiliyoz (15/24)

“Biz bunları yapabiliyoruz.”

gençlê ne mantı açabilir ne göce yababilir (15/25)

“Gençler ne mantı açabilir ne göce yapabilir.”

Tezlik [Eylem + -(y)I ver-]

yumuverdi gözünü hâdi (1/115)

“Yumuverdi gözünü hadi.”

fırt kedi fırlāverdi içinden (3/9)

“fırt kedi içinden fırlayıverdi.”

ertesi günde gelini aliveriyōla bitiyō (9/24)

“Ertesi günde gelini aliveriyorlar, bitiyor.”

hatta bunları siville sarivedi etrafını (10/71)

“Hatta bunların etrafını siviller sarıverdi.”

ihtiyarlar bağırıveridi (11/32)

“İhtiyarlar bağırıverirdi.”

*ikisini bi yere **bālayıverdim** (13/25)*

“İkisini de bir yere bağlayıverdim.”

Süreklilik [Eylem + -(y)A dur- , Eylem + -(y)A kal-]

***söylep durulāmış** hāla (2/47)*

“Söyleyip dururlarmış hâlâ.”

*bi temizlik yapā **bakakalısın** (7/12)*

“Bir temizlik yapar bakakalırsın.”

Yaklaşma [Eylem + -(y)A yaz-]

Metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

2.5.3.2. İsim + Fiil Yapısında Olanlar

İsim + et-

*sonra ormana **devam ettim** (10/31)*

“Sonra ormana devam ettim.”

*bu_gün gelinleri gelecekmiş unlan he **telefon etmişle** (12/67)*

“Bugün gelinleri gelecekmiş onların telefon etmişler.”

*ee bayram_öncesi onlarıda **ziyaret etmek** gerekir (14/26)*

“Ee bayram öncesi onlarıda ziyaret etmek gerekir.”

İsim + ol-

*şaver ablamın bubası felan İngiliz harbinde **yok olmuş** (1/43)*

“Şaver ablamın babası falan İngiliz Harbi’nde yok olmuş.”

ham dolsun alla nankörlük gelmiyelim kızım (1/83)

“Hamd olsun Allah’a nankörlük gelmeyelim kızım.”

*bu aşam habere bakıyom hep gençle böle **aşı olmamışlā** (10/9)*

“Bu akşam haber(ler)e bakıyorum, genöler böyle aşı olmamışlar.”

*kimisi ödeme yaptım dedi kimisi **emekli oldum** dedi (10/43)*

“Kimisi ödeme yaptım kimisi emekli oldum, dedi.”

*ğalmadı kimse **asker oldulā**, okumaya giden hepsi (15/11)*

“Kalmadı kimse, okumaya giden(lerin) hepsi asker oldular.”

*pek **yavuz olūdu** (15/12)*

“Pek yavuz olurdu.”

İsim + yap-

*ödeme **yaptılā** (10/42)*

“Ödeme yaptılar.”

*arkasına tel **yapāladi** (11/6)*

“Arkasına tel yaparlardı.”

*çok mōapet **yapaladi** (11/26)*

“Çok muhabbet yaparlardı.”

para yapmıyor artık çiftçini ektikleri (13/24)

“Çiftçinin ektikleri para yapmıyor artık.”

İsim + eyle-

hakının düğünde nası alla rāmet eylesin şeyin kocası kapıları söktüdü (1/161)

“Hakkı’nın düğünde nasıl Allah rahmet eylesin şeyin kocası kapıları söktüyü.”

İsim + kıl-

namazımı kılarım hep dua ederim (10/93)

“Namazımı kılarım, hep dua ederim.”

namazımı gılarım (12/71)

“Namazımı kılarım.”

2.5.4. Ek Eylem (Cevher Fiili)

Dil bilimciler, bu terimin ifade ettiği anlamı: *Ek fiil, ek eylem, Osm. cevher fiil, cevherî fiil, imek fiili, varlık fiili, isim fiili, er- fiili, asıl yardımcı fiil* gibi farklı adlarla karşılaşmışlardır (Banguoğlu, 1974:474 ; Gencan, 1971:321; Ergin, 2006:314; Bilgegil, 1984:271; Korkmaz, 2022:620).

İsim soylu sözcüklere gelerek onları fiilleştiren, basit zamanlı fiilleri de birleşik zamandan çekimine hazır hale getiren, Eski Türkçedeki *er->i-* değişimine uğramış olan ek görünüşündeki fiile “ek-fiil” adı verilir (Korkmaz, 2022:620). İsim soylu sözcüklerin yüklem olarak kullanılabilmesi için ek eylem (*i- < er-*) alması gerekir.

“Dilimizde kökü erimiş, Yalnız çekim ekleri halinde kalmış bir fiil vardır ki anlamca bir durum fiilidir, bir halde bulunuşu anlatır.

E.T. er-mek > E.O. i-mek > Y.T. –mek

Buna cevher fiili adını veririz. bununla beraber fiilin kökü konuşma ve yazıda yer yer i-di i-miş i-se gibi fiil gözdelerinde ortaya çıktığından onu i-mek fiili diye anarız.” (Banguoğlu, 1974:474). Bu yardımcı fiil; *geniş zaman, bilinen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman* ve *şart* olmak üzere dört farklı şekilde çekimlenir.

2.5.4.1. Ek Fiilin Geniş Zaman Şekli

bam otu vādır ya (4/14)

“Bam otu vardır ya.”

şimdi bak bi bu allah razı olsun bazı ben çok gidemeyom ama evdeyim (12/65)

“Şimdi bak bi. Allah razı olsun bazı ben çok gidemiyorum ama evdeyim.”

āşam olur galabalıkız hepimiz (12/87)

“Akşam olur, hepimiz kalabalığız.”

buralıyım çocum (13/7)

“Buralıyım çocuğum.”

domates salçası meşurdır bizim (13/20)

“Bizim (buranın) domates salçası meşhurdur. “

burası, dört yüz señelik yerli köv (15/3)

“Burası dört yüz senelik yerli köydür.”

2.5.4.2. Ek Fiilin Bilinen Geçmiş Zaman Şekli

ben valla yirmi yaşındadım (6/28)

“Ben valla yirmi yaşındaydım.”

çok tertiplidi (7/12)

“Çok tertipliydi.”

kalelere balıklıgölden yukarı patika vādı (10/77)

“Kalelere Balıklı Göl'den yukarı patika vardı.”

ille unlā söylēcek ne giycēmizi öledi (11/68)

“İlle ne giyeceğimizi onlar söyleyecek, öleydi.”

hep onlā ne güzeldi (11/99)

“Hep onlar ne güzeldi.”

hē sebilede u gün gelmişti, otudu (12/44)

“He Sebile de o gün gelmişti, oturdu.”

Ek fiilin bilinen geçmiş zaman birinci tekil şahıs çekiminde şahıs çekiminde, şahıs eki bildirme ekinden önce olabilir.

heē gülayada yaptımdı ben (11/73)

“He ben Gülay'a da yapmışım.”

2.5.4.3. Ek Fiilin Duyulan Geçmiş Zaman Şekli

borda arıburnunda makinalı tüfektemiş ó (1/103)

“o burda Arıburnu'nda makinalı tüfekteymiş.”

romanyalımış nemiş onlā (1/116)

“Neymiş onlar, Romanyalı mıymış?”

ikisinin izin kağadı yokmuş (10/70)

“İkisinin de izin kağıdı yokmuş.”

*bi_kerede bi tül bent alıpta bōçamdan kendi bildime **bağlanmamışım**dır* (11/92)

“Bir kere de bir tül bent alıp da bohçamdan kendi bildiğime bağlanmamışım.”

istanbullulāmış (13/23)

“İstanbullularmış.”

Metinlerde i- yardımcı fiilin düşmediği eklediği ve uyuma girdiği bir örnekte görülmektedir.

*çok sene evvelsi **olmuş imiş** böyle* (10/14)

“Çok sene evvelsi böyle olmuş imiş.”

2.5.4.4. Ek Fiilin Şart Şekli

*hamır nerden **buldusa** maya ordan sonra köve gitmişle* (1/20)

“Hamur nerden bulduysa maya (falan) oradan sonra köye gitmişler.”

*parasını cebinde bişeyysi **vasa** alımış* (1/41)

“Parası, cebinde bir şeyi varsa almış.”

*seninde ihtiyacın **vāsa** al bak* (13/22)

“Senin ihtiyacın varsa al bak.”

2.5.4.5. Ek Fiilin Olumsuzu

*bak kızım bu bolluğu alla bin kere şükür **bir kere değil*** (1/57)

“Bak kızım, bu bolluğa bir kere değil bin kere (şükür).”

*e bilmēyo bekar **evli değil** kendi ğafalandan görmüşle kız deē* (11/86)

“bilmiyor bekar, evli değil; kendi kafalarından görmüşler kız diye.”

çok güzē camlarım bo_yankı değil ama bo_yandakı çok veraladı (12/78)

“Çok güzel camlarım bu yan(da)ki değil ama bu yandakı çok veraladı.”

göçmen değil (15/3)

2.5.5. Fiilimsiler (Eylemsiler)

Hareketleri karşılayan, tek başlarına kullanılamayan; ancak şahıs, zaman ve şekil ekleriyle çekimlendiğinde kullanış sahasına çıkan dil birliklerine fiilimsi denmektedir (Ergin,2006:185). Fiil kök ve gövdelerine belirli ekler eklenerek türetilen, kip ve şahıs ekleri alarak çekime girmediklerinden yargı bildirmezler bu sebeple de çekimsiz fiil olarak da adlandırılmaktadırlar. İsim gibi kullanılarak isim, sıfat ve zarf görevi yüklenmiş olan fiillerdir (Korkmaz,2022:747) .

Türkçede fiilimsilerin sık kullanılması ve çeşitli olması, cümlelere geniş bir anlatım değeri ve kolaylığı kazandırmıştır. Fiilimsiler kurdukları önerme ile birlikte, türlü yönlerden, temel önermenin, tümleyicisi olur. Böylelikle birkaç duygu ve düşüncüyü, birkaç isteği, birkaç düşüncüyü ya da bunların her çeşidinden bir ikisini bir tümce içinde anlatma kolaylığı sağlamaktadır (Gencan, 1971:311). Fiilimsiler; mastar (isim-fiil), ortaç (sıfat-fiil) ve ulaç (zarf-fiil) olmak üç gruba ayrılırlar.

2.5.5.1. İsim-Fiiller (Ad Eylem) – Mastarlar

Fiillerin kendilerinden bahsedilmesine veya aynı cümle içerisinde bir başka fiille kullanmak için, şahıs ve zamanın kaldırılıp sabitlenmesine mastar denir.

İsim fiiller; fiildeki oluş, kılış ve durumların adlarını bildirirler. Filleri isim fiil ekleri getirerek adlandırırız. Türkçede -mAk, -mA ve -Iş/-Uş ekleri ile oluşturulan üç isim fiil türü vardır (Kormaz, 2022:747). İsim fiil ekleri bütün fiil tabanlarına eklenebilmektedir.

İsim-fiillerin eylemler gibi tümleçleri ve nesneleri bulunabilir. Bu tümleçlerle, nesnelerle birer yan önerme -yan cümlecik- kurabilme özelliğine sahiptirler. Eylemler gibi türlü çatılara girebilir, olumsuzları kullanılabilmektedir (Gencan, 1971:313).

Bir varlığın adını karşılayacak şekilde eylem özelliğini tamamen yitirmesiyle oluşan kelimelere kalıcı isim denilmektedir. İsim-fiil eki almış olan sözcüklerden bazıları kalıplaşarak kalıcı isim hâline gelmiştir.

-mAk Eki:

kız demekmiş (1/120)

“Kız demekmiş.”

hani kanka deyola ya şimdi u demek (8/31)

“Hani kanka diyorlar ya şimdi ı demek.”

sen kalmak istiyon mu istemiyon mu (10/55)

“Sen kalmak istiyor musun, istemiyor musun?”

ellemek süpürmek isteyo ama yapamayom gari (12/30)

“Ellemek, süpürmek istiyor ama yapamıyorum gari(artık).”

gitmek hiç istemem evimden ayrılmā hiç (14/31)

“evimden gitmek, ayrılmak hiç istemem.”

-mA Eki:

turgut gibi şey anadoldan gelimiş hep bore. cüce el öpmē (1/136)

“Turgut gibi cüce, hep buraya Anadolu’dan el öpmeye gelmiş.”

oğlunu almış getireōmiş beni göstermē (11/86)

“Oğlunu almış, beni göstermeye getiriyormuş.”

fetme halanın kocası benim düğünde şey getimişti böyle üç tane çini kova. süt koymā içine (11/98)

“Fatma halanın kocası benim düğünde böyle içine süt koymaya şey, üç tane çini kova getirmişti.”

konuřmā geldim ben senlen dedi (12/45)

“Ben seninle konuşmaya geldim, dedi.”

İnceleme metinlerinde kalıplaşarak kalıcı isim olan örnekler şu şekildedir:

tellēdik bōle **dayamalāmıza**⁶ işlemeli örtülēmizi (11/113)

“İşlemeli örtülerimizi, dayamlarımızı tellerdik bōyle.”

fasilyesi olurdu, biber **dolmaları** olurdu (9/18)

“Fasulyesi olurdu, biber dolmaları olurdu.”

yapıverisin **akıtma**, bi **çekme** lokum ya da sabā erken kalkırsan ekmek atāsın fırına (9/37)

“bir akıtma, çekme lokum yapıverirsin ya da sabah erken kalkarsan fırına ekmek atarsın.”

-İş Eki:

unlara bi düzgün **çıkışmış** (7/9)

“Onlara bir düzgün çıkışmış.”

asger ne_kada şarşıya şey yapasā o_kada **alışveriş** şey yapıyolā (10/74)

“Asker ne kadar şarşıya şey yaparsa o kadar alışveriş yapıyorlar.

ōle ama kavga **çekiş** bilmezledi (11/26)

“Öyle ama kavga çekiş bilmezlerdi.”

⁶ Anlamı için sözlük bölümüne bkz.

2.5.5.2. Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)

Nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan, sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir. Ergin'in partisip olarak tanımladığı bu kelimeler: "Hareket vasıflarını belirtmek suretiyle nesneleri karşıladıklarına göre nesne karşılayan kelimeler olarak mana bakımından isim cinsinden kelimeler arasına girerler. Partisiplerin asıl isimlerden farkı nesneyi hareketine göre adlandırması, onu asıl varlığı ile şu veya bu kalıcı vasfı ile değil hareketi ile ifade etmesidir."(2006:333)

Sıfat-fiiller, hem sıfat hem fiil özelliği göstermektedirler. Fiil özelliklerinden dolayı kendilerinde bulunan hareket ve zaman kavramlarını, isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak nitelendirirler (Korkmaz, 2022:784).

Fiil kök ve gövdelerine gelen eklerin taşıdıkları zaman özelliklerinden dolayı isim-fiillerden ayrılırlar. Taşıdıkları zaman özelliği, onları çekimli fiile yaklaştırmaktadır. İsim çekim eklerini alarak isimler gibi çekimlenebilirler, dolayısıyla hem adlaşma hem fiilleşme yeteneğine sahiptirler. Sıfat-fiiller, cümle içinde sıfatların üstlenebileceği her türlü görevi üstlenebilirler. Sıfat-fiil eklerinin diğer fiilimsi eklerinden ayıran yönü ise zaman kavramı taşımalarıdır (Bayraktar, 2004:44). Fiillere geniş zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman anlamı yüklerler.

Bölge ağızlarında kullanılan sıfat-fiil ekleri, bazı ses değişiklikleri dışında, yazı dilinde kullanılan sıfat-fiil ekleriyle aynı şekildedir. Sıfat-fiil ekleri şu şekildedir:

-An Eki:

isteyen vakti olan bi de altın takā çiçēne (1/160)

"İsteyen vakti olan bir de altın takar çiçeğine."

u gız analānla kūsüştü gaçtı ya gaçan gız uzetmayem lafı çok (12/37)

"O kız analarınla kūsüştü kaçı ya kaçan kız uzatmayayım lafı çok."

ya bu gelenlē gidenlē unlara da üzölüyom emnecim (12/72)

"Ya bu gelenler gidenler onlara da üzölüyorum Eminecim."

gecen akşam asan üseyin diyo ben çizmelelen dāmat oldum diyo recep abiye (9/25)

“Geçen akşam Hasan Hüseyin Recep Ağabey’e diyor: Ben Çizmelerle damat oldum.”

tabi başka iş **yapan** da vā (14/15)

“Tabi başka iş yapan da var.”

hayvan **bakanda** vā (14/15)

“Hayvan bakan da var.”

-AcAk Eki:

içecek şeylē yapılırdı, pekmezli şerbet, hoşaf, ayran bilenen şeylē (5/23)

“İçecek şeyler yapılırdı, pekmezli şerbet, hoşaf, ayran, bilinen şeyler (yapılırdı).”

bi parmağa **geçecek** kadā ölçēsın (9/41)

“Bir parmağı geçecek kadar ölçersin.”

māfişte aynı işte hep bizim boranın **yeğcek** yemekleri bunlā (9/45)

“Mafişte aynı işte hep bizim buranın yiyecek yemekleri bunlar.”

-Asl Eki:

verme u **kör olasılara** dēdim (11/102)

“Verme o kör olasılara dedim.”

-Dlk Eki:

atatürkün böle **indiği** merdimenlen inēsın, yeri vardır (1/104)

“Atatürk’ün böyle indiği merdivenle inersin, yeri vardır.”

sen tam böyle bizde olduğun sıralā (11/112)

“Sen tam böyle bizde olduğun sıralar.”

yediğimiz önümüzde yemediğimiz arkamızda şimdi (2/47)

“Yediğimiz önümüzde, yemediğimiz arkamızda şimdi.

böyle olmadık insanları bazı_kere çıkarıyomda sen dēyolā bu yaşta insan değilsin dēyolā (12/81)

“Böyle olmadık insanları bazen çıkarıyorum da sen bu yaşta insan değilsin, diyorlar.

-Ar Eki:

kaynar olcek yağ iyice (5/20)

“İyice kaynar yağ olacak.”

-mlş Eki:

yufkanın üs_başına ucuna döğülmüş ceviz vāsa padem koyasın (5/19)

“Yufkanın üst başına, ucuna dövülmüş ceviz varsa badem koyarsın.”

(-Ar) -mAz Eki:

buran kövüne gide gitmez vurulmuş (1/48)

“Burhan köyüne gider gitmez vurulmuş.”

2.5.5.3. Zarf-Fiiller (Bağ-Fiiller)

Fiil kök veya gövdelerine gelerek hareket hali ifade eden şekillerdir. Fiillerin zarf şekilleri olduklarından zarf fiil de denilir. Fiillerin zarf şekilleri oldukları için de daima çekimsiz kullanılan kelimelerdir. Bu sebeple zarf-fiilleri için tasrif edilemeyen fiil şekilleridir diye tanımlayabiliriz (Ergin, 2006:338).

Zarf-fiiller, fiiller gibi hareket anlatma özelliğine sahiptirler ancak tek başlarına kesin bir zamanı göstermezler. Zaman ifadeleri doğrudan doğruya bağlandıkları fiilde bulunur. Hiçbiri yapım eki almamakla beraber yardımcı fiillerin önüne gelerek birleşik fiil yapılarını oluşturdıkları görülür (İlker, 1997:150).

Zarf-fiillerin asli ve yaygın görevi her ne kadar ana cümlelerin zarfını oluşturmak ise de bazı zarf-fiil ekleri bir cümlelerin zarfını oluşturmada sadece cümleleri sıralama, bağlama veya tasvir fiillerin oluşumunda yer alma gibi işlevlerde de kullanılabilirler (Gülsevin, 2020:137).

Zengin ve geniş bir dil olan Türkçe de zarf-fiillerin kullanım sahası oldukça geniştir. Zarf-fiiller sayesinde yargıları bağlayarak cümle kalabalığından uzak bir ifade yaratmak mümkündür. İnceleme bölgemizde kullanılan zarf fiil ekleri şunlardır:

-(y)A Eki:

bunlāni göre göre böyüdük (2/48)

“Bunları göre göre büyüdük biz.”

yapa yapa elin alıṣī (5/23)

“Elin yapa yapa alıştır.”

-(y)ArAk Eki:

Ekin +DAn ekiyle genişletilmiş olarak kullanımı mevcuttur.

bize bi kaḡat gedi borcunuz vā diyerekten (10/39)

“Bize borcu var diyerek bir kağıt geldi.”

etki olarak aynı (13/6)

-(y)AlI Eki:

iṣṭe yetmiş dört yaṣındayım ālli_dört sene oldu geleli (6/29)

“ište yetmiş dört yaşındayım, geleli elli dört sene oldu.”

gittik geçen gelibola doktor ilaç yazalı beri yuduyom (14/32)

“Geçen (gün) gittik, doktor ilaç yazalı beri (yazdığından beri) yutuyorum.”

bôrda dōduk bôrda büyüdük bu köydenim vallā ben dōdum doğalı çiftçilik yapıyoz (15/2)

“burda doğduk, burda büyüdük. bu köydenim valla. ben doğdum doğalı çiftçilik yapıyoruz.”

-(y)İp Eki:

una işte bi çelme veriyo kaynatam unu su alıp gidiyo onu (1/69)

“Ona işte bir çelme veriyor kaynatam, onu su alıp gidiyor.”

altı olduman çıkıp giderim (10/2)

“Altı olunca çıkıp giderim.”

napalım çocum napalım, aldanıp yuvarlanıp gidiyöz napalım binlēlen binlēle şükür (12/76)

“Ne yapalım çocuğum, aldanıp yuvarlanıp gidiyoruz binlerle binlerle şükür (edelim).”

ne bi yükselden nasıl ekleyip eklemiş (12/92)

“Ne bir yükselden nasıl ekleyip eklemiş.”

-(y)InCA Eki:

ay ninem unu görünce peyniri yaptım hüsen sene helva yapayom geçēken al ye demiş (1/46)

“Ay ninem onu görünce: ‘Peyniri yaptım Hüseyin sana helva yapıyorum geçerken al ye.’ demiş.”

ama gelince gene ordan sona bize düştü (6/25)

“Ordan gelince yine sonra bize düştü.”

her düğün oldine bi kat uruba çamaşırını, yelēni, çemberni, tülbindini, mendiline varınca deni kaynana götürü geline (1/154)

Her düğün olduğunda bir kat urba çamaşırını, yeleğini, çemberini, tülbindini, mendiline varıncaya kadar kaynana geline götürür.”

yapmā yok lākin unlā üzgüntüleri āşam bitince qada dinlerim (12/70)

“yapmaya yok lakin onlar üzüntüleri akşam bitinceye kadar dinlerim.”

-Dıkça / -DıkçaAna Eki:

hamuru açtıkça açāsın (5/24)

“Hamuru açtıkça açarsın.”

-dlmAn Eki:

altı olduman çıkıp giderim (10/2)

“Altı olunca çıkıp giderim.”

-mAdAn / -mAdAna Eki:

şimdi beni bak askere gitmeden nişanlandık (1/121)

“Şimdi bana bak askere gitmeden nişanlandık.”

aşe yengen görmeden dede atadı (1/128)

“Ayşe yenge görmeden dede atardı.”

ó kızgın fırına attımın onu hiç durmadan karıştırdın (2/25)

“O kızgın fırına attığında onu hiç durmadan karıştırırsın.”

bu sefer temiz bezi hiç daa toprak almadan unda hemen patakloyodum (6/33)

“Bu sefer temiz bezi hiç daha toprak olmadan onda heen pataklıyordum.”

-dlmAn Eki:

ó kızgın fırına attımın onu hiç durmadan karıştırdın (2/25)

“O kızgın fırına attığında onu hiç durmadan karıştırırsın.”

çıtır çıtır u büle güze kıvama geldimen unla büle çıkarıdı (2/26)

“Çıtır çıtır o böyle kıvama geldiği zaman onları böyle çıkarırdı.

-Dlk + InĀ / ĪnAn Eki:

hālā bende duruyo onu böyle satılıkçılā geldine gösterdim (1/81)

“Hala bende duruyor, onu böyle satılıkçılar geldiğinde gösterdim.”

her düğün oldine bi kat uruba çamaşırını, yelēni, çemberni, tūlbendini, mendiline varınca deni kaynana götürü geline (1/153)

“Her düğün olduğunda bir kar urba çamaşırını, yeleğini, çemberini, tūlbendini, mendiline varıncaya kadar kaynana geline götürür.”

valla ne bilem kendim gençtim denizçim ama sonra bora āmet dayınna evlendine geçtim (12/21)

“Valla ne bileyim Denizcim kendim gençtim ama sonra buraya Ahmet dayınla evlendiğimde de gençtim.”

geldine geçen sefe geldi borda ne güzel konuştuk unla (12/31)

“Geçen sefer geldi geldiğinde ne güzel burada onunla konuştuk.”

-kA / -kAn / -kAnA Eki:

Türkiye Türkçesi yazı dilinde tek şekilli olan bu zarf-fiil eki, bölge ağızlarında art ünlülü kelimelerden sonra uyuma girerek *-kan*, *-ken* şekillerine dönüşür. Bölge ağzında dikkat çeken bir özellik de bu zarf-fiil ekinden sonra /a/ ve /e/ ünlüleri eklenmektedir. Ünlü türemesiyle genişleyen ek *-kana*, *-kene* şekillerine dönüşür. Birkaç örnekte ekin sonundaki /n/ sesi düşerek *-kA* olarak telaffuz edildiği görülmüştür.

*dilini içinde şöyle bi döndürdü ikindin **okunukan** teslim oldu* (1/115)

“Dilini içinde şöyle bir döndürdü ikindi okunurken teslim oldu.”

gidēkene bilem misafirin yanına yolluk yapādık (9/35)

“ misafirin giderken bile yanına yolluk yapardık.”

*lusalara, hastalara **giderkene** düğünde bayramda yapılı* (9/43)

“Lohusalara, hastalara giderken, düğünde, bayramda yapılır.”

*ertesı seneye kurban bayramının ikinci günü çocuyun babasının vuran cocuyu onu vuruyo. camiden **çıkarkana*** (10/67)

“Eertesı seneye kurban bayramının ikinci günü çocuğun babasını vuran çocuğu camiden çıkarken vuruyor.”

*ondan sona işte, iki tene çocuklan ben **durukan** āmet öldü* (12/95)

“Ondan sonra işte iki tane çocukla ben dururken Ahmet öldü.”

önceden bu kadā gezmekle yokkana bilmiyodu kimse (13/22)

“Önceden bu kadar gezmekler yokken kimse bilmiyordu.”

yatarka gelir aklıma ep (15/26)

“Aklıma hep yatarken gelir.”

2.6. EDATLAR

Edatların tanımı, oluşumu, diğer sözcüklere olan ilişkisi, kullanımı ve anlamı birçok dil bilimci tarafından çeşitli çalışmalarda dile getirilmiştir. İncelemelerimiz sonucunda dil bilimciler arasında fikir ayrılıkları bulunduğu görülmektedir. Türkçenin grameriyle ilgili çalışmalarda farklı başlıklar altında yer alan Edat terimiyle ilgili başlıca tanımlamalar şu şekildedir:

Yalnız başlarına anlamları olmayan, anlamlı kelimelerle birlikte kullanılarak onları destekleyen sadece “gramer” görevleri bulunan kelimelerdir. Hiçbir nesne ya da hareketi karşılamamaktadırlar. İsimler ve filleri destekleyen vazifeli kelimelerdir (Ergin, 2006:348).

“Edatlar, başlı başlarına anlamları olmayan, ancak anlamlı kelimelere, takımlara, kelime öbeklerine ulandıkları ya da bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimelerdir” (Ediskun, 2005: 284) şeklinde bir tanımlanmıştır.

Bir başka tanımla edatlar; “Anlam ve görevleri daha çok, tümce içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan öğelere *ilgeç* denir: *gibi, kadar, dolayı, göre için, ile* gibi.” (Atabay vd., 1983:132)

Necmettin Hacıeminoğlu, “*Edat Arapça bir sözcük olup âlet ve vasıta demektir. Bir gramer unsuru olarak: edatlar tek başlarına anlamları olmayıp, ancak cümledeki diğer sözcük ve sözcük grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan âlet sözlerdir. Edatlar dilin mantıkî kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının harcıdır. Vazife itibariyle isim çekim eklerine benzerler. Dilin bütünü içinde mücerret bir unsur olarak ele alındığı takdirde edatlar çekime gelmeyen “donmuş” ve “kalıplaşmış” sözlerdir.*” (1971: V) şeklinde tanımlamaktadır.

Anlamlı kelimelerle bir araya geldiklerinde bir dereceye kadar ifade kazansalar da ayrı bir gramer ifadesi oluşturmazlar. Tek başlarına anlam ifade edenleri bulunsa

bile cümle içinde kelime ve kelime gruplarıyla tam bir mana kazanmaktadırlar. Dil bilimciler de edatları tanımlarken dilde anlam elemanı olarak değil sadece görev elemanı olarak kullanıldığı hususunu vurgulamış ve tanımlar bu doğrultuda yapılmıştır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde edatların sınıflandırılmasında da ortak bir karara varılamadığı görülmektedir. Ergin, edatları kendi içinde önce üçe:

1) *Ünlem Edatları*,

2) *Bağlama Edatları*,

3) *Son Çekim Edatları* ayırır. Daha sonra bunları da kendi içinde sınıflandırarak tekrar gruplandırır. (2006,348). Bölge ağızlarındaki edatları Muharrem Ergin'in sınıflandırmasına göre inceleyeceğiz.

2.6.1. Ünlem Edatları

Bu edatlar duygu ve heyecanları; sevmeye, keder, nefret, ızdırap, hayıflanma, gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme; dua, beddua gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır (Ergin, 2006:349). Geniş bir ifade gücüne sahip olan kelimelerdir. *Ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları* alt başlıklarında incelenir.

2.6.1.1. Ünlemler

off *nasıl, nasıl... ikisine nasıl yetişiyordun diyom (6/23)*

“Of, nasıl nasıl... İkisine nasıl yetişiyordun, diyorum.”

yav *hocam dedim hacılığa yazılalım (10/85)*

“Yav, hocam hacılığa yazılalım, dedim.”

yā *maāpet , oyun işte (11/21)*

“ya muhabbet, oyun işte.”

otur dedi ā dedi (11/41)

“Otur dedi, a... dedi.”

ah çok seveledi (12/19)

“Ah çok severlerdi.”

valla billa inanmāsın beni hemen senin gibi insan bulunmaz yāv (12/52)

“valla billah inanmazsın bana. hemen senin gibi insan bulunmaz yav.

oh mis gibi olūdu (15/18)

“Oh, mis gibi olurdu.”

2.6.1.2. Seslenme Edatları

Bu edatlar seslenmek, hitap amacıyla veya hitap edilen isimleri kuvvetlendirmek amacıyla vurgulu kullanılırlar.

yapmayın bire oğlum dedisez de anladamadık (1/162)

“Bre oğlum yapmayın, dediysek de anlatamadık.”

hay marı yēnge napicez dedi İmran (3/2)

“Hay marı yenge ne yapacağız, dedi İmran.”

huū emne, huu fetmē māfiş yaptım. marı gelin de çay dōkelim deye (9/46)

“Hu Emine... Hu Fatma... Mafiş yaptım. Marı gein de çay dōkelim diye.

ah marı samiyecim senin gibi insan bulunmaz mara bulunmaz (12/18)

“Ah marı Samiyeciğim senin gibi insan bulunmaz mara bulunmaz.”

*he he tabi **be yavrum** tabi (12/19)*

“He he tabi be yavrum tabi.”

*su az diyola ama baksana **kızanım** bu sicağna ne dayanır (14/12)*

“Su az diyorlar ama baksana kızanım bu sicağa ne dayanır.”

2.6.1.3. Cevap Edatları

***hıı tamam** kocadere de tamir yapıyoz dedile (5/1)*

“Hı, tamam Kocadere’de tamir yapıyoruz, dediler.”

***ya** yirmi yaşındadım bak (12/48)*

“Ya, yirmi yaşındaydım bak.”

***heh** demi borda borda biliyom (12/55)*

“Heh demi burada burada biliyorum.”

***he he öle öle** başka hayvan yok (12/60)*

“he he (evet evet) öyle öyle başka hayvan yok.”

2.6.1.4. Sorma Edatları

***hani** çeşmelēde böle yōsun şeylē olur **ya** böle (1/63)*

“Hani çeşmelerde böyle yosun şeyler olur ya böyle.”

*āağlā çocukla ordan sonracimen **hani** biz bu yimē yimeyiz diye (1/64)*

“Ağlar çocuklar ondan sonra hani biz bu yemeği yemeğiz diye.”

hele u memet yok mu memet (12/53)

“Hele o Mehmet yok mu Mehmet.”

2.6.1.5. Gösterme Edatları

beni böyle düğün yerinde gezinsin deē, tē gidēdi gündüz düğününün ucuna otūrdu (11/70)

“Ben böyle düğün yerinde gezineyim diye te giderdi gündüz düğününün ucuna otururdu.”

ahanda güzē duruyo (13/19)

“aha güzel duruyor.”

2.6.2. Bağlama Edatları

Bu edatlar, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlar. Eski Türkçe de bağlama edatı olmadığı için çoğu yabancı asıllıdır veya sonradan ortaya çıkmıştır. Türkçe asıllı olanlar da zamanla edatlaşmış isim ve fiil şekilleridir.

2.6.2.1. Sıralama Edatları

bi kız, bi oğlan ellende fotoraf (4/1)

“bir kız bir oğlan ellerinde fotoğraf (var).”

annananlan biz çok ahbaptık (4/21)

“anneannenle biz çok ahbaptık.”

2.6.2.2. Denkleştirme Edatları

sobānın veya kuzinenin üstünde bakır tencerede pişirilē (15/15)

“Sobanın veya kuzinenin üstünde bakır tencerede pişirirler.

üstüne ceviz ya hut badem kavurūsun (15/16)

“Üstüne ceviz veya badem kavurursun.”

kaynatam anafartadan bi teneke un yavut da neyse işte arkasına alırmış yayan bunları böle getiridi (1/51)

“Kaynatam Anafartalar’dan bir teneke un yahut da neyse işte arkasına alırmış yayan bunları böyle getirirdi.”

2.6.2.3. Karşılaştırma Edatları

kimi erkek olu kimi gelin oyun yapakan ādi kızları kaçırıla (2/3)

“kimi erkek olur, kimi gelin (olur). Oyun yaparken hadi kızları kaçırlar.

ne oyun hemi de ne oyun (9/33)

“Ne oyun hem de ne oyun.”

hem unu yakālā, hem ó bi parça korlā, dūrūde korlā, para da korlādı (11/22)

“Hem onu yakarlar hem bi parça koyarlar, dūrūde koyarlar para da koyarlardı.”

hēc hiç ne gız vā ne oğlan vā (12/47)

“Hiç ne kız var ne oğlan var.”

ya onu kullan ya unu hangini istēsen (13/26)

“Ya onu kullan ya unu hangisini istersen.”

2.6.2.4. Cümle Başı Edatları

Başında bulundukları cümleyi ileriye geriye anlam bakımından bağlayan edatlardır. Bulundukları cümleyi, ya önceki cümleye ya da sonraki cümleye bağlarlar (Gülseren, 2000:153).

eğerkin *akıllı olan insan akşamdan bulmuş birşeyi kaynatırmış (1/26)*

“Eğer ki akıllı olan insan akşamdan bulmuş bir şeyi kaynatırmış.”

ama *öle şeylede oluyo (3/14)*

“Ama öyle şeylerde oluyor.”

sanki *ben yanmamışım (6/17)*

“Sanki ben yapmamışım.”

*elimize çok fırsatla geçti **ama** kaçırıldık (10/43)*

“Elimize çok fırsatlar geçti ama kaçırıldık.”

hatta *bunları siville sarıvedi etrafını (10/71)*

“Hatta bunların etrafını siviller sarıverdi.”

ille *gelip biri alcek (11/25)*

“ille gelip biri alacak.”

*anafartalada çıktıdı ilkin anafartalada. (...) **ema** takılıyodu u zaman (11/48)*

“Anafartalar’da çıktıydı ilk önce Anafartalar’da ama takılıyordu o zaman(lar).”

*tam yirmi yaşında ordan geldim **zaten** (12/49)*

“Zaten oradan tam yirmi yaşında geldim.”

hele *u memet yok mu memet (12/53)*

“Hele o Mehmet yok mu Mehmet.”

böle *iri iri dutları çok da gözeldi (12/55)*

“Böyle iri iri dutları çok da güzeldi.”

*yapmā yok **lākin** unlā üzgüntüleri āşam bitince_gada dinlerim (12/70)*

“Yapmaya (halim) yok lakin onların üzüntülerini akşam bitinceye kadar dinlerim.”

böle bi kilosu yüz lira (13/21)

“Böyle bir kilosu yüz lira.”

***gerçi** satılıkçı da geliyor köymüze (14/7)*

“Gerçi satılıkçı (satıcı) da geliyor köyümüze.”

2.6.2.5. Sona Gelen Edatlar

bile / bilen / bilem

*şimdi buzdolapları **bilen** vā (1/58)*

“şimdi buzdolapları bile var.”

*gidēkene **bilem** misafirin yanına yolluk yapādık*

“giderken bile misafirin yanına yolluk yapardık.”

*samiye teyze annem bak gemedi benim gelinlime **bile** (12/41)*

“Samiye teyze bak annem benim gelinliğime bile gelmedi.”

ki / ku

*çarşı bilmeyóduk **ku** (2/10)*

“Çarşı bilmiyorduk ki.”

*gełdi eve dedi **kı**: koca karı beygirin gözlēne çok güze şeyle çıkamışlā haftaya alcem dedi. (2/18)*

“Eve geldi dedi ki: “koca karı beygirin gözlerine çok güzel şeyler çıkarmışlar haftaya alacağım.”

da / de:

sen hadi bunları kaldır da dedi ben hemen üstümü çıkarem hemen çikalım dedi (6/6)

“Sen hadi bunları kaldır da ben hemen üstümü çıkarayım, hemen çikalım; dedi.”

büle valla vakit olsa da yapsam bak sana (9/38)

“Böyle vakit olsa da valla sana yapsam bak.”

he sevgi vādı bi de gūsüm kızı iki tene (12/9)

“He Sevgi vardı bir de Gūsüm (vardı), iki tane kızı vardı.”

2.6.3. Son Çekim Edatları

İsimlere gelerek eklendiği isimle diğer kelimeler arasında zaman, mekân, yön, tarz, benzerlik gibi çeşitli anlam ilgileri kuran edatlara *çekim edatları* denir.

beri:

unlarada nasıl sabahtan beri bak (12/79)

“onlara da nasıl sabahtan beri bak”

gittik geçen gelibola doktor ilaç yazalı beri yuduyom (13/33)

Gittik geçen Gelibolu’ya doktor ilaç yazdığından beri yutuyorum.”

hayvan baktık hep küçükten beri bölodayız (15/2)

“Hayvanbaktık hep, küçüklükten beri buraladayız.”

gibi:

fırın gibi yapāmış (1/24)

“Fırın gibi yaparmış.”

böle **huni gibi** bişe vādı (1/95)

“Böyle humi gibi bir şey vardı.”

Kalabık unlan evde şey **tekkesi gibi** (3/10)

“Kalabalık onların ev de şey tekkesi gibidir.”

şehir gibi olduk gençlē biliyo artık her şeyi (5/25)

“Şehir gibi olduk, gençler artık her şeyi biliyor.”

aynı **sünnet yatā gibi** telli yataḵ (9/28)

“aynı sünnet yatağı gibi telli yatak (yapılır).”

yani böle herSaman **şimdiki gibi** yaz yapılmıyodu (11/18)

“Yani böyle her zaman şimdiki gibi yaz yapılmıyordu.”

ile:

ununlan kāve içelēdi (1/80)

“Onun ile kahve içerlerdi.”

baāçede **ununlan** kızarttık (4/30)

“Bahçede onunla (onun ile) kızarttık.”

sabalēin bunlala kakmış geziniyolamış (7/7)

“Sabahleyin bunlarla kalkmış geziniyorlarmış.”

u gız analānla kūsüştü gaçtı ya gaçan gız uzetmayem lafı çok (12/36)

“O kız annenleriyle (annesiyle) kūsüştü, kaçtı ya; kaçan kız lafı çok uzatmayayım”

için:

u da bizim vatanımız için oğraşmış çok (2/35)

“O da bizim vatanımız için çok uğraşmış.”

benimde hediyelek sergim va, işte onun için oturuyoz burlāda (8/26)

“Benimde hediyelek sergim var, işte onun için oturuyoruz buralarda.”

su olmadı için dikilemeyó (9/5)

“Su olmadığı için dikilemiyor.”

aleykümselam benim için çok çok öp anneni (12/30)

“Aleykümselam anneni benim için çok çok öp.”

kim için sorcen (14/1)

“Kimin için soracaksın?”

kadar / kadan / kada/ kuda/ ğuda / gudan / gada:

hērkez alıyó sen bu ğuda savaşmışın (1/30)

“Herkes alıyor, sen bu kadar savaşmışsın.”

u kadan korkmuşla ki kendiliklēnden kaçmışlā (2/32)

“O kadar korkmuşlar ki kendiliklerinden kaçmışlar.”

*bizim bu pısırik oğlan nerden **bu kada** ehbab edinmiş demiş şaziye yengeme (4/31)*

“Bizim bu pısırik oğlan nereden bu kadar ahbab edinmiş demiş Şaziye yengeme.”

*mantı **kadar** ince olmeycek (5/18)*

“Mantı kadar ince olmayacak.”

***bu kada** burası çürümüş (6/14)*

“Bu kadar burası çürümüş.”

*bubamın evde de çalışıyoduk ama **bu gudan** bordaki ağır **iş gada** yokdu bubamın evde (6/20)*

“Babamın evde de çalışıyorduk ama bu kadar buradaki ağır iş yoktu babamın evinde.”

*asger **ne kada** çarşıya şey yapasā **o kada** alışveriş şey yapıyolā (10/74)*

“Asker ne kadar çarşıya şey yaparsa o kadar alışveriş, şey yapıyorlar.”

*e yapa ama **u kuda** işte gücüne yetiyodu **u kuda** yapabiliyodu (12/15)*

“E.. yapar ama o kadar işte gücü yetiyordu, o kadar yapabiliyordu.”

karşı / ğaşı:

*orda böyle makinalı tüfek **denize karşı** aşasıda çukur orda makinalı tüfektemiş (1/105)*

“Orda böyle makinalı tüfek denize karşı aşağısı da çukur orada makinalı tüfekteymiş.”

***sabā ğaşı** rüyalā görem hep (4/33)*

“Sabaha karşı hep rüyalar görürüm.”

sonra / sona /sonracimen / sonracıma /sonracimek :

*hamır nerden buldusa maya **ordan sonra** köve gitmişle (1/21)*

“Hamur nerden bulduysa maya ondan sonra köye gitmişler.”

āağlā çocukla ordan sonracimen hanı biz bu yimē yimeyiz diye (1/64)

“Ağlar çocuklar ondan sonra hani biz bu yemeği yemeğiz diye.”

ordan sona bibettaniye mi ne vedilē bilmem (1/81)

“Ondan sonra bir battaniye mi ne verdiler bilmem.”

ufacık çocukları ordan sonracıma böle atalāmış süngüye tutalāmış (1/99)

“Ufak çocukları böyle atarlarmış ondan sonra süngüye tutarlarmış.”

ee hatçe ablam gurbetli, sevgili ablam gēmez, gürsüm ablam va ordan sonracimek (1/113)

“Ee Hatice ablam gurbetli, Sevgili ablam gelmez, Gürsüm ablam var ondan sonra.”

küçüküm ordan sonracimen istemem de istemem (1/122)

“Küçüküm ondan sonracığıma istemem de istemem.”

koyduk kazanı ordan sonracime yaptık bi kazan pilav (3/4)

“Koyduk kazanı ondan sonra yaptık bi kazan pilav”

neşeden sona bizim u boylādan sona öle takınmamā başladı millet (11/50)

“Neşeden sonra bizim o boylardan sonra millet öyle takınmamaya başladı.”

diye / dēye / deye

āağlā çocukla ordan sonracimen hanı biz bu yimē yimeyiz diye (1/64)

“Ağlar çocuklar ondan sonra hani biz bu yemeği yemeğiz diye.”

*bişe vesinle **diye** pontul yamadı (1/67)*

“Bir şey versinler diye pantolon yamardı.”

*sevap **deye** işte (3/6)*

“Sevap diye işte.”

*hamurun ucu açılmāsın **diye** sula acık yapıştırırsın (5/20)*

“Hamurun ucu açılmasın diye su ile azıcık yapıştırırsın.”

*mesela “ayşe ablandan bi baş örtü hoşgördü” **diye** bağırı (8/17)*

“Mesela: “Ayşe ablandan bir baş örtüsü, hoş gördü.” diye bağıırır.”

*marı gelin de çay dökelim **deye** (9/46)*

“Marı gelin de çay dökelim, diye (bağıırır)”

deni / den / denin:

Bölge ağızlarında “den / deni / denin” sözcüklerinin “kadar” edatına karşılık geldiği, bu edatın işlevinde ve anlamında kullanıldığı metinlerdeki anlam bütünlüğünden tespit edilmiştir.

*askerliğini işte bu arıburnudan sürmüşlē yemene **deni** gitmiş (1/8)*

“Askerliğini işte bu Arıburnu’ndan sürmüşler Yemen’e deni (kadar) gitmiş.”

*bore **denin** saç (1/152)*

“Buraya denin (kadar) saç.”

sona bore bu evlere geldim ben borası sabā den açıktı erkeklere (5/5)

“Sonra ben buraya, bu evlere geldim; burası sabaha kadar erkeklere açıktı.”

işte gece_yarisına denin düğün yapāladı (11/31)

“İşte gece yarısına denin (kadar) düğün yaparlardı.”

neşenin düğüne denin hoş_gördü vādı (11/108)

“Neşenin düğüne denin (kadar) hoş gördü vardı.”

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çanakkale ili hem Anadolu hem de Trakya'da kalan topraklarıyla, tarih boyunca süregelen savaşlar, istilalar, göçlerle nüfus hareketliliğinin nihai durağı olmuştur. Bu etmenler dikkate alındığında bölgenin hareketli bir sosyo-kültürel ve demografik yapıya sahip olduğu söylenebilir. Nüfus hareketliliği günümüzde de devam etmektedir. Bu durum bölgede kullanılan dilin de çeşitli katmanlarının oluşmasına sebep olmuştur. Zengin bir kültür hazinesine sahip bu coğrafyadaki Gelibolu ilçesi köylerinin ağız özellikleri kapsamlı bir araştırma ve inceleme yapılmadan yerini yeni bir ağıza bırakabileceği hassasiyetiyle çıktığımız bu yolda dil özelliklerinin ortaya çıkarılması çalışmamızda amaçlanmıştır. Çalışmamızın ölçünlü dilde bulunmayan sözcüklerin tespitinde, unutulmaya yüz tutmuş sözcüklerin yeniden canlandırılmasında ve Derleme Sözlüğü'ne katkı sunabileceği düşüncesindeyiz.

Leylâ Karahan'ın Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili sınıflandırmasında Çanakkale ili; Batı grubu ağızlarının I. alt grubunda değerlendirmiştir. Bu gruba ait ağız özellikleri büyük ölçüde Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında tespit edilmiştir.

- 1) Gelibolu ilçesi köylerinde derlenen metinlerde kurallı ve düzenli olamamakla birlikte çok sayıda sözcüğün hem köklerinde hem de eklerinde birincil uzun ünlü telaffuzu tespit edilmiştir. Bazı örnek kelimelerin normal süreli ünlüyle telaffuz edilen şekillerinin de bulunduğunu söylemek gerekir.

dōšekde “döşekte” (2/6)

çōcuk “çocuk” (3/17)

bōreklē “börekler” (9/15)

- 2) Bölge ağızlarında, özellikle hece sonundaki /ğ/, /h/, /k/, /l/, /r/, /v/, /y/ ünsüzlerinin düşmesi ünlü uzunluklarına neden olmaktadır. Bölge ağızlarında ünlü uzunluklarının çoğu *Ünsüz Düşmesi Yoluyla Oluşan Uzunluklar* grubuna girmektedir.

aşādayım “aşağıdayım” (3/15)

azından “ağzından” (4/15)

rāmetli “rahmetli” (4/11)

āşam “akşam” (8/6)

- 3) Bölge ağızlarında vurgusuz olan orta hece ünlülerinin düştüğü sık görülür. En az enerji harcama düşüncesi, çabuk konuşma gibi etkenler de ünlüleri düşüren sebeplerdendir.

nerē “nereye” (2/41)

fırlāverdi “fırlayıverdi” (3/9)

giycēmizi “giyeceğimizi” (11/68)

- 4) Ünsüz düşmesi ses olayı en çok kelimelerin sonunda veya hece sonlarında yer alan /r/ ünsüzünde görülmektedir. Derleme metinlerinde duyulan “*r̥*” fonemi /r/ ünsüzünün düşmeden bir önceki halidir. Bölge sık rastlanmaktadır.

sefer̥ “sefer” (6/11)

şeker̥ “şeker” (6/37)

musakövlüler̥ “Musaköylüler” (7/6)

- 5) Ölçünlü dilde ünlü uyumu dışında kalan bazı ekler ve ekleşme eğiliminde olan bazı edatların bölge ağızlarında önlülük-artılık uyumuna girme eğiliminde olduğu görülmüştür. Damak uyumu yazı diline göre ileridedir. Bölge ağızında; *-ken* zarf-fiil ekinde, *+ki* aitlik eki, *ile* edatında ve ek fiilin çekimli hallerinde ünlü

uyumunun örneklerine rastlanmıştır. Yazı dilinde tek şekilli olan *-ken* zarf-fiil eki, bölge ağızlarında art ünlülü kelimelerden sonra uyuma girerek *-kan*, *-kana* şekline dönüşmüştür.

ununkulānı “onunkilerini” (1/86)

koşarkan “koşarken” (5/12)

çıkarkana “çıkarken” (10/67)

yankı “yandaki” (12/28)

- 6) Bölge ağızlarında kuvvetli bir damak uyumuna rağmen inceltici etkiye sahip ünsüzlerinde etkisiyle kalın ünlülerin incelendiği ve bu uyumun bozulduğu metinlerde çokça görülmektedir.

çıkartıcam “çıkartacağım” (1/30)

sokulcen “sokulacaksın” (1/131)

olcemiş “olacaktı” (2/12)

buydey “buğday” (9/4)

- 7) Çanakkale ili Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarının tipik özelliklerinden biri de ilk seste bulunan yuvarlak geniş ünlülerinin bölge ağızlarında daralarak telaffuz edilmesidir. Sıfat ve zamirlerde sıkça görülen /o/ geniş ünlüsünün daralarak /u/ sesine dönüşmesi sonucu oluşan “o > u değişiminin” örnekleri bir hayli çoktur.

unla “onlar” (1/14)

unlarada “onlara da” (11/35)

undan “ondan” (11/52)

u zaman “o zaman” (11/50)

urda “o arada > orada” (11/54)

- 8) Bölge Ağızlarında dar ünlülerin genişlediği inceleme metinlerinde görülür. Bu ses olayı sözcüklerin genellikle ilk hecelerinde ortaya çıkar. Genişleme “bu” ve “şu” işaret zamirleri ve sıfatları ile bunların çekimli biçimlerinde geniş ünlüyle telaffuz edilmektedir.

bordan “burdan”(10/42)

bōra “buraya” (11/117)

borlāma “burlarıma” (12/3)

boramda “buramda” (12/28)

bo yankı “bu yandaki” (12/28)

- 9) Bölge ağızlarında ünsüz düşmesi çok sık rastlanan ses olaylarından. Bazı ünsüzlerin iki ünlü arasında erime durumunda olması veya söyleniş güçlülüğünden dolayı, sızıcı ünsüzlerin etkisi, benzeşme ve “en az çaba” harcama eğilimine dayanma durumları başlıca sebeplerindendir. Bölge ağızlarında en yaygın görülen ünsüz düşmesi hece sonlarında /r/ ünsüzünde görülmektedir. Düşme esnasında bu ünsüz, kendinden önce gelen ünlünün uzun telaffuz edilmesine neden olur.

aza aza “azar azar” (1/143)

bakā “bakar” (7/3)

gidē “gider” (8/2)

çıkarylā “çıkarırlar” (8/5)

sarālā “sarılar” (8/5)

- 10) Bölge ağızları ünsüz benzeşmesi örnekleri açısından zengin bir malzemeye sahiptir. Özellikle /n/ ve // ünsüzleri arasında düzenli olarak meydana gelmektedir. /n/ > /nn/ en yaygın olan ilerleyici ünsüz benzeşmesidir.

setennēn “satenle” (11/66)

dayinna “dayınla” (12/20)

unnā “onlar” (15/6)

- 11) Bölge ağızında üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra +/nAn araç hâli eki eklendiğinde, araç hâli ekinin ilk ünlüsü, önce /y/ sesine sonrasında /n/ ünsüzünün etkisiyle /n/ sesine dönüşmektedir.

arabasınan “arabasıyla” (9/36)

tacinnan “tacıyla” (11/6)

sadıcınlā “sağdıciyla” (12/59)

- 12)** Birçok örnekte, +//A araç hâli ekinin eski araç hâli eki +n ile genişleyerek +//An şekline dönüştüğü örnekler bulunmaktadır. Bu yapı ek yığılmasıyla meydana gelir ve ekin +//An şekline dönüşerek ekleşme sürecine girdiğini göstermektedir.

bıçağılan “bıçağı ile” “bıçağıyla” (1/101)

maşalalan “meşalelerle” (11/10)

analānla “analarıyla” (12/36)

- 13)** Kalınlık-incelik uyumu bakımından bölge ağızları oldukça ileridedir. Türkiye Türkçesinde uyuma girmeyen “ki” bağlama edatı ve “ki” aitlik ekinin Çanakkale ili Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında uyum sağladığı tespit edilmiştir.

bununkısı “bununkisi” (1/106)

yokduku “yoktu ki” (2/29)

bo_yandaki “bu yandaki” (12/78)

- 14)** İnceleme metinlerinde kelime sonunda ünsüz türemelerine sıkça rastlanmıştır. Genellikle /m/ sesi türemesi bağlaç, edat ve zarf cinsinden kelimelerin sonunda görülmektedir. Metinlerimizde bağlaç veya zarf görevindeki *ille*, *belki*, *keşke* kelimelerinin sonunda /m/ ünsüzünün türediği, “şimdi” zarfının sonunda /k/ ünsüzünün türediği tespit edilmiştir.

keşkem “keşke” (6/35)

kerem “kere” (7/13)

şimdik “şimdi” (6/39)

illen “ille” (9/11)

belkim “belki” (10/15)

ilkin “ilk” (11/43)

- 15)** Sözcük başında yer alan ünsüz değişimleri bölge ağızlarının karakteristik bir durumudur. /k/ ünsüzü, düzenli olarak /ğ/ ünsüzüne dönüşür. /k/- > /g/-, /k/- > /ğ/- değişimleri bölge ağızlarında görülen çok belirgin bir ses olayıdır.

gahpe “kahpe” (1/129)

ğadana “kadar” (4/10)

ğız “kız” (5/13)

gendini “kendini” (9/9)

ğalkmaz “kalkmaz” (10/3)

- 16)** Bölge ağızında +/Ar çokluk ekinin ilk ünsüzü /l/, eklendiği kelimenin son ünlüsüne göre benzeşip değişmekte; sondaki ünsüz /r/ sesi ise karakteristik bir şekilde düşmektedir. Ekin son ünsüzü /r/ düştüğü için ünlü genel olarak uzun (+/ā / +/ē) söylenmektedir. /l/ ünsüzü benzeşme sonucu /n/ ünsüzüne dönüşerek +nAr, +na/ +nā / +nē biçiminde kullanıldığı durumlarda mevcuttur. Birinci, ikinci ve üçüncü şahıs iyelik eklerinden önce kelimeye çokluk ekinin bulunduğu durumlarda çokluk ekinin sonundaki /r/ ünsüzü eriyerek düşer ve hece kaynaşmasına sebep olur. Bu durum bölge ağızının karakteristik bir ses olayıdır.

sayalamız “sayalarımız” (1/164)

cemillē “cemiller” (11/38)

bacaklam “bacaklarım” (11/57)

battaniyelē “battaniyeler” (11/107)

haplam “haplarım” (12/3)

unnā “onlar” (15/6)

- 17)** Bölge ağızlarında şahıs zamirlerinden 1. tekil ve 2. tekil şahıs “ben”, “sen” zamirlerinin yönelme durum eki -(y)A aldıklarında söz konusu zamirler ön ünlülü “bene, sene” biçimleriyle söylendiği tespit edilmiştir. Birinci ve ikinci kişi zamirlerine yönelme hâli eki ulandığında kelime tabanında değişme görülmediği metinlerde görülmektedir.

sena “sana” (1/30)

bene “bana” (1/31)

sene “sana” (3/7)

- 18)** Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarında Arapça kökenli gayri kelimesinin zaman zarfı olarak kullanıldığı tespit edilen *gari* kelimesini karşılamaktadır. Bölge ağızında, kelimenin ilk hecesindeki /y/ ünsüzünün düşerek önündeki ünlünün uzun telaffuz edildiği örnekler mevcuttur. “*Artık, bundan sonra*” anlamlarına gelen “*kari, kârim ve karim*” sözcükleri de zarf görevindedir.

bende yaşlılığını biliyom o zaman kârim bi_şe yapamayodu (1/76)

“Bende yaşlılığını biliyorum o zamanlar artık bir şey yapamıyordu.”

kârim ablamı, anamın, bubamın ep rüyalâmda (4/34)

“Artık ablamı, anamı, babamı hep rüyalarımda (görürüm)

gâri benim bi güzellim kalmadı her tarafım yamalı_ Hasan gibi (12/51)

“Artık benim bir güzelliğim kalmadı, her tarafım yamalı Hasan gibi.”

kendimiz dikemiyoz kari (14/8)

“Kendimiz dikemiyoruz artık.”

karim yaşlandık artık (14/16)

“Artık yaşlandık (artık)”

- 19)** Bölge ağızlarında *-(l)r*, *-Ar* ve *-Ār* geniş zaman eki olarak kullanılır. Karakteristik bir özellik olarak hece sonlarındaki /r/ ünsüzünün genellikle düştüğü görülür. Düşme sonucu ünlü harfin uzaması söz konusudur. Bu durum geniş zaman kipinin kullanıldığı fillerde de gözlemlenmiştir.

dēsin “dersin” (1/11)

yapā “yapar” (6/40)

çömēsın “çömersin” (11/33)

koyāsınız “koyarsınız” (13/16)

- 20)** Gelecek zaman çekimlenmiş fiillerde -AcAk gelecek zaman ekinin sondaki /k/ sesi bazı fonetik hadiselerle uğramıştır ve Bölge ağızlarında büyük oranda düşer. Hece kaynaşması ve ünsüz düşmesi gibi ses olayları sonucunda bazen ünlü uzunluğu ortaya çıkmaktadır. Son sesteki /k/ ünsüzünün düşmesiyle bu ek -cA şekline dönüşür.

yazıcem “yazacağım” (1/31)

bas mācen “basmayacaksın” (7/11)

yabıcēni “yapacağını” (12/14)

- 21)** Yazı dilinde uyuma girmeyen –ken zarf-fiil eki Çanakkale ili Gelibolu ilçesi köylerinde uyuma girerek –kan şeklini almaktadır. Bölge ağızında dikkat çeken bir özellik de bu zarf-fiil ekinden sonra /a/ ve /e/ ünlüleri eklenmekte, ünlü türemesiyle genişleyen ek -kana, -kene şekillerine dönüşmektedir. İnceleme metinlerinde bazen sonundaki /n/ sesi düşerek –kA olmaktadır.

dilini içinde şöyle bi döndürdü ikindin okunukan teslim oldu (1/115)

lusalara, hastalara giderkene düğünde bayramda yapılr (9/43)

önceden bu kadā gezmekle yokkana bilmiyodu kimse (13/22)

yatarka gelir aklıma ep (15/26)

- 22)** Son çekim edatlarından olan “kadar” bölge ağızlarında zengin bir kullanım çeşitliliğine sahiptir. Metinlerde *ķadar, ķadan, kada, kuda, ğuda, gudan, gada* şekillerinde telaffuzu mevcuttur. Bölge ağızlarında “den / deni / denin” sözcüklerinin “kadar” edatına karşılık geldiği, bu edatın işlevinde ve anlamında kullanıldığı metinlerdeki anlam bütünlüğünden tespit edilmiştir.

hērkez alıyó sen bu ğuda savaşmışın (1/30)

“Herkes alıyor, sen bu kadar savaştın.”

u kadan korkmuşla ki kendiliklenden kaçmışlā (2/32)

“O kadar korkmuşlar ki kendiliklerinden kaçmışlar.”

bubamın evde de çalışıyoduk ama **bu gudan** bordaki ağır **iş gada** yokdu
bubamın evde (6/20)

“Babamın evde de çalışıyorduk ama bu kadar buradaki ağır iş yoktu babamın evinde.”

e yapa ama **u kuda** işte gücüne yetiyodu **u kuda** yapabiliyodu (12/15)

“E.. yapar ama o kadar işte gücü yetiyordu, o kadar yapabiliyordu.”

askerliğini işte bu arıburnudan sürmüşlē yemene **deni** gitmiş (1/8)

“Askerliğini işte bu Arıburnu’ndan sürmüşler Yemen’e deni (kadar) gitmiş.”

bore **denin** saç (1/152)

“Buraya denin (kadar) saç.”

sona bore bu evlere geldim ben borası **sabā den** açıktı erkeklere (5/5)

“Sonra ben buraya, bu evlere geldim; burası sabaha kadar erkeklere açıktı.”

Yüzlerce yıldan beri biriktirdiği dil ve kültür malzemesi ile Gelibolu ilçesinin köylerinin mümkün olduğu kadar çok malzemeyle belgelenmesi büyük önem taşımaktadır. Ağızlar; teknolojideki gelişmeler, okullaşma, göç hareketliliği, canlı kaynakların yaşamını yitirmesi, ölçünlü dilin etkisi gibi nedenlere bağlı olarak tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı ve köklü bir biçimde değişmekte ve temel özelliklerini yitirmektedir. Ağızların kimi özellikleri kaybolurken yeni bir takım özelliklerde eklenmektedir. Değişim ve dönüşüm kaçınılmaz gerçeklerimizdir. Bir dilin yıllar içinde geçirdiği değişim birbirine eklenmiş halkalar gibidir. Bu nedenle çalışmamızda Çanakkale ili Gelibolu ilçesi köyleri ağızlarının bir halkası olarak geri döndürülemez biçimde kaybolmadan belgelenmesini sağlamış olduk. Bundan

sonraki ağız araştırmalarına ışık tutan çalışmamız Türkiye Türkçesi ağız atlasına da katkıda bulunacaktır. Tezimiz ağız çalışmaları alanında yeni çalışmaların yapılmasına vesile olabilirse amacına ulaşmış olacaktır.

METİNLER

-1-

Derleme Yeri: Pazarlı Köyü
Kaynak Kişi: Ayişe Hanım teyze
Doğum Yeri ve Yaşı: Pazarlı Köyü/ 89
Eğitim Durumu: Okur yazar
Konusu: Çanakkale Savaşları Dönemi

Selamlar teyzecim senin dedenin hikâyelerini dinlemeye geldim.

Geliledi alıladı şeye götüledi anafartaya. urasını gösteridi. bigün şeyle va sadiyelē, ülfiyelē. işte valla kalabâlıkız bi dozerci gelirdi. marı nedi unla çocukları felan karısı marısı kalırdı. hadi dedi seni de götürem dedi bene. gittik işte ingilizlen bizim türklen şeyi vā ya bulā dedi hepsi karışık bōrda dedi.

(5) būük bi çukur kazādık dedi. u zamanlan bōle kepçe mepçe vā mı? askerle būük bi çukur kazālāmış ya alla örtelēmiş. ölemiş. biliyon mudun? öle şeylelen askere su getirilemiş çoluk çocuk taşırılmış yicēk, su gücü yeten gidemiş. ***Önce nerede yapmış askerliğini?*** askerliğini işte bu arıburnudan sürmüşlē yemene deni gitmiş. rusya, yemen...

(10) gūsüm ablam hacıya gideken dedi una: “yemene gidesen ayaklānı denize tık. bubam bore gelmişti dēsin.” askerlik oralāda yapmış. şimdi ne va yapmā. ***Nasıl yapıyormuş fırını falan anlatsana?*** şimdi bordan harb bitmiş. önce alay edelēdi tabır. işte kövden köve nere gitçeklerse. açıkgöz olan dēdi kendi kurtarı. bit başlık beygırlen fışkılarını yirdik dēdi kaynatam. öle savaşmış unlā.

(15) ön bir sene askerlik yapmış gideken bō hafız dayımın işte şeyi vamiş órda. hafız dayım görmenlen çocukla önceden don mon va mıdı? ó on bir sene böyünce kaç yaşına gelmiş unu almış. söyledi hep. çok çilelē çekmişle. ***Fırını da anlatır mısın sen iyi bilirmişsin?*** katırla vamiş önce bölē katırlan liğenleşi vamiş, su felan verilemiş hayvanlara asılı.

(20) işte aç asker gidemiş. kaynatam açıkgözdü. hamır nerden buldusa maya ordan sonra köve gitmişle. sayalan altında fırını kadın yaktırmam demiş órda. bunna asker dinlē mi? bi tekme vemişlē açmışlē kapıyı órda şeyin altında yoğūrmuş pişirmiş.

yanında askeri va katıra yükletmiş unları. askere nerde yetişecek. toğrağın içinde olur mun olur. açlıktan yirsin. fırın gibi yapmış.

(25) selimiye kışlasına gitdik. nêrdêse ore varmışlâ, askeri ore şey yapmışlâ. gece dêyo nere ûycen dêyo. pıtır pıtır dêyo. bit yağı almış. eğerkin akkıllı olan insan âşamdan bulmuş bişeyi kaynadırmış. üssünü giyemiş ama aşama gene ôle. çok asker dēdi bittēn öldü dēdi. anladırdı çok anladırdı. osman dayımın şerif ablayı biliyon mu? örtmenmiş o bi gün gēdi. dede dedeē dedi.

(30) sena dedi, ordan aylık çıkarticem dedi. hêrkez alıyó sen bu ğuda savaşıydın. sen bene alayını, tabırını, nerde durdunu bene anlat ben yazıcam çizcem. istemem dedi. **istemedi mi aylık?** istemem ben dedi. bu karnabeli, yalova, kumköv, anafartalâ ôrdan hep geliledi. undan saban alılâdı. saban, boyunduruk, pineyit. ekmek pineyitle. u adamla geliledi boy boy undan alılâdı. bilisin sen?

(35) **Pineyit ne demek bilmiyorum?**

ekmek demek. serēdik içine ekmekleri fırına atâdık. on gözlü yapâdı, sekiz gözlü yapâdı. bûtün kövlüē geli alıdı. ben dedi elimin emenlen geçiniyom ordan dedi. bi kere top onun yânına yakın gemiş. tabi çukur yapmış gemiş toprak unu örtmüş. bi onu geçirmiş kaza ingiliz şeyinde. anladırdı nele nele. o yandan gelmiş memetçik.

(40) ayandan çizmesini çıkarı eskise onunkını alımış, giyemiş. parasını cebinde bişeyi vasa alımış. çok yapalâdı derdi. bi tane kaşık getirdi urdan bi tane çatal bi tanede setilbayırdan almış küçücük bi havan bakır havan (...) eceli gelen gidiyo. şaver ablamın bubası felan İngiliz harbinde yok olmuş. ne oldusa olmuş bilinmeyo. ninem rāmetli hep söyledi. şerifemne halamın bubası işte peynir yaptım dēdi.

(45) ninem abla abla deye seslenmiş. kaçmış bordan arıbornundan geçēken ablama oğreyem ordan da dönerim. ay ninem unu görünce peyniri yaptım hüsen sene helva yapayom geçēken al ye demiş. abla duramam demiş. yayan urdan kaçmış. buran kövüne gide gitmez vurulmuş. hep ağlâdı. yidirdemedim kardeşime bi kaşık helvayı dēdi. dönēken oğramamış una. geç mi kaldıdı nedir kim bili?

(50) biz nelē gördük. hatçe ablam, süleman, şaver ablam, güsüm ablam bi sürü çocuk va. kaynatam anafartadan bi teneke un yavut da neyse işte arkasına almış yayan bunları böle getiridi. şaver ablam dēdi: biz bu herefin hakkını ödeyemeyiz dēdi. bizi hiç aç bırakmadı. üve çöcu bû hediye ablamla borda şeyle mastafala komşudu orda. hüsen, mustafa, muhitdin hadi gelin cocum ekmek yicez dedi.

(55) bize küspe yidircen gene demi dedi. **Küspe ne demek?** susam. hayvanlara veril di. ben bilirim h sen dayı vadı ya. borda Ülviye yengenin bubasında bi kilo dariya bi gün çalışırdı. bak kızım bu bolluğu alla bin kere şükür bir kere değel. biz yoksuzl  gördük. ęaz yok, şey yok. köşeye dedem oturur koca bi ocak  atal   ıraları birbirin aydınlık  . yok gazyağı filen. vesika d ledi. nedir kim bili?

(60) gettiridi h k met ne verişe. bir  şalvar bir  i  takım. unları bili misin emne? k v odası vadı getiril di. orda hane başı   kadın vasa    şalvarlık veriledi. kireçli. ileş gibi kok . arpa kırk dı. kurudurdu  nu. el dermeninde  eke ekmek yap dı. unun ekm  ne  lur. hani  eşmel de b le y sun şeyl  olur ya b le. y sun Tuta kıyıları yemyeşil olur.  ağl   ocukla ordan sonracimen hanı biz bu yim  yimeyiz diye.

(65) napcen mecbursun yirsin. biz görmedik çok şükür dedem ek ledi. vak tleri iyidi. ama konum koşuda çok gördük. bütün gün unlara   rap g z di. bişe vesinle diye pontul yamadı. kaynatama bi yeşil vermişe una. bunu demişl  nere filen yere g t rcen.  aydan ge iceklemiş ordan.   da korkuyo deyo ordan u  na sen geç u  na sen geç. una işe bi çelme veriyo kaynatam unu su alıp gidiyo  nu.

(70) hiç d di keSmedisem d di şeyi vadı b le kuşağı v dı. d ne d ne d ne sar dı. bene bak b re her şeyi b re doldurudu. sigarasını,  akm nı, bağ bı anı, eğesini b re doldurudu. **Ne denirdi ona kuşak mıydı eskiden de adı teyze? (Fotoğraf gösteriyor) Gördüm evet bu kuşak anladım.** bak belinde işe bak. her şeyini doldurudu. bu şeylede bi u v dı. kocca memleket gelidi  na.

(75)  amdan teneke oy dı.  amdan teneke içine ekmek yoğurudu. yoktu b le ileğen felan miliğenken. bende yaşlılığını biliyom o zaman k rim bi_şe yapamayodu. ore incirin altına oturudu. bak dey m ya gözümün önüne g di. yoksuzluk şeyi parası k ve alışkındıl  k veye. aş hanım dedi bene. acık nohut kavur bakalım dedi. arpa kavuruduk unları karıştırdık. hale duruyo şeyi el_dermeni duruyo.

(80)  na kor  nu ordan unları se  dik. ununlan k ve i el di. h l  bende duruyo onu b le satılık ıl  geldine gösterdim. ordan sona bi bettaniye mi ne vedil  bilmem. koy unu dursun dedi r metli. bin kere allamıza bin kere çok şükür bi kere değil. ham_dolsun alla nankörlük gelmiyelim kızım. bu şeyi dünyada bulamayız, bu bol  bulamayız.  rak bi edik.

(85) kendi  r mızı, hacı dedemin, sizin  r kları en son biz bi  dik iniştenle. iyi konuşurl dı. bitirelim ordan sonra da ununkul nı da beş on kuruş para alalım diye. aylık yok u zaman yıllık yok masul  ıkarısan işe. o da s r, savır ne çıkacak beş teneke

on teneke bıydey anca elli teneke bıydey yapamazdık.  nu da anca i te küpüne, to na anca yim  tamam. nası ge iniy mu suz be  kuru suz ne bilem. bi e bilmeyodu ku.

(90) gelibol felen hiç bilmezdik. e  emiz vadi. (...) bene bak ba ı dönmesin diye herhalde. hep d nedi o yavrum tıkı tıkı. ta  vadi b le or dan susam aka dı. b le u b le d nedi. kazanı vadi. ore tanın ak dı. sonra unu alırla, çuvallara mı korl  nası yapaladı. gidedik bir avuç susam. sabri dayım durudu. gide bir avuç kavrulmuş susam kapadık urdan.  nce susam ya ı yirdik.  tır  tır b le atadı susamla.

(95) b le huni gibi bi e v dı.  rdan b le taşın içine akadı. beygir döndükçe döndükçe  rdan şeyi vadi. kazan korladı ore tahın ak dı. kocca kazan vadi.  nce gelen misefir  alırdı da önce. b le vesayetle yoktu. camilere dold r lamı  insanları yakalamış. ordan göre göre d di bu ruSy  d di. Şimdi hamile karları karnı bı aklala  ld r lemi . ufacık çocukları ordan sonracıma b le atal mı  süngüye tural mı .

(100) unları göre göre kaynatam bir hırS b r d  bizi bulasaz dedi di imizlen yicez ama dedi. bu ba  bı a ılan hiç kesmedisem yüz tene asker kesmi imdir dedi.  avur nerde kıstırdısa şey ettise orda. sakın çok şey yapmayın valla keserim d di. kork dı  ocukl . borda arıburnunda makinalı t fektemi   . b le yüksek bi e vardı ordan. atatürkün b le indiği merdimenlen in sin, yeri vardır. unun b le sol tarafına d  e.

(105) orda b le makinalı tüfek denize karşı a asıda çukur orda makinalı t fektemi . barit  eyinden bu gözkapakları yukarı kıvrılmı tı, bununkısı a  . kırmızı kırmızı barit  eyinden a am oldu mu   e_hanım d di zeytinyağı.   zamanla doktor moktor şey. una b le süpürgenin  eyine pamık yapadım, ya ıda sokadım. zeytinyağını ilaç gibi bi damla birine bi damla birine. acık yumu ayo u zaman d di.

(110) borda yatıyodu acuk havalı so udu içeri dedik. ordan götürelim. istemem de istemem ille borasını. neyse g yn n  yaptık. biz unun yatırdık u pencerenin önünde divan va. uraya yatırdık. ee hat e ablam gurbetli, sevgili ablam g mez, g rs m ablam va ordan sonracimek. ikindin okunuyo i te bekleyoz, bakıyoz yüzüne. hiç unutmam bu dili b le içinde şöyle hafif bi kıvrıldı.

(115) yumuverdi gözünü h di. dilini içinde şöyle bi döndürdü ikindin okunukan teslim oldu. insalamız deyom ondan sonracime anladırdı biliyon mu? romanyalı mı  nemi  onl . m cır mı  i te.  avur basmı  urasını kuri  kuri  demiş.  nce b le evlen tavanları çubuktan mı  b le. sıvalı mı . ondan sonrcime kızları  re tavanlara saklal mı . gelirmiş askerle “kuri  kuri ” kız ararl mı .

(120) **“Kuriş” kız mı demekmiş Aişe teyze?** kız demekmiş. tır tır titredik dēledi. **Sen nasıl gelin oldun anlatır mısın birazda onları?** şimdi beni bak askere gitmeden nişanlandık. küçüküm ordan sonracimen istemem de istemem. ayrıldık. askere gitti, koreye gitTi benim adam işte. koreden gēdi. borda pekmez şeyleri, ocakları vādı. borda pekmez yapālādı. altına odun atālā. tavalā vādı.

(125) bütün köv getirile, pekmez yapalā borda. **Pekmeze ıravak dendiğini duydum anneannemden sende yapar mıydın?** hee ıravak üzümünden yapalā. ıravak yapādında ō pekmezi acık biraz daħa kaynadırdın, koyulaşır. una ıravak delēdi. ayva attırmazdı dede tavalara yapışırđı. aşe yengen görmeden dede atādı. dayı ibramnan orda ovada bağları vādı. söylenirdi gene mi dedi yaptın gahpe āşe ablaya.

(130) korkalādı bi çocuklā gelemezdi. bi sürrü çocuk toplanır susarla ama deden nerē sokulcen. şerif yengemlen eve gedik. orada köv fırını vā ya. şimdi unu masus yollamışlā baca yapmā. şerif yengem gedi. aşe anım dedi. senin eski nişanlı seni yine isteyolā dedi. ne bilem filan dedim. eh hadi gelsinlē dedim. bak kısmet işte. düvünümüz oldu. beygire bindirdile beni araba filan yok.

(135) kırmızı duvā örttüle yüzüme hiç unutmam şöre asmanın altına. bi de pazarlıdan. turgut gibi şey anadoldan gelimiş hep bore. cüce el öpmē. gelin geldi mi adamları toplalādı. para iğneledi adamlar da ne adetē vādı. bak gene cuma sabahı toplanır, köv toplanırdı gene düğün yapağık borda. hısımindan gelenleri semer korlādı arkasına hani eşek semeri.

(140) **Gıysileri anlatsana biraz bindallıları, üç etekleri. üç etek mi giyerlerdi?** üç etekli. bi āşam bal_kaymak giyēdik bi āşam üç etekli giyedik bi āşam da bindallı giyedik. gelini kırkma ayırıla borlāna. sabir abla pek düzedi. cezvenin sapını kızdırırlādı böyle saçımızı бүkelēdi böyle kırkma yapaladı. unun aza aza ayırırdı. u saç borladan cezvenin sapını kızdırırdı, acık bastırırdı. gelini öle süslelēdi.

(145) yanaklāmızı, çenemizi, alnımızı zāmk vadı böyle. kutuya kordundu acık ısıtırdı unu encik encik kordun orlara pulları yapıştırlādı. herkez yapamazdı unu. geçen gün bordan ore çekyatları şey etçez. ordan bi torba çıktı. içinde ne pul mu istesin, renklisini mi istesin va. bi de gene lōsalara yapaladı. onlardan bi torba doldurdum. **Yüze pul işleme Sünnet düğününde de mi öyle (yüze pul işleme) yapılır?**

(150) sünnettede yapılır. hiç şeylere getimedim mi kızı? telli urbalara falan getimedim mi? saç takınırlar bure. şimdi bizim bu gelinin ikki saçları böyle. beiyenin iki takım. bore denin saç. grep bağlala başına, saç takınırlā. gelin düğünü ise dürü yapılır ağdetle

ağdetle. **Anlatır mısın düğünlerde geline dürü nasıl takılır?** her düğün oldine bi kat uruba çamaşırını, yelēni, çemberni, tūlbendini, mendiline varınca deni kaynana

(155) götürü geline. düğün oynarkan yengelē örte kimin düğünü olusa. nişanlısan her düğünde atıcen geline. düğün yapınca deni. filanca filan atmış, fişman fişman atmış. şimdi nişanlı kızla düvün oldu çarşamba günü gündüzün düğün yapadık. önceden toplanırla böle büyükçe bi yere. gelinin vasā bi sini çerez üsütüne bi grep örtēsın, bi tane başına çiçek takāsın toukun.

(160) isteyen vakti olan bi de altın takā çiçēne. vakti olan yapadı belimize kemer. hakının düğünde nası alla_rāmet eylesin şeyin kocası kapıları söktüdü. ferhundenin kocası. yapmayın bire oğlum dedisez de anladamadık. **Kuru âdeti ne demek?** odun getirile erkekle. erkekle ne isterse verisin. rakı mı vercen oğlak mı vercen. boy boy gelilē. davulla çalır oynarlā. orda bizim sayalamız va. bordada bizim tel yoktu.

(165) çıtadan yaptırdımdı toūk girmesin diye. hep gençle almışla motoru geldile üveniği sürüyolā, günebakan ektile üveniğe. en sonunda geldilē çıtaları sökecekle. yıkıceklē ordan nolur dedim, vahite yalvardım. gidin orda sayalā vā ya unları sökün dedim. bak bulaşık yıkıyoz köpekle felen girē dedim. ay dedi gelibolulā vādı hiç böle bi_şe görmedik kadının evini sürdülē dedilē.

-2-

Derleme Yeri: Pazarlı Köyü

Kaynak Kişi: Fikriye teyze

Doğum Yeri ve Yaşı: Pazarlı Köyü/ 78

Eğitim Durumu: Okur yazar değil

Konusu: Düğün adetleri, günlük yaşam

Fikriye yenge de anlatmak istiyor müsaade edersen onu da dinleyeyim.

oturtma yapādık adamlara kadınlan urbalānı giydiridik. biri dede olūrdu. gelin yapaladı işte. hep acık büle yavaş erkekle olmaz mı aptal erkekle. şeyleri koşturulā pazarlılı azime ablanın oğlanları gelinlē önlarla kaçalādı. kimi erkek olu kimi gelin oyun yapakan ādi kızları kaçırılā. sokaklara girēle o yana.

(5) dede de arkasından sopalan gide ordan. düğünde eğlence yapala. süned düğününde. sünedde. çocuklan böle dōşek yaparız. dōşekde yatırıla. önünde

geceleyin dūğün bite ó āşam son āşamı oturtma derlē ona işte. oğlanları kız yaparız giydiririz. bilgin bizim hakkının dūğünde bizim tellileri gimişdi. **Günlük kıyafetleriniz nasıldı?** bişi alınmayo hala be yama yama dolduruduk.

(10) yama üstüne yama yapadık. çarşı bilmeyóduk ku. ben azcık yetiştimdi de salı pazarı açılmış. anam babam gidēdi arada. babam gedi bi gün. yaa dedi ne güze şeyle gelmiş pazar açılmış olcemiş derdi. adı bile pazarı bile bilmeyodu onlada. karlara südyen çıktı sona. babam da yāne çeviriyo u işte küspe dēdimiz vā ya. **Yane ne demek ben hiç bilmiyorum ilk defa duydum adını?**

(15) şimdi zeytinyağı va ya u zaman susam yağı çıkarıyo. taşdan büle koca taş beygiri koşadı. dönedi u orda eritirdi unu yağını çıkarı büle bi yere akādı. büle taşları vadı yānenin bende. pazara gitmiş babam bi de bakıyo südyenlē büle gözlük. geldi eve dedi ki: koca karı beygirin gözlēne çok güze şeyle çıkamışlā haftaya alcem dedi. meğer südyenmiş. beygir dōneken gözlēni kapaladı.

(20) neden öle yapıyoladı bilmeyom. u da onları görmüş zavallım südyen mi va eski karlada unlardan alemde beygire takem demiş. (...) süzülürdü o oyma taştan havız vadı. susam, susam yağı oludu. beygir döndükçe yağı çeviridi. ama fırında ilk önce büle kavırılardı. önce ó susamı yığaladı. kocca fırın vadı. gel_beri dēdik. büle büle gel_beri. tahtalı büle. amıcam ónu bi ara yakālardı.

(25) ó kızgın fırına attımın onu hiç durmadan karıştırdın. çıtır çıtır u büle güze kıvama geldimen unla büle çıkarıdı. sonra unu heral yānenin taşına döküyoladı. hee ħuni gibi bişe vadı. eski şēle hep el gücüyle hep el gücüyle. yāneye gelen gelene. anamla hiç durmadan tanın ezele. zeytin, peynir, turşu... dedem ille ekmek yidircek. öle her gün yemek yokduku o zamanla. vesayetle yoktu.

(30) āşam oldusa kalırlā. yemek yapıyoladı. gündüzün hemen ezeledi böle her şey yidiriledi. dedemin gözleri böle kırmızı kırmızıdı ayçe. bu dereden dēdi sel gibi kanın aktını biliyom dēdi. gözükmüş ona bizim ermişlēmiz. u kadan korkmuşla ki kendiliklēnden kaçmışlā. atatürk'ü sanırlāmış. belki öle gözüktülē unlā. bizim ermişlēmiz olmasa belki. kıbrıs'ı da ermişle kürtarmış.

(35) u da bizim vatanımız için oğraşmış çok tamam ermeni kesmiş ama ermeniler de bizim çolūmuza çocūmuza tecavizla nele yapmamışla. şimdi ingiliz bi şamandıra denize koymuş. asker çıkarcemiş bayıra. nası şey yaptıysa bizimkilenden biri işkillenmiş unu. allatan işte artık. alıyo ó şamandırayı ordan denizin u tam conkbayırının ağzına getiriyo kōyo.

(40) o conkbayırıda dedim ne insan ne insan çıkabilir ne bi_şeye çıkabilir. asker çıkıyo bi sefe tam u dereye. nerē çıkıcek bizimki urdan indiriyo indiryo ama. sonra dedi dedem bi sabah allahtan saat on sıraları böle yemek kavaltı yapıylamış orda. kendi kendine ó İngiliz almış askerini ordan çekilmiş. ona bizim erenler evliyala görünmüş. türkiye demiş koca koca gözlüle ona.

(45) ona işte cenabı allahtan ne oldusa olmuş u sabah. gemisí memsini almış, çekilmiş u gitmiş. atatürkün böle böle gözleri vā dēlemiş. korkuyolamış bizden. söylep durulāmiş hāla. yediğimiz önümüzde yemediğimiz arkamızda şimdi. u zamanlā öyle mi. bunlānı göre göre böyüdük.

-3-

Derleme Yeri: Cevizli Köyü

Kaynak Kişi: Kudret teyze

Doğum Yeri ve Yaşı: Cevizli Köyü/ 80

Eğitim Durumu: Okur yazar

Konusu: Hatıra, günlük yaşam

Kudret teyze sen anneannemin sağdıciymışsın nasıldı o günler anlatır mısın?

anlatem bak. hay marı yēnge napicez dedi İmran. sevgili tēyzem gitmiş napicez insanlā geldi, dedi. du bakım bunun ağızı dili yok ya imran dedim. pişiririz marı. koyduk kazanı ondan sonracime yaptık bi kazan pilav. u da bi güze olmuş.

(5) öndan sona benim adım pilavci çıktı. kim mevlit yapāsa gelir. ben hiç kimsen ne para alırım ne bi şe. sevap deye işte. kocca köyün pilavını şeyle de mevlitlede hacı mevlitlede ben yaptım. hani ó kemallen evde bi gün bak anlatem sene. hava sovak pilavları pişirdim. örtTüm bastırdım. āşam mevlit okunce vercez pilavları. bi de kazanın āzını açtım. fırt kedi fırlāverdi içinden.

(10) Kalabık unlan evde şey tekkesi gibi. ay marı nāpalım bi aralık bulmuş, kedi girmiş. bez vā bez vā. gazetenin üstünde bez vā ama sādıçlan öle güldük güldük. bi günde saime ablanlan şeyinde pişiriyoz. unu işte kalabalık. kazanın birinin tuzunu atmamışız. bi de baktık tuzu yok. ince tuz hemen sepeledik üstüne. bi karıştırısın ondan sonracime hiç belli olmadı. ama öle şeylede oluyo.

(15) bi sene sōna şāfkı üç dört kiři almış geliyola, aşādayım bende. sene dedi misafir getiriyom. bildin mi dedi. bildim nāzım sen misin dedim. yaşa be tēze dedi. evlenmiş u çōcuk. evlemiş kaynası, kaynatası, hanımı, çocuğu baya gelmişle. pazarlıya ūçlere gitmişlē. ne aramışla orda? biz dedile pazarlıya gıtdik. bizi borda mezarlığı gezdiri misin dedile bene.

(20) unlada kaynatası falan bore iş yeri açmışle. işte deyom sene insanla fındıklıya ali enişteme gelirlēdi. çocuklan şeyleri çıkādı. fındık dalının kabūnu böyle söyadı. kapatmazdı uçlānı unun arasından u çocūu geçiridi düzelidi. olur mu du bilmeyomkun. unun ben hiç unutmam hasan dayının una hep dua ederim. köstebek bi kere çıktı. çok büyük patladı u. patlayınca u hasar gördü. alla_ramet eylesin pençereden girdi.

-4-

Derleme Yeri: Ilgardere Köyü
Kaynak Kişi: Kıymet teyze
Doğum Yeri ve Yaşı: Ilgardere Köyü/ 87
Eğitim Durumu: Okur yazar
Konusu: Hatıra, şıfalı otlar

Evin köyün girişinde ya gelen gidenin çok olurmuş senin teyzem öyle mi?

bi kız, bi oğlan ellende fotoraf. fırının fotorafını çekiyolā. bende çıktım. ha geldin hoş beş felān. teyze dedile bene. eskiden kalma böyle otlādan hiç_bişe biliyon mu dedile. valla oğlum biliyoz ama şimdi āşam oldu nerden şey yapmalı size dedim. bu cuk cuk otları vādır. unladan selattinin başında köstebek çıktı unun başında.

(10) böyle borası bu ğadana kel kaldıdı Çōcūn. hasan dayı dedin. ben ağlayom hep. dede arāmetli bene ağlama be kızım kızım, bulunur bi çare dedi. hasan dayı demiş ki una bu otu böyle ezip ezip aklınıza geldice u Çōcūn başına sürün. u bene söyledi. durumuyum bir hafta bir afta sonra başladı kılla çıkmā. işte oğlum bu ot dedim buna ey dedim. bam otu vādır ya. onu da böyle dişe yapasın böyle.

(15) āzından kurt dōkülür dedim. bunlā dedim dāā vā otla vāda nerde bulalım felan. sakın dedim una ellende şeyleri vā böyle dedim. şeye felen çekmeyin benē dedim. tamam dedile. çōk bi vakit geçti bi de baktım bizim pazarlıya bi dergi ğemiş. çocuklā

demoşle: ayy bu halam demoşle. getidile bene bi de bakdım. öndan_sona bu söledim şeyleri felen hepsini daā çok bi_şeylē.

(20) fatmānın olan bulmuş ordan kāveye gemiş. öylelikle habarımız oldu. annananlan biz çok ahbaptık. deden but almış alla_rāmet eylesin. kazanlan pişiridik çıkādık unları. pilav pişiridik. tekirdağından da erol erol gemiş. yardım ediyo u da böle işte. dolu dolu ama yardım eden dolu. ātık tam u şeyde de bi çekimcilē gēdi. unla da ondan_sona yanlış gelmile zāten.

(25) tayfının düğüne gelceklēmiş. yanlışlıklan bore gelmişle. şimdi dedim ben size gösterivecem oğlum ama dedim bak dovul sesine gidin. yollā mı? şükrü gördü unları ordan sapıttı unları. erolu hiç unutmam. böle servisleri ömrümde görmedim. ēn sonunda artık tabaklara bi avıç pilav bi tene but üstüne sinilere diziyoz. órdan taşıyolā. alla_rāmet eylesin sabā ezanı okunuyo anacınlan kızarttık patatis.

(30) baāçede ununlan kızarttık. çok kalabalık olurdu. rahmetli hafız dayım penÇereden bakıyomuş. bizim bu pısırik oğlan nerden bu kada ehpaş edinmiş demoş şaziye yengeme. geldile düğün bittimen nerden bu gada ehpaş edinmiş bilmem ki kızım demoş. bene bak ne günlerdi. geçmesedi keşke bu kadan hızlı. sabā_ğası rüyalā görem hep. kārım ablamı, anamın, bubamın ep rüyalāmda.

(35) **Günlük giyimleriniz nasıldı İmran teyze?** valla böle beya. altımıza şalvālık kumaş alısın bi boy. kestirisin köyün kızları bi örnek oluş bazen. raāt şeylē giyeriz. çalışıyoz tarlada bazısı evde. bazen çamaşır yıkasın. ferfeştelēmiz oluş. **Ferfeşte mi ferfeşti mi ilk defa duyuyorum ne demek?** ferfeşti diyen de vā. beyaz üs işte yazın giyēsın beyazı. ince böle āşam gezmē giderken giysilēmizin üsdümüze giyeriz.

(40) Kışın dāa kalınını giyeriz. dokuma gumaştan oluş o. sarı, kirem renk kışlık ferfeşte deyolā ona. teliklēmiz deriz adını. hava soğudu mu kışlık çıkarısın. düğünlede özenir kızlā felan. anlatmıştırla sene. ouu bindallılā, tellilē, kadurbalā.

Derleme Yeri: Ilgardere Köyü
Kaynak Kişi: Fatma teyze
Doğum Yeri ve Yaşı: Ilgardere Köyü/ 79
Eğitim Durumu: Okur yazar
Konusu: Hamam yeri

Senin evin çok güzel bahçesi teyze manzaralı canın sıkılmaz burada senin değil mi?

bunla kim böyle. hıı tamam kocadere de tamir yapıyoz dedile. bitene bore gelcez bunu tamir yapcëklemiř. valla bi sene felen oluyo. bi_dāa gelen giden olmadı. **Burası hamam mıymış?** borası hamamdı. ben bore yeni gelin geldim zaman köydeken pazarlıdakan müzeyen yengemin felan saçları uzundu.

(5) gelirdik bore yıganmā. sona bore bu evlere geldim ben borası sabā_den açıktı êrkeklerle. ikindiden sona êrkekleredi. gündüzün kadınlā. sabā ezanından dene türkū bağırtı borası gırla gide kalabalıktı köy. ama şimdi kimse yok ku. bene bak bi_ře aldırmā bi çocuk yok. (...) direk dikeledi orta yere. ó bi de uzun delelēdi unu. takālādı řeye, uçları uzun řeye. uçlañada bi kazık yapalādı. unlara binedik.

(10) ordan biride çeviridi. çıkrınba delēdi. borda vadı. ó göler öğretmen titizdi. okul kapandı mı kapandı تنها ya borası bore oynamaya gelilēdi çocukla. çıkrınba delēdi koşarkan bağırgan. āaçtan olma yani. böyle parklāda var ya şimdi. ātmıř sene oldu ben bore geleli. ğız kardeşim de bordedir. ***Neler yaparsınız özel yemekleriniz var mı? şimdi, eskiden yaptığınız?***

(15) yaparız tabi. evimizde yenmeyen bi_ři yokudur. fetmeli teyzem, nenem, ananen hepsimiz yaparız. samsı yapādık datlı isteğence canları. misafirlē, orakçılā, değışiğe gidenlere yapādık. yumurta va içinde. yağıını tuzunu koyarız. su koyarız içine. hamur olū. yatācın üsütüne oklāla açāsın. uzun uzun kesēsın bi el basımı. mantı kadar ince olmaycek. yufkanın üs_başına ucuna döğülmüş ceviz vāsa padem koyasın.

(20) muska gıbin katlāsın. hamurun ucu açılmāsın diye sula acık yapıştırsın. kaynar olcek yağ iyice. kızdısa atarız içine. pişenleri aldın ya yanda şekerli şerbete atāsın. delikli kepçelēle alıverisin. güzē olur. kıtı kıtı olur. geçenlēde istedi de canım yaptım.

içecek Őeyl  yapılırdı, pekmezli Şerbet, hoşaf, ayran bilenen Őeyl . yapa yapa elin aliŐ . hamuru açtıkça a sın.

(25) Şehir gibi olduk genl  biliyo artık her Şeyi. maŐıngal  ol  eskiden ekm ni kızırtısın, yem ni yap sın. b le fırınl  yok an unda yap dık. pekal mız v di hee her evin ol du. **Peka ne demek teyze?** b le kenarları t ladan çamur karıŐımı  ca işte. yimek pişirme yeri deriz. evin dışından ol  bazısı alt katta odal  olur. geniŐse eerim aŐ ada. hani hamam dedik yah. bi de maşatlık ol n. anletem.

(30) k vlede eskiden su yok ku. nerde bulcen. Çamaşır yıkm  lazım. köy meydanıda g din ya hani. eŐmel miz v di. ak  urda su billur gibi. Şimdi su mu galmadı kızım. d vamlı ak  o su işte urda yık dık amaŐırımızı. bi gün ususi gid dik una. ÇeŐmenin arkasında odal  olur. sıra sıra ocakla. o gün bi tek çamaşır yıkadı. sona kendimizi yıkadık eğlence bize. una maşatlık deriz.

-6-

Derleme Yeri: Güneyli Köyü

Kaynak Kişi: GülŐen teyze

Doğum Yeri ve Yaşı: Güneyli Köyü/ 75

Eğitim Durumu: Okur yazar

Konusu: geçim kaynakları, evlilik

Geçmiş olsun teyze neyin var? iyi misin?

gittim koca evin aynasına uuu benim but gitmiş. undan b le oturuyom, oturamayom. saliyeledeyim. Salı günü işte en önce sebaya gitdim. ordan dedim ablana gidem haşı olamecez ya ordan pazara ineriz bubanlan berabe usul usul gideriz. salihe  napiyonuz dedim. napem anne ekmek yiyoz sizde gelin yiyin dedi.

(5) uzatmeyem. bubamız aldı başını çıktı gitti. saliye dedi ki anne hemen iki   bardak unl  yimiŐle oğlanda oğlene geliyo. sen hadi bunları kaldır da dedi ben hemen  s t m  ıkarem hemen çıkalım dedi. unları   kaldırdı. bende hemen sofrayı

topladım şu balkonun kapısını kapayem dedim. balkonun kapısını bir çekdim böyle annannenin kapısı gibi kulp çıkıvedi güp evin içine (düştü).

(10) bığırdım ben bu sefe. kimi güle kimisi ağlā. saliye geldi karşımda gülüyo. bubası bu sefer noldı noldı dedi. hemen dedim işaretlen su cemal abine. su getidi bene boynumun üstüne mi düştü naptım. u şeylen gene pazara indim. sıcaklı anlamadım heral. ordan geldim bore bi_acı bi_acı valla hāla daħa oturamayom. bu kada burası çürümüş. sen sor hadi bene sorular sorcāmışın.

(15) **Nasıl geçinirdiniz? Öküzleriniz mi vardı sizin? Öyle duydum.** at yoktu bizde beygırlē annemlendi. borda öküzlē vadı, koyunlē vadı. keçi bakādık. oğlak gibi bişele işte. evde bilemeyom valla nası yapmışım. sanki ben yanmamışım. düşünüyóm bölē nası yapmışım nası etmişim. **Evlendikten sonra mı çalışıyordun öncede çalışıyor muydun?**

(20) bubamın evde de çalışıyoduk ama bu gudan bordaki ağır iş gada yokdu bubamın evde. çapa falan öle işte pāmuk ekedik, susam ekedik. konum komşıye gidēdik. ordan sonra yövmiyenen. bora gelince iş fazlalaştı. **Burda hayvanlar mı vardı çok?** tarla vādı, hayvanlē vādı, bāçecilik yaptık çok. off nasıl, nasıl... ikisine nasıl yetişiyordun diyom **Hem hayvanlara hem tarlaya nasıl bakıyordun?**

(25) hayvanlara kaynım bakıyodu. nazım ābem bizde çişçilik yok. ama gelince gene ordan sona bize düştü. inek saç, inek bak unları besle. geliyedi hemen o bağlayodu dedin gibi alıyodu yiyodu ekmeni üstünü gidiyodu kāveye. biz cemalnen uğraşıyoduk. **Sen bu evlere mi gelin geldin?** ben valla yirmi yaşındadım. işte yetmiş dört yaşındayım ālli_dört sene oldu geleli. senelē geçiyō demi.

(30) aynı evde kaynım denizde bouldudu. bi evin bi oğlu sözde keşkem on tane oleydide ón eve gideydim. kaynatam bāladı cemallen biz yolādık. öle yaparız. beş tāne, altı tāne bi yere bölē dikesin unları. kuruduna bu sefe alısın gidesin. ama sen temiz istiyósan ayrı bi bez yayıyodum. bu sefer temiz bezi hiç daa toprak almadan unda hemen patakloyodum. ordā eni konu pataklāyodum temizleyōdum.

(35) esas susam bizimkilē ama yok şimdik. susam helvası nası güze olur. **Susam helvası nasıl yapılır? Bende ilk defa duyuyorum.** valla şimdik ó bi bardak sán istiyosan bi bardak şeker bi_bardak susam unu kavuruyo bi güzel. kavurduktan sona şeker eriyo ya susamda böyle sapsarı oluyo artık. ağda gibi olcē zamanlē. sini var böyle ne gadan sini vasa o siniye göttürü döküyo. hemen kesiyo onu sonra çıkaramāsın.

(40) ordan taş gibi oluyo. hee susam helvası. tenzile pek yapā. tıkr tıkr yirsin onu. māfişte çok yabarız bilirsın. hemen un biraz şeke biraz tuz karbonat da yoğurusun. sōna bōle yastacın üstünde açāsın ónu. sona kızgın yağda atasın unu. kimisi tarçın sepele ama bilmem_öle kimisi şeker yapa onu bilirim. bizim boranın şeyidir. bi gün yapalım sebi bu kıza yesin ben sana bi gün gelirsın yaparım ben.

(45) katık peyniri yaparız. büyük ninem küplere yapadı unu. basadı küpün içine toparağa gömedi. aman çıkarısın nası güzel olur o nası. gelene giden çıkarıdık. mevsimlik işçilere öğle yemē lazım çalışanlara. buz buz gibi olū.

-7-

Derleme Yeri: Güneyli Köyü
Kaynak Kişi: Nurdan Hanım teyze
Doğum Yeri ve Yaşı: Yalova Köyü / 69
Eğitim Durumu: Okur yazar değil
Konusu: Gelenek - görenek

yıldırımları duya u, o da çok anladırdı. düğünlere gidēdik. sandıkların üstüne yığalādı. böyle dümdüz olurdu. kaç kere indittiridi bene. ó yorgan ora konmacēdi. alta koncekti bane. olmadı Kız gene Koy. bakā şimdi gene u yastık en üste koncēdi. ólmadı indir. kaç kere inditdiri binditTiridi bane.

(5) sizin gülay geldidi erole nişanlı touk felan yapıdıkdi. kalabalık oldudu. yer yatāğ yapmışık hērhalde. musakövlüler kakmış hanı geldilē ya bi_kaç_gişi halanlā felan vādıla. sabalēin bunlala kakmış geziniyolamış. u da sabālein erkenden gēdi bize tēzen işte. unnan yórgannan üstüne felan basmışla geçmişle biz görmedik. unlara bi düzgün çıkışmış. yorganın üssüne basılmaz deye.

(10) unlada gezmişle acık bi o yana bu yana dayamalā bozmuşla. yorganın bassin istemez biliyon ya ōledi. yorganına felan basmācen hiç. eski insanla ōledi. basmazdık öle bişe yapmazıdık. bi temizlik yapā bakakalısın. çok tertiplidi. organlāmız senede kaç kerem yıkanī. ah gızım ah bu ellē çok çalıştı. misafir eksik olmazu_ku. ó zamanla böyle arabanan yok_ku. gelen kalī gece. bi gecede yatsa yıkancek unla. napcen

(15) mecbir yıkacen. şimdile çok kolalıklā va. at makınaya yıkasın. sermekte ne va. üşeniyo la bide. astarlanı ykasın. pamuklanı havalandırısın. ütü yokdu ama onla sonadan gedi köyümüze.

-8-

Derleme Yeri: Burhanlı Köyü

Kaynak Kişi: Ayfer teyze

Doğum Yeri ve Yaşı: Burhanlı/ 66

Eğitim Durumu: İlkokul mezunu

Konusu: Evlenme geleneği

Soruyorum o zaman. Düğünlere yemekler nasıl hazırlanır? sünnet düğünü olsun, evlenme düğünü olsun neler yapardınız?

önceki düğünle şimdi olmuyo ki evelden Çarşamba günü düğün başladi. şimdi oğlan tarafı da köğün içindense oğlan tarafı yengelē toplanır. kız tarafına gidē. gelinin başını yakālā, yüzüne ağda yapāladi. gelin banyo yapadi. saçlarını örelēdi, süsledi. kırkma yapāladi. ***Kırkma ne demek?***

(5) saçlāmızı çıkarılā kalemle sarālā sarāla toka takāla. gelin oluṛkan illa bunlā olması lazımdı. işte o āşam düğünde bütün köyün gençleri, kızlā, gelinle bal_kaymak giyēle. etesi āşam ipekli ūrba giyēle. herkes aynı olun gine. cuma günü doullā gelir. doul gezelēdi aşam_üzeri sādıca, artliē çörek götürülē. geline ikinci āşamı, üçüncü āşamı bindallı giydirilēdi. cumartesi günü gündüz düğünü yabılırdı.

(10) aşam_üzeri kuru arabaları gelirdi. misafirlere yemek yidirilerdi. ***Kuru arabası dediğın nasıl bir şey?*** odun. delikanlılā odun arabasının önünde oynālā, içki içēlē. düğün evine kuru götürülēdi. akşāmına yine meşela olū mum tutāla böle. ėnce doul gezeledi. gelin şarkı söylē. başka yere gidiyosa gelin: “kapıldım gidiyom bahtımın rüzgarına.” diye u şarkıyı söylē. ben söyledim tee gitdim manisalara.

(15) hoş_gördü olū. gelini otutturulā böle sandalyeye yanına sādıç oturu işte yengede arkada. herkes hediyesini veri. mesela “ayşe ablandan bi baş_örtü hoşgördü” diye bağırı. eskiden altın, para yokdu. tabbak, tencere, basma, tasma öle

şeylêdi. sonra gece çerezi gezele, pazar gününde gelini alma geliridi oğlan tarafı. önce tıraş olurdu. artlik sinileri gelirdi. kövün içindense damat ee artliyide oluyo tabi.

(20) artlik sinileri gidêdi. böreklê, çöreklê, pastalâ, keklê ne istesen on_beş yirmi tepsi. **Kaç tane ahretliği olur damadın?** bi_tene olurdu. doul gezekende artlik lüküs taşırdı. çok güzel olurdu ünceden düğünlê. valla şimdi ne bi âşam yatıyosun kalkıyosun düğün dağılıyo. ben manisa salihliye gitdim. eşim geliboludandı. onla inşatçıdı. beni de ore götürdüle. üç sene kaldım sonra geldik kendi kövümüze.

(25) losalîda gençle anlatsın hadi anlatın bakem. işte biz böle bi_kaç kişi burdayız. benimde hediyelik sergim va, işte onun_çin oturuyoz burlâda. aa yavrum önceden çok oluyodu nasıl turla, nası turla... otobüsten geçilmiyodu burlâ. iki sennedir yok. şimdi yazlıkçılâ geliyor. onun_çin açıyoz. **Marı sözünün çok duyuyorum, çok kullanıyorsunuz. ne demek marı?**

(30) haa mârı. bilmiyom valla ilgarderede de konuşurlâ onu. hani kanka deyola ya şimdi u demek. sölêsin sana. marı kalksana ordan ben oturom dersin böyle. arkadaş gibi bağırısın arkasından. erkeklê mariyı kullanmazla. kahvelêde falan nası konuşurla bilmeyoz. benim eşim esas evreşe yörüce kövünden. ama üç yaşından gelibolâ gelmişle. gelibollu olmuşla artık.

-9-

Derleme Yeri: Burhanlı Köyü

Kaynak Kişi: Aysel abla

Doğum Yeri ve Yaşı: Burhanlı/ 51

Eğitim Durumu: İlkokul mezunu

Konusu: Yemekler, evlenme geleneği

Senin adın neydi abla? Kaç yaşındasın?

benim aysel. âlli yaşındayım. bu köyde büyüdüm. bu köye gelin geldim yine. biz burda okuduk. okulmuz şurası zaten ama yıkıldı. taşımancılık vâ şimdi. çok zor oldu. benim çocukla geliboluda okudulâ. **Buranın geçim kaynakları nasıldır?** çiftçilik yaparız. buydey, ayçiçê dikilo. bizim domates falan yok köyümüzde.

(5) su olmadı için dikilemeyó. e balıkçılık vâ işte balığa gidiliyo kışın. bayâ bi kayıkta va bi_kaç kişide bayâ erkekle gidiyolâ. başka bi geçim kaynâ yok. ama hep

gençlē gene de kızım gitti. dışarlāda hep gençlē. iş buldulā gittilē. çifçilikte kalmadı bi_şe. er_şey pahalı. geçim kaynā yok. un, buydey, ayçiçē... sigortasız bi iş olmayo. mecburen gendini bi yere atman lazım.

(10) **İlkokuldan sonra okumadın mı?** u zamanlā yollamadıla. bende istemedimdi okumak. geri kafalılık ilersini görmemişlē. illen bi_şe olurduk. demek bölemiş şansımıza işte. evime bakıyom. çolūma çocūma baktım. yemēmi yaptım olsun. **Buralara özel yemek neler yaparsınız?** düğünlerde önceden hısım akrāba toplanırdı. yemekleri unlā yapalādı. şimdi aşçılara veriliyo. hazır yemek geliyo.

(15) ama önceden bi_gün önce ekmek olurdu. ertesi gün böreklē olurdu. ne böreği olcēse yaz şimdi patlıcan böreğ olurdu. kış olsa ispanaktır, pırasadır ölē şeyle olurdu. bi_gün simit lokumları yapādik bilirsın heralde. **Bilirim ama tadını pek sevmem kokusunu.** hee nohuttan o koku. dolma işte. fasilyesi olurdu, biber dolmaları olurdu. şimdi bayramlarda da öle. çoluk çocuk toplanırız, mantımızı yaparız.

(20) **Göceli mantıyı diyorsun değil mi?** hee göceli yaparız mantımızı. ılgarderelilerle bir yaparız biz mantımızı. kumköyde bili. toplanırız yeriz işte. şimdiki düğünlēn hiç dadı tuzu yok be kızım. bak şimdi düğün olcek diyelim ha böyle. çalgı yok, Çengi yok. bi parça geliyōla, süslüyōla akşamüstü büyük kına gecesi. ertesi günde gelini aliveriyōla bitiyō.

(25) benim düğünümde bi yağmur bi yağmur. geçen akşam asan üseyin diyo ben çizmelelen dāmat oldum diyo recep abiye. kış kasımda yaptık dışarda şakır şakır yağmur yağıyo. **Lohusa adetleri nasıl sizin?** üç gece düğün yapalā. gene aynı böle ama çaldı Çengi olmaz. elde çalalādı kadınlā toplanırdı. aynı sünet yatā gibi telli yatağ. bi āşam oynanır. getirilen böle altındı bilmem nedir yokdu önceden.

(30) bebek düzenleridir, şalvardır, urbadır şey gibi genelē iplere. gençlerde hep oynalā yatağı eski tellilē süsleledi. bak olsa fotorafılā gösterelim. hepimiz öle olduk. benimkide ėle oldu işte. üç akşam yaptık. ertesi akşam da mevlit yaptık, bitirdik. ne oyun hemi_de ne oyun. bu köyleden tadıklar gelmişmişle hep. bolluk vādı eskiden. gicesi gündüzü misafir hiç bitmazdı.

(35) düvün, mevlit, sünet, lōsası gelenimiz gidenimiz. gidēkene bilem misafirin yanına yolluk yapādik. eskiden öküz arabasınan gidēledi insanlā. ne koycen yanlarına yapıverisin akıtma, bi çekme lokum ya da sabā erken kalkırsan ekmek atāsın fırına. **Çekme lokum tarifini verebilir misin? Nasıl yaparsınız?** büle valla vakit olsa da yapsam bak sana. güzē olur anlatem bak.

(40) iki tene yumurta kırāsın, yağı ölçēsın çay bardālā. bi_parmağa geçecek kadā ölçēsın. iki çay bardā şeker koyāsın. birez su, üç kaşık su işte. tuz, sirke koyā yoğruverisin. yastācın üzerinde elinlen yuvarlayıp küçük lokum gibi kesip gızgın yağa atāsın. bol olcek yağ. iyice kızartılmış hamur olcek. lusalara, hastalara giderkene düğünde bayramda yapılı.

(45) māfişte aynı işte hep bizim boranın yeğcek yemekleri bunlā. yan komşu bığırı mesala. huū emne, huu fetmē māfiş yaptım. marı gelin de çay dökelim deye. gözleme yaparız sācın üstünde. akıtma, gözleme böle şeylē. sıranıyla bi u yanına bi bu yanını çevirisen iyi olun. alınca terayığı gezdirisen yovan olmaz.

-10-

Derleme Yeri: Ilgardere Köyü

Kaynak Kişi: Cemal amca

Doğum Yeri ve Yaşı: Ilgardere/ 78

Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu

Konusu: Askerlik

ne çıkmış. korna undan çıkmış. nerde filen apartmanda geldile bu_serene ben ergen kalkırım. altı olduman çıkıp giderim. bizim berber var cem o saat onu telefon açarım. hadi olum gak gak gak galkmaz. çok gamsızdır. bende çıktım dışarı o anda şimdi bu benim arkamdā o da çıkmış. o çıkıyo arkadan bu_serene bi şey.

(5) bo_yandan polis geliyo bu_serene bu da dışarı çıkacákmiş. teyze du_bakem demiş. bu iteri girmiş. iterde şey çıkmış. hadi bunlā on dört gün galdılā bunlā. biz kurtulduk torunlan berēber. ben küçük kızın evine gitdim. cemde kendi evine gitti. orda Pişirdi yidi. bunla pençereden bu_serene ekmek felan alıyodum pazardan. getirib veriyodum. bu aşam habere bakıyom hep gençle böle aşı olmamışlā.

(10) böle sizle gibi yatıyo. bi_tenesi yovun bakıma koymuşlā. bin kere pişmānım diyo aşı olmadıma diyo. takmışla bornuna şey böle. bornuna hava alıyo. bin kere pişmānım aşı olmadıma yaa. boşuna mı bağıryo devlet seni şey yapar mı hiç. **Eskiden de var mıydı böyle bir salgın?** bi yüz sene evelsi sözde öle bi şē gelmiş sözde. insanları üstte gömmüşlē. çok sene evelsi olmuş imiş böle.

(15) belkim yüz yüz_elli sene evelsi öyle bi şe olmuş sözde. kireç kuyulāna atmışlā insanları. **Aşı oldunuz mu eskiden siz?** küçükkene şordan yaptılā. hemen böle şey çiziyodu borasına he bak borda bak. bizim şeylē vādı. muğlalılā vādı. onların borda arıları vā da şimdi borları gibi diğil biz ortalrı diyo. muğla yüksek tepe ne araba çıka diyo ne insan. uçak döküyo suyu altı çıplak.

(20) **Sen doğma büyüme bu köyden misin Cemal amca?** bordan. dedem buralı, ninem boralı. yetmiş beş yaşında. be evlen bu ev bi kişininmiş. bu evde bi hüssen dayım vāmış sözmüş. çakır hüssen mi heral ordan biraz yerine almışla. undan almışla yarısını. borda bulduk yengeyi. yirmi bir altmış altıda askere gitdim ben. Gökçeada, izmir, şanlıurfa urfanın merkezindedim. bi sene urfada kaldım.

(25) sonra ılgardere gine geldik. e geldik bizim emsalle hepsi evlenmişlē. elli dört sene ya. e kız yetmiş dört doğumlu elli yaşında benim. torun vā benim büyük torun senin kada. annesinle geze böle. dēle kardeşin mi dēle. oğlum de inanmazla. ufak olan üç yaş araları. u ondan uzun boyludur. eskiden çifçilikdi pomuk, susam, buyday bahçe işi yapıyoduk. mesela orak biçiliyodu. te dağlan içinden demet taşıyodum.

(30) çok kar yağardı. gömşudan gömşuya gidemezsin. u zamanlan insanlā doktor mktor yoktu. sonra ormana devam ettim. yangın ekibine şef geldi. bu_seferene benim durumum baktı. cemal dedi seni devamlı ormana alcem. şimdi bak (...) hiç iş olmasın bureye adam lazım, dedi. gitçen şubeye odun yapıcen dedi. seni sigortanı şeyini ben yapıcem dedi. e şimdi ben kendi göbemi gendim kesemeyom ku.

(35) tamam dedim. bubama dedi böle böle bu_serene hadi git bakem dedi. tam işten çıktım oğlum ben hayenlere bakamıcam dedi. sat hayanları mesela. git sende yövmiye mesela. hiç ulmazsa bizim sigortamız şeyimizi şey yapā. emmekli oluruz şe. sōrān berket_versin bu bağkur vardı. seksen dört felen işte gelmişlē şeyden bağkurdan yazmışlā. bize bi kağıt gedi borcunuz vā diyerekten.

(40) nerden bilcesin. sonra bir iki bir iki toplu vēdik parayı. emekli olduk yani. **Burada midye fabrikası falanda varmış galiba eskiden orada çalıştın mı hiç?** bizim bordan gidenlē orda çalışılā mesela. ödeme yaptılā. kimisi ödeme yaptım dedi kimisi emekli oldum dedi. elimize çok fırsatla geçti ama gaÇırdık. askerde burda gökçeada da üs_teymen şimdi acemi bilriği.

(45) ben üs_teymenin nerde oldūnu bilmiyom. belki emşeridi icabında. belki de çanakkale şeylerinden. evlere para göndermişle o zamanla. dağıtım gitcez altmış altı altmış yedi temmus ayı. üç buçuk ay eğitim yaptık. e yok para nele gitcez.

bu_serene yazıcı geldi dedi: bölük komutanı istiyi seni dedi. temel eğitim bitti dedi bene. burda kalmak istiyi musun? dedi.

(50) okullā oluyo şeylē yeni de okullā oluyo böyle gökçeadaya. öğretmen okulları oluyo bak burlara girēsin icabında. yol gösteriyo şey yapıyo. valla sen bilisin komutanım deyom gine. bak dedi: sēn kalmak istiyosan deyo ben seni burda bırakcem. dağıtım göndermeycem. galip tunca vardı bollū üs_teymen. sen bırakmak istiyon burda ama çanakkale sona edremit, balıkkesir burlā özel dağıtım.

(55) ya benim elimde değil mi dedi ben bırakıyom. sen kalmak istiyon mu istemiyon mu? istemiyom, dedim. bak burdan gitÇen hudut boylāna, bit pire içersinde orlā dedi. on iki sāt on beş sāt nöbet tutcen dedi. ordan gittik çanakkalē anna baba günü orda kaldık on beş gün. aldılā bizi götürdülē şeye. (...) sadi diken yoldu mu onlā erkaydırdık bu_serene biz. izmire sıyye kursuna gittik.

(60) yeddi ay kaldık orda. sona ordan urfaya verdilē bizi işte. orda teris olduk geldi işte. izmirde narlıderede. çok güzel yer ama disiplinlidi. çarşı nere gitcen hep gurslan geçti. iki ay istisas gördük. candarma ama piyade taburuna gittik. orda gurs gördük. sona ver elni urfaya. hazıranda sıcakdı ama rahattı. nöbet yok bişi yoktu mesela. üç gün dört günde bi nöbet çovuşu gelirdi. yirimi_yedi mevcudu vardı.

(65) orda kan davası çokca oluyo. çocun babasını vurmuşlā orda. kurban bayramının ikinci günü vurmuşlā. ertesi seneye kurban bayramının ikinci günü çocuyun babasının vuran cocuyu onu vuruyo. camiden çıkarkana. orda onlā kan davası şey yapıyolā. ama insanları çok iyi. sona askeri çok turalā. askeri (...) izin vermezlē. bi gün hātta biz böyle dört beş arkadaş gidiyoduk.

(70) böyle baktık karşıdan geliyor. ikisinin izin kağıdı yokmuş. üçünün vā. bizim. hatta bunları siville sarıvedi etrafını. tam şeyinde böyle merkezde meydan yerinde böyle. sarıvedi siville. aldıla şeyleri böyle inzıvatları ortaya akerlen berebē. ara_verdilē bu_serene asgerle kaçtı. biz bunlan şeyinden geçiniyoz, dedi. asger ne_kada şarşıya şey yapasā o_kada alışveriş şey yapıyolā.

(75) asgeri tutālādı. mesela bi kaveye git şeye çıkarısın para versin yoō asger para geçmez. onun balıklıgölün yanında cami yeni inşāt yapıyolādı. caminin bitişini görmedik o zamanlā. kalelere balıklıgölden yukarı patika vādı. şimdi tabi unları merdiven yapmışlā. dar bi yol, patika. yukarda bayrak vā bi tene. iki tennede mononci vādı. fazla yere açılmazdık. anca ore gidē gelirdik. (...)

(80) bindik itirene hem kömürlü onalāla mesela akçagaraya gēdik. arabalan urfaya gēdik. viranşeir sona üç beş kazaları vādı. sınıra akçagaraya burda türk garakolu karşıda mesele şeylen suriyelilen. uanlandı yakındı böle. iki tene tel örgü. **Umreye gittin mi sen Cemal amca? Kaç günlüğüne gittin?** on sekiz gün. şey sebā_gökçen havā_lanından. ordan bindik. ordan geri geldik.

(85) hacılīa şey yapmadık. ihsan hoca vādı. yav hocam dedim hacılığa yazılalım. valla hiç şe yapma dedi. bi_buÇuk milyon kişi va dedi. edanın gocası. gidemedik. (...) düvenlen çiğne böle. atāsın kırmızı yorganı sazlan içine ō bākāsın yıldızlara. dēsin bulan şimdi nele geçiyo ülkerlē, yıldızlā... şimdi bak bu samanyolu yok bak. samanyolu vādı böle beyaz. bilmem nelē delēdi.

(90) böle nasın zeytinle vādı unları sulayım bari dedim. ordan dolaştım böle moturun sıcā hāvanın sıcā. şain geldi durduk. gulaklām gür gür ben gidiyom çok şey oldum. acıba bu bi gün evelsi haşı olduk, haşının etkisi mi yaptı. olsak bi türlü olmasak bi türlü napcemizi bilemedik. bitse de gurtulsak artık. namazımı kılarım hep dua ederim.

-11-

Derleme Yeri: Ilgardere Köyü
Kaynak Kişi: Emine teyze
Doğum Yeri ve Yaşı: Pazarlı Köyü/ 70
Eğitim Durumu: İlkokul mezunu
Konusu: Düğün adetleri

Yenge sen şimdi köy düğünlerinde neler yapılırdı? Gündüz düğününe nasıl hazırlanırdık?

nasıl olcēk. işte hazırlanırdık. gündüz düğünü olcēk. ilk önce çarşamba günü başlaıdı. ō āşam, ō gün gelinin başını yıkamā gidēledi. güzel bal_kaymaklā giyeledi. u āşam kat_urba. u gün u āşam perşembe āşamı olū ya u āşam köy urbası bak_kaymak derdik. hē eski zamandan unla öle vādı. biribirlēnden alıladı.

(5) ne kıymatlıdı ūnlā. ē sona ertesi āşam da şey yapādıla taka dēdik ya. unları giyeledi tacınnan. daā ertesi āşamda bindallı. arkasına tel yapāladi. önüne böle. öle yapāladi. cuma günü doulları geliıdı. doul gezeledi. gecede gezeledi. eski düğünle.

herkez giyinir, kuşanır. lüküslē ellende daā bi de önceden şeyin bi teneke gibi bişē yapaladı böle. odun mu yapaladı, içine çıra.

(10) heē lüküs yokkan çıra, maşalālan gezelēdi işte öle. unları aÇık aklım eriyo benim. daā bizden ileridi unlā. cuma günü gündüz düğününe toplanırladı. **Cuma mı cumartesi mi olurdu gündüz düğünü ?** cumartesi olurdu. cuma günü doulları gelirdi. u gün gelirlē köy içi gezeledi. öle olurdu. pazar günü de tıraş olurdu adamlā kadınlā bakaladı. gece düğünleri çok güzel olurdu be.

(15) **Telli akşamı hangi akşam olurdu yenge ?** u āşam maşala tutulurla. cumartesi gününün āşamı pazar āşamı. **Gündüz düğünü olduğu akşam telli mi giyerdi kızlar, kadınlar?** işte nē istesen. şeyine bağılı. düğünlē önceden kış düğünü olurdu çok. yani böle herSaman şimdiki gibi yaz yapılmıyodu. Ne zaman olūsa kış olūsa kadife giyelēdi, telli giyelēdi. (...) kuru getirilēdi pazar günü.

Onu neden getiriyorlarmış yenge yani kuru getirmek?

(20) heē erkekle araba araba dolū. on_āraaba felan olurdu. kumköyden yalovadan hakkının sünedinde nasıdı bu yol. unlā hep öle oluyodu. yā maāpet , öyun işte. māāpet düğün yapıyōladı. önceden çok güzel olurdu. hem unu yakālā, hem ó bi parça korlā, dūrūde korlā, para da korlādı. bi de moāhp̄et deniz. böle yoktu böle yoktu işte eskiden misafir çok gelirdi. kumköyünde düğün olsun bi_tene araba yollaladı dayınlā.

(25) ille gelip biri alcek. ordo olsun dayınlā gide alırdı. oturladı kāve önlēne . ōle ama kavga çekiş bilmezledi. çok mōāpet yapaladı. hē gelirledi çocuklar ordan. yazın geçiyolā kumköyünden bayram abēnin oğlanlan biri truvada şöför unlā iki kardeş. biri de bizim damat. biri durdu bilemedim ben. yenge deyó. ben seniñ ekmeğini az mı yedim deyó. ben kumköylūdüm geliyodum ya hakkılan deyó.

(30) unlā da yapadı bizim hakkılada. çok gelilēdi. çocuklar gelilēdi kalılardı bize. işte gece_yarısına denin düğün yapāladı. dōullā .(...) şimdi ne oynayan belli ne bişe. öle herkez birden kalkmazdı. ihtiyarlar bağırıveridi. sıra sıra beklēsın orda oyun yerinde çömēsın. ilk önce yenge, oğlan yengesi, kız yengesi kalkādı. (...) işte unlā öle kalkadı. kadınlā oynakānan getiriledi öle darbuka.

(35) unlarada de bi tene perde göstemezledi gençleri. dōulcula görmecek. biz görmeden havayı nasıl. güzel çal dēledi. görmüyoz sizin ayānızı nasıl çalalım dēledi. u sona epsi çıktı meydana. erkekle bakmazladı. gizli geceleyin tepelende delikanlıla. sona sona çıktıdı böle. yukarı mālede bi kere düğün oluyo yeni öle gelmiş cemillē felen bekar oynuyola. biz de öle yeniyiz işte. annanen bi bağırtı bene.

(40) çabık otur yerine dedi. oyuna kakıyom ben. görmüş unlaı kıyidan köşeden bakāken. otur dedi ā dedi. hepsi gelmiş ore zebella gibi dedi. gelin oynetÇem dedi. annem oturttu beni. işte yoktu da ādet undan. kaıkmyoduk bizde kaıkmyoduk. anafartalada çıktıdı ilkin anafartalada. (...) ema takılıyodu u zaman. (...) neşeyi valla ninen – ānnenen çingıllı_böcek gibi yapādı.

(50) ērkeS takınıyōdu u zaman. kızlada takınıyodu. neşeden sona bizim u boylādan sonra öle takınmamā başladı millet. neşeye felen takadı ānnenen hepsini doldürüdu boynuna. bi kere aldı unu kumköyüne götūdūdū. er_gün istedi. fetme yengenin ziratçı va ya. **Tanımiyorum ben.** ānnenenin kardeşini yıldırım vurdu. unun torunları. çıktı yeni. böle urda görmüştü u zamanlā unu.

(55) acık unlā şey etti ama iyi de görüşüyo. pek şey yapamayola bize iyi_kötü olmalı gibileden. giyinmele valla çok güzel oluyōdu. **Senin gelinliğin nasıldı yenge?** hēe marı kıssacık gelinlik almışla bene. bacaklam burlanda. boyumda uzun gelinlik yokmuş mu hiç ? o zaman böle yoktu. bu da köyde borda bizim köyde işte bak. borda da bak. bıncı aımet yok mu ? beraber içeledi.

(60) bu refik_abē, balıkçı mıtafa, bū baättin_abē, şu arada necati deriz kumköylü gene bizim köyden devecilen şeyi ali_abē. (...) böle resim de korsa dedim. düğünümüzde eskiden bölemiş desin dēye getidim. şeyli böle doulluluyu bunu bi de koycēdim. eski giysilen gelde çek unu dēcedim ben sana. **Neşe'nin de resmi var bende alınla pul yapmış.**

(65) unun çok güzel resimleri vādı ama toplamış bizden, almış u resimleri. u setennēnen felen u çok güzeldi böle büyük ama almış yok. **Hacı teyzem gelir sana ne giydirecekler diye nasıl olurdu?** biz öle sandık açamazdık kendimiz deniz. ille unlā söylēcek ne giycēmizi öledi. karar verirdi. heē ne giydireceklē deē. hacı_tezen napadı bileyon mu?

(70) beni böle düğün yerinde gezinsin deē, tē gidēdi gündüz düğününün ucuna otürüdu. ordan ben kakcam, unun elini öpcem gidip öle yapādı. gezinsin deye. nişanlııan felan öle yapadı. işte düğünlere alılādı tē ninenin yanına gēmezdi ayrı oturudu. öle yapadı. orda otürü elini öp dēdi. (...) heē gülayada yaptımdı ben. touklā yapalā, dūrüleni atalā ne güzeldi. touk yaptımdı sene ya, pasta felan.

(75) bizde dedim anneme gel böle yapalım da hazırlāım geline. unlāda yok dēe. **Ben özlüyorum o günleri yenge.** ē_epimiz özleyoz yani. düğün çok güzel olurdu. **Büyük kadınlar maramalar bağlardı neydi onun adı?** nebati mārāma öle dēledi.

öle işte ó evvel_zaman şeyi böle desenleri felan ayırdı. benim vârdır bile bi_táne. ó çok güzel yakışırđı terliklen üstüne. siyah terliklēmiz, sarı terliklēmiz...

(80) sarı terliklēlen bağlamazdık unları böle mæele içinde bazı yaşlılā hacıdan gēme u kutu kutu unlādan bağlālādı unlalan. biz kendi mavi tēliklemizin üstüne gençler hepsimiz nebati marama bağlādık. ama çok güzel yakışırđı. ánnanen beni aldı bi_kere şeye götüdü. kilitbayıra götüdü. bizde gene nebati maramamızı bağladık. terlik u zaman çıkamazdık. terliklēmiz hep sırtımızda güzel giyinik.

(85) kadın biri görmüş beni orda yeni evliyiz bizde. oğlunu almış getireōmiş beni göstermē. e bilmēyo bekar evli değil kendi ğafalandan görmüşle kız deē. öle gelmiş. sona ordoda kalabalıkız biz bordan mevlide gittik. hacı halan mevlit yaptı. ánnennen bi tutuştu anlamış. benim gelinim u dedi. herkez gelinini giydiri alırdı arkasına biz bi_adım kaynālāmızdan ileri gitmezdik.

(90) sokaā gidelim katıyen bū içeri böle haldır huldur girmezdik. hep arkadan şimdi saygı sepet yok. hiç geri ileri gitmezdik hiç. bi_kerede bi tūlbent alıpta bōçamdan kendi bildime bağlanmamışımıdır. ille ó ne bağlan dēse ó. (...) bu kaldı bizde çok. ūrba bile yetişmezdi. düğünle olurdu ē bir hafta düğün çarşamba gününden başlanıyo. gelinin başı yıkancek ó āşam giyilcek. ertesi_āşam giyilcek. beş āşam gibi bi_şey.

(95) beş gün ó ūrbalā tekrar tekrar gündüz düğündekilen gece düğünde giymezdik. iki bōça urba vā evde. on_tene greb açtırdı bana. **Hoşgördü var mıydı sizde de?** (...) bi tepsisi vā. edviye halan vādı ya. fetme halanın kocası benin düğünde şey getimişti böle üç tane çini kova. süt koymā içine. bizim de ineklēmiz vā. hep onlā ne güzeldi. annemde unları al ovaya götü.

(100) temiz kovalā unlālā süt vercek. mamut_bey karıda unları – dostu vādı ó zaman – bulaşınlan iki_gün durudu pis, denizde çalkala marı bulaşınlan gettiridi. saklādım bende unları haldır_haldır arādı. verme u kör_olasıla_ra dēdim. u da öyle isteyo. hep unu anādık böle kaç sene oldu. sona eskidilē tabi ó zaman kullandık. önüne korla ora. ev eşyası çok gelirdi. ille göstercez. bizim de öledi.

(105) köy büyüktü bizim de. çanak, çömlek, kimisi tencere... sinile, alimiyum sinilēden... fetme ablasından bi_táne sini. hep ev eşyası. daā güzeldi be eskiden. urbalık alılādı böle. beş metre mesela urba al. battaniyelē hep bizde de aynı böle. neşenin düğüne denin hoş_gördü vādı. ondan sona kaktı. senin de bi_tene çocukluk resmin vādı bizde. hep u dayının cebinde durudu ablanlan.

(110) seninkini bi_ra buldumdu ama nere koydum bilmeyom. hiç u öldükten sona gene cüzdanında çıkmış. hiç çıkamâyodu unları. hem_ablanın vâdı. sen tam böyle bizde olduğun sıralâ. hee ne güze ovdurudu bene ónlâ. tellêdik böyle. dayamalâmıza işlemeli örtülēmizi. bene bure geldimen boydan_boya ikki_tâne işlemeli örtü işlettidi. ben hâlâ daâ severim. hee işte onu deyim. kimisi işlêdi.

(115) içine iç perde takâdık dantelli. iç perdesi, güneş perdesi. hêp öle yapâdık. sonra kornişle çıktı şey oldu. böyle de minder vâdı bordo bi de böyle vâdı. gêdimen oturuduk. bôra dökêledi kozaları. kimisi de ó ara yerinden incecik olurdu. ó lumpak dêdik.

-12-

Derleme Yeri: Ilgardere Köyü

Kaynak Kişi: Samiye teyze

Doğum Yeri ve Yaşı: Ilgardere Köyü / 97

Eğitim Durumu: Okuma yazması yok

Konusu: Anılar, köy gelenekleri, günlük hayat

İyi misin sağlığın, sıhhatin iyi mi?

aman işte bunlarla konuşurum her sabah açâla napiyon delê. sıraya girelê, baştan ali açâkaledeki. her tanrının sabahı açâ. kendi gemiyo ama. tanır tamız mı? iyiyim ama bu yıl borlâma ağrı geldi diz kapaklâma işte ağrı yuducu haplam var zaten. tansiyonum va. napalım yaşa bak, benim yaşıım çok gitti gızım.

(5) az kaldı üç sene dört sene öte bi_direk olcem. bi_direk ne bû? anam danam yaşadı. bubacım yaşamadı valla. bubam yetmişbeş yaşında mı ne öldü. bubam çok genç öldü. âbem hacı_âbem öle oldu. çavuş bizim alla_rahmet eylesin öle oldu. ablamda yaşadı e medine ablam vâdı. ne bilem hatırlamassın sen bilemesin. o da yüz iki yaşında mı ne öldü. he yaşadı. he sevgi vâdı bi_de güsüm kızı iki tene.

(10) ramiseyi tanırırsın heh işte onun gızı. **Sen kaç yaşındasın Samiye teyze?** valla doksan beş yete altı üstündeyiz işte. gidiyoz ama nere gitçez bilmiyom gari. tabi tabi valla bilmiyom yavrum. daha yaşıyoz işte bilmem. özlem uzak geliyo bene şimdi. bu sabah u geldi gitti bi sağnak. undan sonra rahata girdi kavuştu tabi. annânen allah_rahmet eylesin teyzecim bi_iş hattır hatır böyle ne yabıcêni bilemezdi.

(15) e yapa ama u_kuda işte gücüne yetiyodu u_kuda yapabiliyodu. aa hiç aklımda biri çıkmaz sebilecim hiç. bak her zaman buna da söylêrim nazire teyzem titiz onun hareketi deyi ama fetme teyzem bayılırdı. ah marı samiyecim senin gibi insan bulunmaz mara bulunmaz. marı napalım bulunmayoz bulunuyoz işte gidiyoz bakalım. ah çok seveledi. he he tabi be yavrum tabi. (...)tabi tabi.

(20) valla ne bilem kendim gençtim denizçim ama sonra bora âmet dayınna evlendine geçtim. tabi çok yirmi yirmi yaşındadım. du bakem yirmi yaşındadım u yirmidört yaşındadı. onbeşte nişanladılâ, onaltıda gelin oldum çocuk öldü, gocam öldü evimden ayrıldım. bak bak bak gençliğe bak nelê geçti. bak nası yas tutmaya bak şimdi gençlê gocam ölÇek evimden yuvam yıkılcekde...

(25) bayram yerine çıkmadım yengen hadi marı sen çıkmayon bubam beni de yollamıyo sen çıkmadın deye. düğün yerine çıkmadım, oyunumu golumu galdırmadım gocam öldü evimden de ayrıldım ya bak bak yas tutmaya bak. **Senin bir resmin vardı nerde o?** borda yukarda. göster. saçlâ boramda. bo yankı odada. kapının arkasında. âmet dayında orda. al valla yayıntım yok. emnecim ama temiz deyil her_yerlem.

(30) ellemek süpürmek isteyo ama yapamayom gari. (...) aleykümselam benim için çok çok öp anneni. çok sevêdi. geldine geçen sefe geldi borda ne güzel konuştuk unlâ. işte mahkemeye deye gene gelmişlê ama görmedim. sonrada şey yengene soruyomda deyo gene işte mahkemeye verilêde. bu sapıkla da, sapık marı bunlâ. neden ne oldu unlara şimdi.

(35) durdula durdula kaç senedir ó evler meydanda değ mi? şimdi mi piyasaya çıktı bunla. şimdi bu selmanımın özayın çocukları vâ ya. u kız analânla küsüştü gaçtı ya gaçan kız uzetmayem lafı çok. bizi çok sevelê borda büyüdülê âmet dayın gelidi. hemen çabuk sofrı hazırlayın çocuklara hikmette borda sofrı hazırlayın çocuklara. dört beş_tene çocuk undan sonra hazırlâdık yidirik.

(40) unlâda bizi çoluğu çocuğu nine dèyola bene seviyola. samiye teyze annem bak gemedi benim gelinlime bile. düğünüme âşam gemedi. ben sabahı bubama gelcem gelinlîmi giycem ille seni görmek istiyom. ben seni anam ninem yerine tutuyom. uro kıyıye hemen çıkıve mezarlığın kıyısına bubama gelcem senide görem. hê sebilede u gün gelmişti, otudu. valla şunu bunu gave mave yaptım mı bilemiyom

(45) ne yaptımı da bilemiyom gari. otu bi_şey istemem. konuşmâ geldim ben senlen dedi. alabildin mi marı emne ? **Nasıldı eskiden köyler?** öldü bizim köy temelli öldü yavrum. hêç hiç ne kız vâ ne oğlan vâ. işte u da u gün canı sıkılmış. aldın mı

marı ikisinide sade beni mi getiriyon. . ya yirmi yaşındadım bak. afiyondan geldik tam yirmi yaşındadım. tam yirmi yaşında ordan geldim zaten.

(50) āmet dayından sonra. çek çek kimlē çekmedi benim filimimi valla. . şimdi marı gāri benim bi güzellim kalmadı her tarafım yamalı_ḥasan gibi. valla_billā inanmāsın beni hemen senin gibi insan bulunmaz yāv. sen çok güzē bi ninesin hemen u çekē alır gidē ovada insanlā. hele u memet yok mu memet. dün sordum āmete gene. heh öle dedi gari güzellim bak unu görenlē ayy ne_mişin ne_mişin de ne oldum.

(55) heh demi borda borda biliyom. bōle iri iri dutları çok da gözeldi. Kuyumuzda suyumuz vādı yavrum. avuç_avuç toplāladı remazanda valla avuç_avuç dibi sāde gayadır onun bōle taşdır. tabi_tabi gelirdin yavrum ā napalım bōyle yavrum denişim. şimdi buzdolapları bilen vā mıdı marı önceden yavrum. her_şey bol insan yok kövümüzde. insan yok, kimse yok. gēmiş sadıcınlā gēmiş.

(60) dün fetme gelceklē dedi. he he öle öle başka hayvan yok. bi_kaç ölē vā. he he ibraimin keçisi vā. gırmızılan keçisi vā. orda ārifin fetmelen keçisi vā. valla bōle işte var ama. moāpet yok önceki moāpetlē yok. önce deyum masal yaşlılara hadi bunlā yoktu bunlādan şimdi tan_tan dinleyoz. he ayıkla bakem ayıkla bakem ayıkla. çok u mappetlē yok şimdi galmadı.

(65) şimdi bak bi bu allah razı olsun bazı ben çok gidemeyom ama evdeyim. sokak gezdim yok. bi_işte bora ablamın gızı fatme vā. bu_gün gelinleri gelcekmiş unlan he telefon etmişle. he mustafa yok gelinlē geliyo. ipsalada mı nerde marı. nişanlandı oğlanı. oğlan uzman nerde harbin içinde orlāda işte. ya allah gorusun. unlarada nasıl sabahtan beri bak. bi_şey yabıcem hālim yok.

(70) yapmā yok lākin unlā üzgüntüleri āşam bitince_gada dinlerim. sabah kākaram daā açılmadan. namazımı gılarım. hēmen saati açarım bitince gada. haydi çocukları okudulā. ya bu gelenlē gidenlē unlara da üzölüyom emnecim. kiminin arkasında bi_teni kucanda bi_teni çoluk çocuk, sovk hava yağıyō. aldı unları aldı unları çağırdı. şimdi de sepetleyō. sonra hikmet gēdi.

(75) hasan hüseyin gēdi. kendi çocuklāmızada çok üzölüyom deyō. napalım çocum napalım, aldanıp yuvarlanıp gidiyōz napalım binlēlen binlēle şükür. sabah kavaltımı iyi_kötü yabarım borda. āşam da yukarı giderim. dedenin yerinde. çok güzē demi ya. çok güzē camlarım bo_yankı deyil ama bo_yandakı çok veraladı. bōle altının adamakıllı şeysi ufalanmış bōle.

(80) yayıntım yoktur zâtën öle süpürge felan her zaman yapamāyom işte haftada on_günde. yok yıkık dökük öyle evlêmin çok gözê. valla bayılılâ. böyle olmadık insanları bazı_kere çıkarıyomda sen dēyolâ bu yaşta insan değilsin dēyolâ. napalım napalım. salonum çok gözê, yukarsı ama aç pençereleri otur. bi zamanlâ oldudu. bi vakit bi kaç bildir turada durduk hepsimiz.

(85) **Tura ne demek Samiye teyze?** salon işte böyle boylu boyuna. mutfam felan yoktu yavrum sonradan oldu. hikmetlê böldüler geldikten sonra unları be. kuyu başlânda, hacı yengem öldü gitti allah rahmet eylesin. āşam olur galabalıkız hepimiz çıkâ guyu başında yıkâ bulaşıkları hacı yengem. banyo görmedim. orâ gittim bi köşesine orda zaten üç ay durduk. ilk gittim âmetlen üç ay durduk.

(90) üç ay sona askere gitti. kırk gün sona ölüsünden haber geldi. gaynatam gitti. haftasına çıkadılâ urda u_guda. bir buçuk sene mi ne durdum unlân evlênde bi_şey görmedim. ne bi yükselden nasıl ekleyip eklemiş. hehe âmet u çocun adı da âmet u da çok güzêdi. **Kaderin Ahmetlerdenmiş Samiye teyze.** öylemiş napalım işte. sonra bununla evlendim.

(95) üç sene durdum. üç sene hiç. ondan sona işte, iki tene çocuklan ben duruğan âmet öldü (...) beni bak. epsi nur içinde yatsın. anladırılâ.

-13-

Derleme Yeri: Karainebeyli Köyü

Kaynak Kişi: Ünzile teyze

Doğum Yeri ve Yaşı: Karainebeyli Köyü / 64

Eğitim Durumu: Okur yazar

Konusu: Sergi yeri

Siz kantaron mu yapıyorsunuz Teyze?

kantáron yapıyoz. bak sarısı da va, kırmızısı da va. çiçekleni topluyoz, zéytinyağının içine yatırıyor, bekliyoruz. **Ne işe yapıyor bu yağ? Sarı, kırmızı nasıl fark ediyor?** her bi_şe iternetten bak. her derde deva. ne şey yapıyosan. ağrıya, aciya, yanığa, ü_düştü mü çocuklan yaralana çabık ileştiryo. hücreleri yeniliyo hemen

(5) Öle özelliği va. çiçeklenden fark ediyo sarı, kırmızı renk. çiçeklênin renginden farklı. ikisi de aynı işte. etki olarak aynı. hanginden istesiniz. **Buralı mısın sen teyze?** buralıyım çocum. evim burası işte. he karşısı benim evim. herkes kapınsının önüne çıkıyo işte. ne_apaalım üç beş kuruş. yapıyoz fazlalıkları burda satıyos. poşetlerim va. bēn verem size. bak zeytinyağ sabını va. verem çocum ondanda size.

(10) bak bu bebekleri kendim örüyom. kışın akşamlā, burda otudukça öriyom. can sıkısına örüyoz. hangisini istiyosan verem. **Kaç yaşındasın sen teyze?** atmış_dört. ya yaşlı gözüküyom deymi. ünzile ana diyóla bana. çocukla benim adıımı yazdıladı óreya. salçalarım, bal, zeytinyağı vā. leazım mı? bunla domatis. yeni geçen hafta yaptım. yüz kilosu. bu sene her_şē palılāştı. çok domateste yok. su yok.

(15) yavış yok. bu oğustos sulā az. ne olcēk bilmiyom inasanlā. bak bunlādan al bi_tāne odana koyāsınız. hatıra olsun. bence şünü alsan dā iyi bak. beyaz yazılı. he dur yolcu diyo selam vermiş. bórası evmiz çıkıyoz bure. yapamıyoz tarla işi çocuklā hepsi dışarda onlarda yapmıyor tarla marla. kışın bek hareket olmuyo burda. güle güle kullan bakalım bebēni. içine elyaf dolduruyoz. ahanda güzē duruyo.

(20) domates salçası meşurdır bizim. güneşte yapıyoz öle kaynatma değil. bu böyle güneşte. böyle bi kilosu yüz lira. güze olur salçamız. önceden bu kadā gezmekle yokkana bilmiyodu kimse. şimci gelirle alırla. seninde ihtiyacın vāsa al bak. hep paālaniyo domates. dün geldile. istanbullulāmış. on tene kavanoz aldılā. tarlalāda kalıyo bāzen. para yapmıyor artık çiftçini ektikleri. aldıklarını goydum bure.

(25) ikisini bi yere bālayıverdim. allā_bereket versin. alsanız kaç sene bişi olmaz. ya onu kullan ya unu hangini istēsen.

Derleme Yeri: Kocaçeşme Köyü
Kaynak Kişi: Hacı teyze
Doğum Yeri ve Yaşı: Kocaçeşme Köyü / 73
Eğitim Durumu: Okur yazar değil
Konusu: Komşuluk ilişkileri

Nasılsın teyze? Bir çalışmam var onun için sana sorular soracağım.

iyiyim allā_şükür. sen nassın? kim_için sorcen. buradan mısın sende? **Bende Geliboluluyum, buralısın dediler seni konuşmak istedim.** hee doğma büyüme boralıyım. **Komşuların, akrabaların var mı?** vā, vā. bizim akranolamız çok vā. çok_iyidir köymüz. komşulamız gelirlē allā_razı osun.

(5) birbirine çok düşgündür köymüz iyi. ihtiyarlā va çok. napçen halimizden biribirmizin anlıyoş. tā analāmız, gaynanalāmızda ölemiş. şehre pazıra felan giden oldu mu komşulā aliverilē her bi şeyimizi. gerçi satılıkçı da geliyor köymüze. sebzedden marketine kadā getiriyö adam. kendimiz dikemiyöz kari. çocuklā dışarda. yalnızım işte, tek başıma nerde yapçem. **Buranın neyi meşhurdur teyze?**

(10) domates çok dikerlē, fasille, batlıcan, biber, gışlık nohut yaparlā. sen ne alcen? tarlada hērkes akşama gelirlē. çok güzeldir toprāmız. su az diyola ama baksana kızanım bu sıcāğna ne dayanır. herşeylē bozulur bu hāvada. tarlada çalışmak kolay mın? hiç insancıkla çalışıyo ama sabbahtan āşama kadā bak komşulā yok. gelirle biber gibi gıpkırmızı olmuş yüzle. bizim borası çifçilik yapā hep.

(15) hayvan bakan da vā. kimisi avcılık yapıyō. tabi başka iş yapan da vā. kimi arıcılık yapıyō. bi_tānē, iki_tāne tavuk beslelē. zımanında bizde yaptık bāçe. karim yaşlandık artık. **Sana neden hacı teyze diyorlar hacca mı gittin?** gitdim ben u zamanlā benim adam yaşfyodu. hepsimiz gittik komşulā yazıldık hacıya. adetlēmiz güzēdir bizim. ölüye, diriye, evlenmē, bebeğe, hacıdan gelene hep yapāla.

(20) **Ölüm adetleri nasıl yapılıyor?** işte yikalā, paklāla ölüyü. āşamına kövlü toplanır cenaz_ēvinde. mevlit okuruz. Komşulā yemek değin pişirilē. yesine gadan her_āşam tebāreke okunūr. kuran_okunū. yedinci gecesi mevlit olur. artık öndan sona kırıgı olūr, elli ikisi felan yaparız. helva yapala, pirinç pilavı bazēnse bılğur pilavı. mesela senesinde lokma dōkelē. simit lokumu yaptırılā. cının ne istersene.

(25) bayramın_öncesi arfe_günü mezarlığa gidēle ölmüşlere okunū. ee bayram_öncesi unlarıda ziyeret etmek gerekir. öle kızcāzım bizde bekleyoz bi_gün gelecek gapımızı çalacak. allan_émri nápalım. **Teşekkür ederim teyze çok yardımcı oldun bana.** gene gē. bizim tarafın insanı bi başka. içim_sındı zatēn sana. gene gē. gelisen uğra bak. gelibola gitsem de yatmam orda evimi isterim ep.

(30) isterler gideyim hep ama canım sıkılıyo. onlar gelseler işleri vā. bayramda götüceklemiş beni ama istemeyom. gitmek hiç istemem evimden ayrılmā hiç. **Doktora Kim götürüyor seni?** bacaklām ağrıyo çok. gittik geçen gelibola doktor ilaç yazalı beri yuduyom. iyiyim şimdi. bıldırdı götüdülē ellemeyin diyom. kan alıyolā istemiyom.

-15-

Derleme Yeri: Cumalı Köyü

Kaynak Kişi: Ali Amca

Doğum Yeri ve Yaşı: Kocaçeşme Köyü / 70

Eğitim Durumu: Okur yazar

Konusu: Köyün tarihi

Merhaba amca nasılsın? Sana birkaç sorum olacak köyünüzle ilgili?

olū, olū sor bakam. bōrda dōduk bōrda büyüdük bu köydenim vallā ben dōdum doğalı çifçilik yapıyoz. hayvan baktık hep küçükten beri bōrladayız. **Köyünüz yerli köy diye duyduğum öyle midir?** yök. göçmen değil. burası, dōrt yüz señelik yerli köv. yerli köv, manav kövü. gacal dele.

(5) aslın balı_kesirden gelmişiz. taa sülēman _paşa zamanında. sona heyelen felan olmuş köyümüzde. kaç kerem yerini değıştirmişlē ama. unnā büyüklē anladırladı. köyün nüfusu çok azaldı. aslında satılık yerlēmiz çok. dışardan da gelen vā_ama. köyden de dışarı giden çok fazla. gençlē hep dışarda hep. eskiten yoktu böyle okumak. ilk_okulu okuduk köyde öğretmen vādı.

(10) hāne mi ğaldı artık. çocuklā gençlē kalktı gitti okuma hep. yaşlılā da òldü mü tamam. ğalmadı kimse asker oldulā okumaya giden hepsi. **Eskiden köyde nasıl vakit geçirirdiniz?** pek yavuz olūdu. ouuu eğlencelē, bayramlā, düğünlē, akşamları

erkeKle köv kâvesinde oturū. kadınla biribirlēne gidelē. çay yapāla, eskiden böyle cipis felan yok. mısır patlatırlā. annecāzım çok güzē kokoroz yapādı.

(15) yazın kuruturlā tanelenmis mısırı. sobanın veya kızının üstünde bakır tencerede pişirilē. yağmur suyu ile yapāsan daha güzē olur. üstüne ceviz ya_hut badem kavurūsun. guru baklayı gündüzden ıslatılır, sobanın üzerinde kavurulū , kak kurusu, pekmez şerbeti gezdirili. oh mis gibi oldu. **Başka neler yapılır değişik yemekler sizin özel yemekleriniz var mıdır?**

(20) mantı yapāla. tavuklu mantı. taranayı kēndimis yapıyós kadınla gışlık yapāla. mafiş derle. sizde de vādır. **Evet bilirim. Ayşe teyzem vardı mafiş teyze derlerdi ona.** göçeli mantı yapala borda. göceyi de bilirsin sen. kâvenin_önünde dübek va unu dövele böle. dübek Taşında döveriz_unu sōna sütlen pişirilē ocakta. u zamanlā kalmadı. biz bunları yababiliyoz. eski şeyler lezetli olu.

(25) gençlē ne mantı açabilir ne göce yababilir. çalışmakdan. çıkası yok kimsenin evinden. yatarka gelir aklıma ep.

SÖZLÜK

-A-

acıık (azıcık) : Çok az, biraz. (1/78)

acuk (azıcık) : bkz. acık. (1/110)

ādi : Haydi. (2/4)

afta : Hafta (4/8)

allā_bereket versin : Allah bereket versin, dua. (13/25)

ālli_dört : Elli dört (6/29)

artlık sinileri (ahretlik sinisi) : Damadın sağdıcına götürülen yiyecek türü hediyelerin içinde bulunduğu tepsi. (8/19)

āşam : Akşam. (1/141)

āz : Ağız. (4/15)

-B-

bāçe : Bahçe (14/16)

bal_kaymak (bal kaymak) : Köy düğünlerinin genelde birinci gece giyilen hafif parlak pullu, iki parçadan oluşan kaygan yapıda özel kıyafettir. (1/141)

bam otu : Ban otu. Yapraklarından merhem, toz gibi ilaçlar elde edilen bir çiçekli bitki. (4/14)

barıt : Barut. (1/106)

batlıcan : Patlıcan (14/10)

bettaniye : Battaniye, kalın yünlü örtü. (1/81)

bıldır : Geçen yıl, geçmiş yıllar anlamında kullanılan bir sözcük. (12/84) (14/33)

bığır- : Bağırmak (6/10)

bire (bre) : Erkekler için kullanılan seslenme sözü (1/162)

biydey (buğday) : Un, yem üretilmesinde kullanılan temel bir besin maddesidir. (1/88)

bindallı : Köy düğünün son gecesi giyilen Genellikle mor renk kadifeden yapılmış ve üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak, çiçek işlenmiş kadın giysisidir. Boyun, kol ve etek bölümünde simli işlemler vardır. (1/141)

bore (buraya) : “Buraya” işaret zamiri. (1/11)

bubam (babam) : Baba, ata. (1/11)

bu gada / guda / gudan : Bu kadar (1/30), (6/20)

bu seferene / serene : Bu sefer, bu defa. (10/31) (10/35)

bure (bura) : Bura, burası (13/24)

büle : Böyle. (2/2)

būūk (büyük) : Boyutları benzerlerinden çok, niceliği çok olan. (1/5)

-C-

candarma : Jandarma (10/62)

can sıkısı : Can sıkıntısı, huzursuzluk (13/10)

cipis : Kızartılmış atıştırmalık yiyecek, cips (15/13)

-Ç-

çekme lokum : Hamurdan yapılan bir tatlı (9/37)

çıkırınbā (çıkırınba) : Ahşaptan yapılan salıncak gibi köy meydanına kurulan çocuklar için eğlence aracı. (5/10)

Çingıllı_böcek (çingıllı böcek) : Çok süslü (11/49)

cuk cuk otu : Bölgede yetişen faydalı bir ot çeşidi. (4/9)

-D-

dayama : Divanların üzerindeki içi samanla dolu uzun yastıklar, sırt dayanma yerleri (7/10)

deni : Bölge ağızında “kadar” anlamında kullanılan bir edat. (1/8)

dermen : Değirmen. Taneleri şeyleri öğütmeye yarayan alet. (1/62)

doul : Davul. (8/7)

dürü : Gelinlere düğünlerde asılan hediyeler. (1/152)

duvā : Duvak. (1/135)

düvün : Düğün. (1/134)

düz- : Güzel yapmak (1/142)

-E-

encik encik koy- : Az az koymak (1/146)

ehpap (ahbap) : Yakın ilişki kurulup sevilen, sayılan kimse, arkadaş. (4/31)

ergen : Erken (10/2)

-F-

fasille : Fasulye (14/10)

ferfeşte / ferfeşti : Yazlık ve kışlık olarak iki farklı şekilde genellikle beyaz renkte uzun mont, üst dış giysisi. (4/37) (4/38)

fırt : Baskı sonucu birdenbire yerinden çıkan bir şeyin çıkardığı sesin adı. (3/9)

fışkı (Fışkı) : Beygirlerin dışkısı için kullanılan tabir. (1/14)

filen : Falan. Cümlede "ve benzerleri" anlamında kullanılan bir söz. (1/59)

fişman : Gerekli görülmeyen bir özel adın yerini tutan kelime, zamir. (1/156)

fotoraf : Fotoğraf (4/1)

-G-

gapı : Kapı (14/27)

ğavur (gavur) : Müslüman ve Türk olmayanlar için kullanılan tabir. (1/101)

gece çerezi (çerez gezmek) : Düğün zamanı gece yarısından sonra damat ve gelin, sağdıçlarının ve köy gençlerinin akrabalarını dolaşarak çerez, şeker, ikramlık toplamasıdır. Düğünde gençler arasında eğlence geleneği. (8/18)

gel_beri (gelberi) : Fırından veya ocaktan ateşi dışarı çekmek için kullanılan uzun saplı ahşap alet. (2/23)

gendi : Kendi, kendisi (9/9)

gıpkırmızı : Kıpkırmızı (14/14)

gırla : Sohbet, muhabbet, eğlence (5/7)

gızgın : Kızgın (9/42)

gine : yine, yeniden (10/25)

grep (krep) : Yazma, çember de denilen beyaz veya renkli kullanılan başörtüsüdür. (1/152)

göce/göçe (göce) : Tarhana, bulgur yapmakta kullanılan buğday; soğan, domates ve sütle kaynatılır kurutulur. Manti, börek ve çorbalarda kullanılır. (15/22)

görmenlen : Gömleği ile. (1/16)

göynünü yap- (Gönlünü yapmak) : Gönlünü etmek, birini hoş tutmak. (1/111)

gözēdi (Gözmek) : Örmek, yama yapmak. (1/66)

gurs : Kurs (10/61)

gulak : Kulak (10/91)

-H-

haşı : aşı (6/3)

havız : Havuz. (2/21)

hayen : Hayvan (10/36)

heral : Herhalde. (2/26) (6/13)

heref (herif) : Erkek, adam için kullanılan unvan. (1/52)

hoş_gördü (hoş gördü) : Düğünlerde gelin ve damada verilen hediyelerin düğün yerinde bağırarak söylendiği hediye merasimi (8/15)

-I-

ıravak ((-ı)ravak) : Pekmezin daha çok kaynatılarak koyulaştırılmış hali (1/126)

-İ-

içim_sın- : İçi ısınmak (14/26)

ileş (leş) : Kokmuş hayvan ölüsü. (1/61)

iternet: İnternet (13/3)

-K-

kabŭ (kabu) : Kabuk. (3/21)

kalabık : kalabalık. (3/10)

kantáron (kantaron) : otsu bitki (13/1)

karim / kari (Karim) : “Artık” anlamında kullanılan bir zarf. (1/76) (14/8)

karla : Karılar. (2/12)

karnabeli (Karainebeyli) : Gelibolu’nun bir köyü. (1/32)

katıyen (katiyen) : “Asla, kesinlikle” anlamında bir zarf (11/90)

kat_urba (Katurba / Kat-urba) : Üstte cepken şeklinde alt kısmı şalvardan olan içine işlemeli gömlek giyilen Altı üstü aynı kumaştan olan takım giysidir. Genellikle köyde durumu iyi olanların giydiği düğün kıyafetidir. (11/3)

kāve (kahve) : kahvehane (1/78)

kırkma : Eski zamanlarda gelinin saçlarının süslemek için cezvenin saçının kızdırılarak saça şekil verme işlemi. (8/4)

kokroz : tane tane kurutulan mısırın kaynatılarak üzerine kavrulmuş ceviz veya badem serpilerek servis edilen bir yemek çeşidi. (15/14)

köstebek : Saçları döken deri hastalığı, saçkıran (3/23)

kuriş : Yunan askerlerinin kız cinsiyeti için kullandıkları seslenme kelimesi. (1/117)

ķuru (kuru âdeti) : Düğünde damadın arkadaşları tarafından suların ısıtılması için kullanılacak odunlar. bir evlenme adeti. (8/12)

ķuzine (Kuzine) : Isınmak ve yemek pişirmek için kullanılan soba (15/15)

küşpe (Küşpe) : Yağı çıkarılmış susam (1/55)

-L-

liğen (leğen) : İçine herhangi malzeme koymaya yarayan plastik veya alüminyum kap. (1/18)

losalīda (lohusalığ) : Doğumdan sonraki altı haftalık süreç, bebeğin kırk günü doldurduğu süre.

lumpak (lumpak) : Pamuk kozalarının kenarlarındaki ince tırnak biçimindeki çıkıntı (11/117)

lūküs (küks) : Köylerde ispiro ile çalışan aydınlatma aracı (11/10)

-M-

mācır (macır) : Mühacir, göçmen. Osmanlı İmparatorluğu dönemi sonlarından itibaren Balkanlar'dan mecburi göç yaşayıp Anadolu'ya gelenlerin genel adıdır. (1/117)

māfiş (mafiş) : Yumurta, yoğurt, karbonat, un, tuz ile yoğrulmuş şekil verildikten sonra kızgın yağda pişirilen bir tatlıdır. (6/41)

masus (mahsus) : Bilerek, isteyerek, kasten, şaka olarak. (1/131)

maşatlık (maşatlık) : Çeşmelerin yanında veya arka tarafındaki içinde çamaşır kaynatmak için sıra sıra ocakların olduğu yer, yapı. (5/29)

mārı (marı / mara) : Kadınlara sesleniş biçimi, hitap. (8/30)

mārama (marama) : Kadınların başlarına örttükleri dokuma bezden yapılmış genellikle siyah renkli başörtüsü. (11/77)

masul (mahsul) : Ortaya çıkan ürün. (1/87)

maşinga (maşinga) : Kömür veya odun sobası. (5/25)

meşela (meşale) : Etrafı aydınlaştırmak için kullanılan bez, dokuma gibi kumaşların sopanın etrafına sarılmasıyla yapılan aydınlatma aracı (8/12)

misefir : Misafir, konuk. (1/97)

-N-

nebatî marama : Özel günlerde, düğünlerde, mevlitlerde takılan kendinden desenli bir başörtüsü. (11/77)

-O-

oğustos : Ağustos ayı (13/15)

olum : Oğlum (10/3)

oturtma : Düğünün son akşamı erkek oyuncuların (oyuncuların hepsi erkek) kılık değiştirerek oynadıkları seyirlik oyun, geleneksel köy eğlencesi. (2/1)

oğraş- : Uğraşmak. (2/35)

-Ö-

öretmen : Öğretmen (15/9)

-P-

padem : badem (5/19)

palılâş- : pahalılaşmak. (13/14)

pamık : Pamuk (1/108)

pataklo- : Pataklamak (6/34)

peçka : Yanları tuğla ve çamur karışından örülü ocak, fırın. (5/26)

pineyit (Pineyit) : Mayalanmış ekmek için kullanılan çok gözlü ahşap pişirme (1/33)

pomuk : Pamuk (10/28)

pontul : Pantolon. (1/67)

-S-

sabā_den (Sabaha den) : Sabaha deġin, sabaha kadar. (5/5)

sabın : Sabun (13/9)

sādiç (Sağdıç) : Düğünde geline arkadaşlık eden genç kız. (3/11)

samsı : Oklava ile açılan hamurun içine ceviz veya badem konularak kızgın yağda kızartılıp ardından şerbete batırılan bir tatlı türü. (5/16)

satılıkçı : Satıcı, gezerek ürün satan kimseler. (1/81)

saya (saya) : Köylerde avluda üzeri kapalı yanları açık ardiye yeri (1/164)

sefe (sefer) : Kez (2/41)

sıranı : gözleme, akıtma çevirmeye yarayan demir alet. (9/47)

simit lokumu : Nohutla mayalanan bir çeşit ekmek. (9/17)

sonracimek : Sonracıġıma. Halk ağzında sonra. (1/113)

sonracimen : bkz. sonracimek. (1/64)

sovuk : Soğuk (3/7)

-Ş-

şordan : Şuradan (10/16)

şöre : “Şuraya” İşaret zamiri. (1/135)

-T-

tabır : Tabur, asker birliġi. (1/13)

taka : Uzun yanları ve kolları yırtmaçlı eski köy kıyafetidir. İçine bürümcük kumaştan gömlek giyilir. (11/5)

tanın : Tahin. (1/92)

telli : Saten kumaştan gömlek ve yine aynı kumaştan uzun ağılı şalvar takımı. Pırıltılı elbise çeşidi (9/31)

tēze : Teyze (3/16)

touk / toūk : Tavuk. (1/159), (1/165)

tura : Evlerin girişteki geniş salonları. (12/84)

-U-

ūrba - urba (Urba) : Köy kıyafeti, şalvar. (8/7) (11/96)

-Ü-

üç etek: Etekleri üç ayrı pile şeklinde kadın giysisi. Parça parça görüldüğü için bu ismi alır. (1/141)

üve (üvey) : Kan bağı, öz olmayan kimse. (1/53)

üveniğ (üvenik) : Evlerin önündeki küçük bahçe. (1/166)

-V-

verala- : Viran olmak, eskimek. (12/78)

vesayet (vesait) : Araç, araba. (1/97)

-Y-

yāne (yağ yeri): Taş değirmen, yağ çıkarılan yer. (1/13)

yaviş : Yağış. (13/15)

yavut (yahut): Yahut bağılacı. (1/51)

yavuz : İyi, güzel, beğenilen şey. (15/12)

yimē : Yemek. (1/64)

yoksuzlū : Yoksulluk (1/57)

yovan : yavan, lezzetsiz, kuru (9/48)

yovun bakım : Yoğun bakım. (10/10)

-Z-

zebella : Çok iri yarı. (11/41)

zıman : Zaman (14/16)

KAYNAKÇA

Atabay, Mithat. "Gelibolu Vilayetinde Mübadele ve Mübadele Sırasında Yaşananlar". *Tarih ve Günce* . C.1. S.2. 2018. s. 97-116.

_____. "1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler," *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. S.3. 2005. s. 92-107.

Atabay, N., Kutluk, İ. Ve Özel, S. *Sözcük Türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, Adıl, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 1983.

Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:528. 1990.

Bayraktar, Nesrin. *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları:838. 2004.

Caferoğlu, Ahmet. "Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 1958. s.1-11.

Coşkun, Mustafa Volkan. *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat. 2015.

Demir, Necati. "Türkçede Gereklilik Kipleri ve İşlevdeşleri" . *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. C. 51. S. 2003/1. 2006. s. 11-22.

Derleme Sözlüğü I-VI, Ankara : TDK Yayınları, 2009.

Ediskun, Haydar. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 2005.

Emecan, Feridun. "Gelibolu" maddesi. *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. C.14. 1996.

Ercilasun, Ahmet Bican. *Kars İli Ağızları-Ses Bilgisi*. 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2002.

Erdem, Mehmet Dursun. "Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C.3/3. 2008. s. 502-562.

Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayın Tanıtım. 2006.

Gencan, Tahir Nejat. *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları. 1971.

Gülensoy, Tuncer. *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 1988.

Gülsevin, Güner. "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1: (G > V Değişmesi)". *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2009. s. 251-258.

Gülsevin, Selma. "Zarf-fiil eklerinin cümle sıralama işlevi ve bunun söz dizimindeki yeri üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. S.69. 2020. s. 135 – 146.

Hacıeminoğlu, Necmettin. *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: M.E. B. Yayınları. 1971.

İrdesel, Mehmet. *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*. Çanakkale: GELTUR Turistik Yayınlar. 1998.

Kalay, Emin. *Edirne İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:694. 1998.

Karahan, Leylâ. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları. 2014.

Kocasavaş, Yıldız. *Türkçede Şahıs Zamirleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları:848. 2004.

KOÇ, Aylin. "Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 28. 2010. s. 47-67.

Korkmaz, Zeynep. "Batı Anadolu Ağzlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. C. 1. 1953. s.197-203.

_____. *Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:583. 1994.

_____. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2002.

_____. *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 575. 2003.

İlker, Ayşe. *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 679. 1997.

_____. *Manisa Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2017.

Kazancıgil, R., Gökçe, N. *Dağdevirenzade Mustafa Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*. Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları. 2005.

Önder, Mehmet. *Şehirden Şehire Anadolu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1997.

Saydam, Abdullah. *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2010.

Sağır, Mukim. "Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları". Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. 2002. S. 20. s. 1-7.

Sezgin, İbrahim. XV ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi TAE. 1998.

Türkçe Sözlük. haz. Şükrü Haluk Akalın vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2019.

Türkyılmaz, Fatma. *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları:729. 1999.

Zabeti Mıandoab, Nasrin. "Türk Dilinde Küçültme Kavramı Ve Küçültme Ekleri (Modern Oğuz Lehçeleri ile Karşılaştırmalı Bir İnceleme)". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi. C.22. S.1. 2018 s. 213-237.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://www.gelibolu.gov.tr/kurumlar/gelibolu.gov.tr/GELIBOLU-ILCESI-STRATEJIK-PLANI-_2022_2026_.pdf (E.T. : 09.09.2023).

https://www.trakyanet.com/rumeli/index.php?option=com_content&view=article&id=712:gelibolu-koyleri&catid=39&Itemid=191&=1 (E.T. : 22.01.2024).

<http://www.canakkale.gov.tr/gelibolu> (E.T. : 10.02.2024).

[https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/75%20NUMARALI%20GEL%20C4%B0BOLU%20L%20C4%B0VASI%20MUFASSAL%20TAHR%20C4%B0R%20DEFTER%20C4%B0\(925-1519\)-1.pdf](https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/75%20NUMARALI%20GEL%20C4%B0BOLU%20L%20C4%B0VASI%20MUFASSAL%20TAHR%20C4%B0R%20DEFTER%20C4%B0(925-1519)-1.pdf) (E.T. : 14.04.2024)